

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ალექსანდრე ვურჯუშია

ალექსანდრე ამილახვრის
პოლიტიკური
შეხედულებები

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი 2005

ნაშრომში მონოგრაფიულად არის შესწავლილი XVIII საუკუნის II ნახევრის ქართველი თვალსაჩინო მოღვაწისა და განმანათლებლის – ალექსანდრე ამილახერის (1750-1802) პოლიტიკური შეხედულებანი.

მონოგრაფია წარმოადგენს ჩვენ მიერ 2003 წელს დაცული საკანდიდატო დისერტაციის გადამუშავებულ ვარიანტს.

რედაქტორი ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფ. ომარ გოგიაშვილი

რეცენზენტები: პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფ. ავთანდილ ტუკვაძე
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფ. ნ. ჯაფარიშვილი

© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2005

© ალ. წურწუშია, 2005

შესავალი	5
----------------	---

თავი I

ალექსანდრე ამილახვრის პოლიტიკური მოღვაწეობა	12
---	----

§1. საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური ორიენტაციის განმაპირობებელი ასპექტები	12
--	----

§2. ალექსანდრე ამილახვრის როლი ლეგიტიმისტურ მოძრაობაში	28
--	----

თავი II

სახელმწიფოს მოწყობის პრობლემები და ალექსანდრე ამილახვრის მსოფლმხედველობის საკითხები	42
---	----

§1. სახელმწიფოს მოწყობისა და სამეფო ხელისუფლების საკითხი ალექსანდრე ამილახვრის ნააზრევში – „ბრძენი აღმოსაელეთისა“	42
---	----

§2. პოლიტიკური დუალიზმი (გაორება) ალექსანდრე ამილახვრის ნააზრევში	70
---	----

§3. ალექსანდრე ამილახვრის მსოფლმხედველობა	83
---	----

§4. ალექსანდრე ამილახვარი პოლიტიკისა და მორალის შესახებ – „მოქმედება ასტრახანში“	100
--	-----

დასკვნა	110
---------------	-----

რეზიუმე (რუსულ ენაზე)	116
-----------------------------	-----

რეზიუმე (ინგლისურ ენაზე)	121
--------------------------------	-----

ბამოყვამებული წყაროები და ლიტერატურა	125
--	-----

დანართი №1	131
------------------	-----

დანართი №2	132
------------------	-----

დანართი №3	133
------------------	-----

ალექსანდრე ამილახვარი
(1750-1802)

მსოფლიო ისტორიაში, გარდა პერიოდიზაციული დაყოფისა, არსებობს კიდევ ერთი – ეპოქებად დაყოფა (ანტიკური ეპოქა, აღორძინების ეპოქა).

XVIII საუკუნე კაცობრიობისა და პოლიტიკური აზრის ისტორიაში შევიდა, როგორც ეპოქა განმანათლებლობისა. გარკვეულწილად მას შეიძლება ეუწოდოთ „ტრანზიტული“ ანუ გარდამავალი საუკუნე – შუა საუკუნეებსა და ახალ ეპოქას შორის. XVIII საუკუნემ უდიდესი ზეგავლენა იქონია შემდგომი პერიოდის პოლიტიკური აზრის ფორმირებასა და განვითარების პროცესებზე.

ეყრდნობოდა რა ბუნებით სამართალს, განმანათლებლობამ წამოსწია სამი ძირითადი პრინციპი: სიცოცხლის უფლება, თანასწორუფლებიანობა და თავისუფლება; მათი განხორციელების მთავარ საშუალებად და პირობად კი მიაჩნდა რეფორმები, რომლებიც სახელმწიფოს მართვის სოციალურ-პოლიტიკურ სფეროში უნდა განხორციელებულიყო. ყველაზე ფართო გავრცელება და მკაფიო ასახვა ამ იდეებმა საფრანგეთში – ვოლტერის, დიდროს, რუსოს, მონტესკიესა და სხვათა ნააზრევში პოვა.

„XVIII საუკუნის თითქმის მთელი მეორე ნახევრის მანძილზე და მომდევნო ხანაშიც დიდი ფრანგი განმანათლებლები (პიერ ბეილი, ფრანსუა ვოლტერი, შარლ მონტესკიე, ეტიენ კონდილიაკი, ჟიულიენ ლამერტი, დენი დიდრო, კლოდ ჰელვეციუსი, პოლ ჰოლბახი, ჟან რაბინე, ჟან ჟაკ რუსო. ჟან მელიე, გაბრიელ მახლი, მორელი, ბაბეფი) იყვნენ ფიქრთმპყრობელნი იმ ადამიანთა, რომელნიც გონებისა და საყოველთაო კეთილდღეობის დროშით გაბედულად გამოდიოდნენ ფეოდალიზმისა და მისი ნაშთების წინააღმდეგ საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა დარგში“¹.

ფრანგულ განმანათლებლობაზე გარკვეული ზეგავლენა იქონია აღორძინების ეპოქის, კერძოდ კი ნიკოლო მაკიაველის და XVII საუკუნის ინგლისელ ფილოსოფოსთა – ჯონ ლოკის (ლიბერალიზმის ერთ-

¹ მიხეილ გაფრინდაშვილი, ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ნარკვევები, თბ., 1988, გვ.10.

ერთი ფუძემდებლის) და თომას ჰობსის შეხედულებებმა და ნააზრევმა. ჯონ ლოკის მიერ წამოყენებული მოსაზრებები ხელისუფლების დანაწილების შესახებ, გადაამუშავა და დახვეწა შ.ლ. მონტესკიემ („კანონთა გონი“), ხოლო თომას ჰობსის იდეა ხელისუფლების ხელშეკრულების (შეთანხმების) საფუძველზე არსებობასა და ფუნქციონირებაზე – ჟან ჟაკ რუსომ („საზოგადოებრივი ხელშეკრულება“).

საქართველო არასოდეს მდგარა განცალკევებით მსოფლიოში მიმდინარე პროგრესული პროცესებისაგან. პირიქით, ყოფილა პერიოდი, როდესაც ქართველი ერი თავისი ნააზრევითა და იდეებით წინ უსწრებდა მსოფლიოში მიმდინარე გონებრივი და კულტურული განვითარების პროცესს. ამის ნათელი დადასტურებაა ოქროს ხანა, რომელსაც ადგილი ჰქონდა საქართველოში XII-XIII საუკუნეებში – ევროპაზე ორი საუკუნით ადრე.

XVIII საუკუნეში, განსაკუთრებით კი მის მეორე ნახევარში, განმანათლებლობის იდეები ერცეულდება საქართველოში. მისი ერთ-ერთი პირველი და თვალსაჩინო წარმომადგენელი ალექსანდრე ამილახვარი გახლდათ.

„ახლა საეჭვოდ აღარ მიაჩნიათ, რომ ქართული რენესანსული ჰუმანიზმი XI-XIII საუკუნეებში ჩაისახა და საკმაოდაც განვითარდა. არაერთი ავტორი მის გაგრძელებას ხედავს მომდევნო საუკუნეთა, განსაკუთრებით XVII-XVIII საუკუნეების, ქართულ საზოგადოებრივ აზროვნებაშიც. ასე რომ, თუ გიორგი მერჩულე, ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელები, იოანე პეტრიწი და შოთა რუსთაველი ქართული რენესანსული ჰუმანიზმის დამწყებნი იყვნენ, არჩილ ბაგრატიონი და სულხან-საბა ორბელიანი ერთგვარად მის „დამამთავრებლად“ გვევლინებიან. მათი საქმე განაგრძეს ვახუშტი ბაგრატიონმა ისტორიულ და გეოგრაფიულ მეცნიერებაში, ანტონ ბაგრატიონმა – ფილოსოფიაში, ალექსანდრე ამილახვარმა – სოციოლოგიაში, დავით გურამიშვილმა – მხატვრულ ლიტერატურაში. მაგრამ ესენი ჰუმანიზმის აბსტრაქტულ იდეებს შემდგომ აკონკრეტებენ და, ფაქტობრივ, ადრინდელი ქართული განმანათლებლობის ფუძემდებელნი ხდებიან“².

² მისიელ გაფრინდაშვილი, ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ნარკვევები, თბ., 1988, გვ.15-16.

მართალია, ალ. ამილახერის ნააზრევი გარკვეულწილად შეიცავს სოციოლოგიურ ელემენტებს, მაგრამ ის ძირითადად პოლიტოლოგიური ხასიათისაა. საბჭოთა მმართველობის პერიოდში პოლიტოლოგია წარმოადგენდა ტაბუირებულ მეცნიერულ დისციპლინას და, ალბათ, სწორედ ამ ფაქტორიდან გამომდინარეობს მიხეილ გაფრინდაშვილის მხრიდან ალექსანდრე ამილახერის სოციოლოგად მოხსენიება.

ალექსანდრე ამილახვარი არის ავტორი ჩვენთვის ცნობილი პირველი ქართული პოლიტიკური ტრაქტატისა – „ბრძენი აღმოსავლეთისა“. ტრაქტატში მკაფიოდ გამოვლინდა ავტორის შეხედულებები სახელმწიფოებრივი მოწყობისა და მართვა-გამგეობის საკითხებთან მიმართებაში; აგრეთვე იმ პრობლემებთან (ეკონომიკური იქნება ეს, ქვეყნის თავდაცვის თუ სწავლა-განათლების) დაკავშირებით, რომლებზეც სახელმწიფოს სტაბილურობა და განვითარებაა დამოკიდებული.

უნდა აღინიშნოს, რომ ალ. ამილახვარი არა მარტო იცნობს ეპოქის უმთავრეს პოლიტიკურ იდეებს, არამედ ცდილობს მათ გარშემო თავისი ხედვის წარმოჩენას და იმდროინდელ ქართულ სინამდვილეში დანერგვას (სხვა საკითხია, რამდენად იყო მზად საქართველო ამ სახის რეფორმებისთვის). ტრაქტატი მიძღვნილია სოლომონ I-სადმი. მის შესავალ ნაწილში ავტორი გამოთქვამს იმედს, რომ იგი მეფის მიერ ქვეყნისა და ერის საკეთილდღეოდ იქნებოდა გამოყენებული.

ალექსანდრე ამილახერის ნააზრევი ისეთ საკითხებსაც მოიცავს, რომლებიც დღესაც ინარჩუნებენ თავიანთ აქტუალობას. ზოგიერთი პრობლემა კი, როგორცაა რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობა და ხელისუფლების ლეგიტიმაციის საკითხი, გარკვეულწილად, სათავეს XVIII საუკუნეში იღებს. ასე რომ, „ყოველივე წარსული მომავლის განმარტებაა“³.

სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის გზაზე მდგარი საქართველო ახლა გადის მსოფლიოს განვითარებული ქვეყნების მიერ დიდი ხნის წინათ განვლილ ეტაპს. პრობლემები და საკითხები – პოლიტიკისა და მორალის შეთავსების, რელიგიური მიმტევებლობის –

³ ა. გელეიშვილი, XVIII საუკუნის ქართული ლიტერატურის მეცნიერებიდან, ალექსანდრე ამილახვარი, მოქმედება ასტრასანში, თბ., 1936, გვ.186.

რაზეც ამაზვილებდა ყურადღებას ა. ამილახვარი, აქტუალური იყო როგორც XVIII საუკუნეში, ასევე მნიშვნელოვანია დღესაც – XXI საუკუნის დასაწყისში.

კაცობრიობა განვითარების ახალ ფაზაში შევიდა. მსოფლიოში მიმდინარე გლობალიზაციის პროცესი, გარკვეულწილად, ლოგიკური გაგრძელებაა XVIII-XIX საუკუნეებში განვითარებული პროცესებისა და მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს პატარა სახელმწიფოებზე. გლობალიზაციის პროცესს გააჩნია როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი მხარეები. ისეთი პატარა სახელმწიფოსათვის, როგორიც, მაგალითად, საქართველოა, სასიცოცხლო მნიშვნელობისაა ისეთი ზედვისა და პოლიტიკის შემუშავება, რომელიც ხელს შეუწყობს მსოფლიოში მიმდინარე პროცესებში მის სრულფასოვან და ნაყოფიერ ჩართვას.

პოლიტიკური აზრი ის ბაზისია, რომელსაც უნდა ემყარებოდეს საქართველოს სახელმწიფოებრივი განვითარების კონცეფცია. ამ მხრივ უდიდეს მნიშვნელობასა და აუცილებლობას წარმოადგენს ქართული პოლიტიკური აზრის უმდიდრესი მემკვიდრეობის და, მათ შორის, ალექსანდრე ამილახვრის პოლიტიკურ შეხედულებათა შესწავლა, რომელიც XX საუკუნის დასაწყისამდე ნაკლებად იყო ცნობილი ქართული საზოგადოების ფართო წრისათვის.

ერთერთი პირველი ინფორმაცია ალექსანდრე ამილახვრის შესახებ საზოგადოებისათვის ცნობილი გახდა ჟურნალ „მოამბე-ში“⁴ დაბეჭდილი პ. ცხვილოელის სტატიიდან – „მეფე ერეკლე და დემეტრე ამილახვარი“. მასში განხილულია ალ. ამილახვრის პოლიტიკური მოღვაწეობა, მისი და მისი ოჯახის წევრების დაპირისპირების დეტალები ერეკლე II-სთან. სტატიაში ოდნავ, გაკერითაც კი არ არის საუბარი ალექსანდრე ამილახვრის იდეურ შეხედულებებსა და მისი ნააზრევის შესახებ, გარდა იმისა, რომ იგი მოიხსენიება, როგორც ავტორი „გეორგიანული ისტორიისა“.

დიდი წვლილი ქართული საზოგადოებისათვის ალ. ამილახვრის მოღვაწეობისა და იდეური შეხედულებების გაცნობაში შეიტანა ექვთიმე თაყაიშვილმა. ჟურნალ „მოამბეში“ მის მიერ გამოქვეყნდა ალექსანდრე ამილახვრის „ბრძენი აღმოსავლეთისა“. ტრაქტატს ახლავს

⁴ ჟურნალი „მოამბე“. 1896, №1.

ექვთიმე თაყაიშვილის წინასიტყვაობა, რომელშიც ვკითხულობთ: „თუმცა ამ შრომას სათაურში უწერია „ბრძენი აღმოსავლეთისა“, მაგრამ მასში გამოთქმული აზრები უფრო დასავლეთის ბრძენთ ეკუთვნის, ვიდრე აღმოსავლეთისას. ამ თხზულებაში გატარებულია ის განათლებული აზრები და იდეები, რომლებიც აღელვებდნენ და ასულდგმულებდნენ დასავლეთ ევროპას მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში და რომლებიც ეკუთვნოდნენ ვოლტერს, მონტესკიეს, რუსოს, ენციკლოპედისტებს და ფიზიოკრატებს“⁵.

1906 წელს ალ. ხახანაშვილის მიერ შედგენილ და გამოცემულ კრებულში⁶ დაიბეჭდა ალ. ამილახერის პოლიტიკური ხასიათის მქონე პიესა „მოქმედება ასტრახანში“.

მას შემდეგ, თითქმის 30 წლის განმავლობაში არც ერთი სიტყვა არ დაბეჭდილა ალ. ამილახერის შესახებ. 1933 წელს გამოცემულ წიგნში – „ეოლტერიაანობა საქართველოში“⁷ – ლევან ასათიანმა განიხილა ალ. ამილახერის ცხოვრებისეული გზა, სადაც ის ზოგადად, ანალიზის გარეშე ასახელებს მის შრომებს და მოიხსენიებს მას პირველ ქართველ განმანათლებლად.

პირველი, ვინც შედარებით საფუძვლიანად და მეცნიერულად განიხილა ალ. ამილახერის შეხედულებები, იყო პავლე გელეიშვილი⁸. ამავე დროს მან თავის წიგნში თავი მოუყარა ალ. ამილახერის ორ ნაშრომს – „ბრძენი აღმოსავლეთისა“ და „მოქმედება ასტრახანში“ (როგორც რუსულ ვარიანტს, ასევე ქართულ თარგმანს).

რაც შეეხება „გეორგიანულ ისტორიას“ – ალ. ამილახერის ავტობიოგრაფიულ თხზულებას, იგი რუსულიდან თარგმნა და გამოაქვეყნა გერონტი ქიქოძემ⁹. მას ისევე, როგორც ექვთიმე თაყაიშვი-

⁵ ჟურნალი „მოამბე“, 1902, №2, გვ.18 (ექვთიმე თაყაიშვილს ეკუთვნის აგრეთვე „ბრძენი აღმოსავლეთისა“ მეორე გამოცემა, „არქეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნები“, თბ., 1907, წიგნი I.)

⁶ А.К. Хаканов, К материалам по драматической литературе XVIII в., М., 1911.

⁷ ლევან ასათიანი, „ეოლტერიაანობა საქართველოში“, ტფ., 1933.

⁸ პ. გელეიშვილი, XVIII საუკუნის ქართული ლიტერატურის მემკვიდრეობიდან, თბ., 1936.

⁹ ჟურნალი „მნათობი“, 1939, №8.

ლის მიერ გამოქვეყნებულ „ბრძენ აღმოსავლეთისას“, ახლავს მოკლედ წინასიტყვაობა.

საკმაოდ ვრცლად და მეცნიერულ დონეზე აქვს განხილული აღმ. ამილახვრის პოლიტიკური შეხედულებები გ. აკოფაშვილს შრომაში – „საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიიდან საქართველოში“¹⁰.

პროფ. გ. იობაშვილის მიერ 1997 წელს გამოცემული მონოგრაფია „ალექსანდრე ამილახვარი, გვიანფეოდალური საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზრი“ – ყურადღებას იმსახურებს რამდენიმე ფაქტორის გამო. უმთავრესი არის ის, რომ მასში თავმოყრილია დღესდღეობით ჩვენთვის ცნობილი ყველა ის მასალა, რომელიც ეკუთვნის ალექსანდრე ამილახვრის კალამს: ავტობიოგრაფიული თხზულება „გეორგიანული ისტორია“, ტრაქტატი „ბრძენი აღმოსავლეთისა“, პიესა „მოქმედება ასტრახანში“ და აგრეთვე პირადი წერილები. მნიშვნელოვანია ის ფაქტორი, რომ გ. იობაშვილი ერთ-ერთი პირველი მეცნიერია, რომელმაც განიხილა აღმ. ამილახვრის ის შეხედულებები, რომელიც მას გამოთქმული აქვს პიესაში – „მოქმედება ასტრახანში“.

1997 წელს გამოიცა ალექსანდრე ამილახვრის „ბრძენი აღმოსავლეთისას“ თანამედროვე ვარიანტი, რომელსაც წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ვაჟა კიკნაძემ.

საყურადღებოა პროფ. ივ. სურგულაძის¹¹ მიერ გაკეთებული აღმ. ამილახვრის შეხედულებათა ანალიზი, აგრეთვე, პროფ. გ. დედაბრიშვილის¹², პროფ. დ. ლაშქარაძის¹³, პროფ. მ. გაფრინდაშვილის¹⁴, პროფ. მ. მაცაბერიძის¹⁵, პროფ. ევ. ბურჯანაძის¹⁶ და სხვა მეცნიერთა მიერ გამოთქმული შეხედულებები და მოსაზრებები.

¹⁰ გ. აკოფაშვილი, საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიიდან საქართველოში XVIII ს. დასასრულს. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. I, თბ., 1955.

¹¹ ივ. სურგულაძე, საქართველოს პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიიდან, თბ., 1985.

¹² გ. დედაბრიშვილი, ქართულ-რუსული ფილოსოფიური აზრის ისტორიიდან, თბ., 1984.

¹³ დ. ლაშქარაძე, ევროპეიზმის პრობლემა ქართულ ლიტერატურაში, თბ., 1977.

¹⁴ მ. გაფრინდაშვილი, ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ნარკვევები, თბ., 1988.

¹⁵ მ. მაცაბერიძე, ქართული პოლიტიკური აზრის განვითარების ეტაპები (V-XVIII სს.), თბ., 1999.

¹⁶ ევ. ბურჯანაძე, ალექსანდრე ამილახვრის პოლიტიკური ნააზრევნი, ქ., 2000.

დიდი შეფასება მისცა ალ. ამილახვრის მოღვაწეობას, პოლიტიკურ შეხედულებებსა და ნააზრევს აკად. ვ. ნერსესიანცმა. ქართული განმანათლებლობის იდეური საწყისების განხილვისას, იგი ეთანხმება პ. გელეიშვილის მოსაზრებას: – „ერთ-ერთი გამოჩენილი განმანათლებელი იყო ალექსანდრე ამილახვარი (1750-1802)“¹⁷.

ნაშრომში, გარდა ვ. კიკნაძის მიერ გამოქვეყნებული „ბრძენი აღმოსავლეთისას“ თანამედროვე ვარიანტისა, გამოყენებულია XVIII საუკუნის ხელნაწერი და წიგნის – „გ. ავალიშვილის კრებული, 1826-1828 წწ.“ – გამოქვეყნებული ვარიანტი, რომლებიც კ. კეკელიძის სახელობის მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტში (ფ. S:4921 და ფ. S:363) ინახება.

წინამდებარე მონოგრაფიის პირველ ნაწილში ჩვენ შევეცადეთ ეპოქის პოლიტიკური სურათის და ალექსანდრე ამილახვრის მოღვაწეობის წარმოჩენას.

¹⁷ История политических и правовых учений XVII-XVIII вв., ответственный редактор доктор юридических наук, профессор В.С. Нерсисянц, М., 1989, стр.367.

ალექსანდრე ამილახვრის პოლიტიკური მოღვაწეობა

§1. საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური ორიენტაციის განმარტობა

XVIII საუკუნის დასაწყისი უდიდესი წინსვლისა და აღმავლობის პერიოდად იქცა ქართლის სამეფოსათვის როგორც პოლიტიკური, ისე კულტურული თვალსაზრისით. ეს პროცესი, უპირველეს ყოვლისა, დაკავშირებული იყო ვახტანგ VI-ის სახელთან.

თავისი მოღვაწეობა ვახტანგ VI-მ თავიდანვე უმნიშვნელოვანესი სახელმწიფოებრივი რეფორმების გატარებითა და განხორციელებით დაიწყო, რის შედეგად უდიდეს პიროვნებათა ნაცვლად, მან თავის გარშემო შემოიკრიბა განათლებული და ქვეყნის ინტერესებზე მზრუნავი ადამიანები.

სამეფო ხელისუფლების გაძლიერებასა და განმტკიცებას მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი ვახტანგ VI-ის მიერ ე.წ. „მცველთა ჯარის“ შექმნამ, რამაც, გარკვეულწილად, განაპირობა ფეოდალური იზოლაციონალიზმის აღკვეთა.

პროფ. ლ. ტუხაშვილი დადებითად აფასებს ვახტანგ VI-ის მოღვაწეობასა და საშინაო პოლიტიკას, რომელიც ქვეყნის პოლიტიკური გამთლიანებისაკენ იყო მიმართული.

„ვახტანგ VI არ კმაყოფილდებოდა მხოლოდ ქართლის სამეფოს საშინაო საქმეებით. მან კვლავ აღადგინა ქართლის სამეფოს პეგემონია მთელ საქართველოში. იგი ცდილობდა განემტკიცებინა თავისი გავლენა კახეთსა და იმერეთში. 1707 და 1711 წწ. ორგზის დალაშქრა ოსეთი, შემოიმატა ეს მხარე და ქართლის ჩრდილოეთის საზღვარიც გაამაგრა“¹⁸.

ივ ჯავახიშვილი ვახტანგ VI-ის საშინაო პოლიტიკის განხილვისას აღნიშნავდა: „დაუფასებელია ის დიადი ღვაწლი, რომელიც

¹⁸ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, გ. მელიქიშვილის რედაქტორობით, ტ.IV., თბ., 1973, გვ.400.

ვახტანგ მეფეს, მის უფროს, თანადროულსა და უმცროს თანამშრომლებს მიუძღვით ქართველი ერის წინაშე. მათი წყალობით ხალხის თვითშემეცნება ფხიზელი გახდა და გაღრმავდა. ყველაფერს კულტურული აღორძინების იერი დაეტყო. ხელშემწყობი პოლიტიკური ცხოვრების პირობები-ღა იყო მხოლოდ საჭირო, რომ ეს აღორძინება განმტკიცებულიყო და თანდათან აყვავებისა და ძლიერების ხანად ქცეულიყო“¹⁹.

ნაყოფიერი და ქვეყნისათვის სასარგებლო საშინაო პოლიტიკის ფონზე, აშკარად თვალში საცემია ვახტანგ VI-ის მიერ წარმოებული არასწორი და, ზოგიერთ შემთხვევაში, მცდარი საგარეო-პოლიტიკური კურსი, რამაც განაპირობა ქვეყნის დასუსტება – შიდაპოლიტიკური კრიზისი და შემდგომში განვითარებული უარყოფითი პროცესები.

კავკასია და, კერძოდ, საქართველო, გამომდინარე თავისი გეო-პოლიტიკური ადგილმდებარეობიდან, ოდითგანვე იქცეოდა უდიდეს ყურადღებას. საქართველო იყო და არის იმ მსოფლიო მნიშვნელობის მქონე რეგიონის ღერძი – ხერხემალი, რომელიც ევროპისა და აზიის გზაგასაყარზე მდებარეობს. სწორედ გეოპოლიტიკური ადგილმდებარეობა განსაზღვრავდა და განსაზღვრავს მის წარსულს, აწმყოსა და მომავალს.

XVIII საუკუნის დასაწყისში კავკასიაში და, კერძოდ, საქართველოში, გადაიკვეთა სამი უძლიერესი სახელმწიფოს – ირანის, ოსმალეთისა და რუსეთის ინტერესები. ირანი და ოსმალეთი სამ საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში წარმოადგენდნენ რეგიონში წარმმართველ ძალას, მათ შორის მწვავე დაპირისპირებასაც ჰქონდა ადგილი რეგიონზე კონტროლის დაწესებისთვის. ამ ფონზე რუსეთის გამოჩენა და მცდელობა საკუთარი ინტერესების განხორციელებისა მწვავედ იქნა აღქმული როგორც ოსმალეთის, ისე ირანის მხრიდან. ამ დაპირისპირების ეპიცენტრში აღმოჩნდა საქართველო.

როგორც პროფ. გ. ჟორჟოლიანი აღნიშნავს: – „საშინაო და საგარეო გართულებებმა განსაზღვრეს საქართველოს პოლიტიკურ ძალთა სწრაფვა ძლევამოსილ, ერთმორწმუნე რუსეთთან კავშირისაკ-

¹⁹ ისტორიული რაიტიკები, იე ჯავახიშვილი, დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის მე-XVIII საუკუნეში, თბ., 1989, გვ. 71.

ენ, რომლის ინტერესები კავკასიაში სულ უფრო მკაფიოდ იკვეთებოდა თურქეთსა და ირანთან დაპირისპირებაში²⁰.

სამ სამეფოდ და ხუთ სამთავროდ დაშლილ-დაქუცმაცებულ საქართველოს მეფეებსა და მთავრებს არ ეყოთ იმის გამჭრიახობა, რომ ბრმად არ მინდობოდნენ რუსეთს. რუსეთის მიმართ ნდობის ძირითად განმსაზღვრელ ფაქტორს ერთმორწმუნეობა წარმოადგენდა, თუმცა, ბიზანტიის იმპერიასთან ურთიერთობის ისტორიულ გამოცდილებას უნდა დაენახებინა ქართველი მეფეებისათვის, რომ პოლიტიკაში მარტო ერთმორწმუნეობაზე დაყრდნობით რომელიმე სახელმწიფოსთან ურთიერთობის წარმართვა და მხოლოდ ამის საფუძველზე მისი ნდობა არ შეიძლებოდა.

პროფ. კ. გაჯიევის აზრით: – „ინტერესთა განმსაზღვრელი როლი პოლიტიკაში გამოიხატება კერძოდ იმაში, რომ აქ გაგება და კატეგორია მეგობართა და მოკავშირეთა ატარებენ საკმაოდ პირობით ხასიათს, რომელიც შესაძლოა შეიცვალოს და იცვლება კიდევ ინტერესთა შეცვლით. საერთაშორისო ურთიერთობათა სფეროში ეს პოსტულატი საკმაოდ მოკლედ და აფორიზმულადაა გამოხატული XIX ს. ცნობილი ინგლისელი სახელმწიფო მოღვაწის ლორდ პალმერსტონის სიტყვებში: „ჩვენ არა გვყავს მარადიული მოკავშირეები და მარადიული მტრები. ჩვენ გვაქვს მუდმივი, მარადიული ინტერესები და ჩვენ უნდა მივსდევდეთ მათ“²¹.

ვფიქრობთ, რომ VI საუკუნეში აიეტის მიერ სახალხო კრებაზე წარმოთქმული სიტყვები არანაკლებ აქტუალური იყო XVIII საუკუნეში და ასეთადვე რჩება დღესდღეობითაც, რაც ნათელი დადასტურებაა ქართული პოლიტიკური აზრის მაღალი – მსოფლიო დონისა.

„მე ვინატრებდი კოლხეთის სახელმწიფოს ჰქონდეს მისი ძველი ძლიერება, რომ მას არ დასჭირებოდეს უცხო და გარეშე დახმარება და რომ ყოველგვარ საქმიანობაში როგორც ომიანობის ისე მშვიდობიანობის დროს, მხოლოდ საკუთარ თავს ეყრდნობოდეს. მაგრამ, როდესაც ჩვენ ჟამთა ტრიალის ან ბედის უკუღმართობის, ან ორივეს

²⁰ Георгий Жоржоллиани, Исторические и политические корни конфликта в Абхазии/Грузии, Тб., 2000, стр.19.

²¹ К.С. Гаджиев, Политическая философия, М., 1999, стр.401.

წყალობით ისეთ უბედურებაში ჩავევარდით, რომ სხვათა ხელქვეითნი გავხდით, მე ვფიქრობ უმჯობესია იმათ ხელში ვიყოთ, ვინც უფრო კეთილისმსურველია, ვინც ურყევად იცავს კეთილგანწყობას თავისიანებისა და მოკავშირის მიმართ“²².

ალბათ არ შეეცდებით, თუ აღენიშნავთ, რომ სამივე სახელმწიფო – თურქეთი, ირანი და რუსეთიც, საქართველოსთან მიმართებაში აწარმოებდნენ მხოლოდ საკუთარ ინტერესებზე აგებულ პოლიტიკას და ერთადერთი, რასაც უწყევდნენ ანგარიშს – კონკრეტული მომენტიანობის შექმნილი და არსებული რეალობა იყო.

1713 წელს ვახტანგ VI-ის მიერ საფრანგეთში დიპლომატიური მისიით გაემგზავრა სულხან-საბა ორბელიანი. მიუხედავად მისი ყოველმხრივი და გულმოდგინე მცდელობისა, ეს მისია წარუმატებლად დამთავრდა.

რაში მდგომარეობდა ძირითადი მიზეზი წარუმატებლობისა?

უმთავრესი იყო შექმნილი რეალობის გაუთვალისწინებლობა – იმ პერიოდში საქართველო ევროპისათვის აღარ წარმოადგენდა სტრატეგიულ ინტერესთა ობიექტს.

1919 წელს გამოცემულ „დემოკრატიული იდეალები და რეალობა“-ში ჰელფორდ მაკინდერი აღნიშნავდა: „იმ მომენტიდან, როდესაც 1453 წელს ქალაქი კონსტანტინეპოლი გადავიდა თურქების ხელში, შავი ზღვა ჩაიკეტა ვენეციელი და გენუელი მეზღვაურებისათვის“²³.

პირველი მეცნიერი, ვინც გაამახვილა ყურადღება კონსტანტინოპოლისა და ბიზანტიის იმპერიის დაცემის გეოპოლიტიკურ ასპექტებზე, იყო ზ. ავალიშვილი.

„1453 წელს სამუდამოდ გადაღობეს გზა, მიმავალი საქართველოდან ერთმორწმუნე ბიზანტიაში, იქიდან კი მთელ ქრისტიანულ ევროპაში.

საქართველო დარჩა აზიაში მარტო, უსაზღვროდ ძლიერი, დაუნდობელი, ფანატიკოსი მტრის წინაშე“²⁴.

²² გეორგია, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, ტ.III, თბ., 1936, გვ.66.

²³ H.I. MACKINDER, DEMOCRATIC IDEALS AND REALITY, Pelican Books, N.Y., 1944, pg.44. "From the moment that city Constantinople fell into Turkish hands in 1453, the Black sea closed to the Venetian and Genoese Seaman".

²⁴ З. Авалов, Присоединение Грузии к России, С.-Петербург, 1901, стр.13.

ივ. ჯავახიშვილი კონსტანტინოპოლისა და ბიზანტიის იმპერიის დამხობის საკითხში, გარდა გეოპოლიტიკური ფაქტორისა, ხაზს უსვამდა იმასაც, რომ ამ გარემოებამ უდიდესი ზეგავლენა იქონია საქართველოს კულტურული და აზრობრივი განვითარების შეფერხებაში.

„იმას გარდა, რომ ოსმალეთი მახლობელ აღმოსავლეთში უძლიერეს სახელმწიფოდ იქცა, საქართველოს ამიერიდან დასავლეთის გზაც დაეხშო და დასავლეთთან უშუალო კავშირის ყოველგვარი შესაძლებლობა მოესპო. თუ წინათ მას მეზობლად სუსტი ბიზანტიის საკეისრო ჰყავდა, ეხლა უკვე ძლიერი, ენერგიით აღსავსე, საუცხოოდ შეიარაღებული ოსმალეთის სახელმწიფო აღმოუჩნდა. სწორედ იმ დროს, როდესაც დასავლეთ ევროპაში რენესანსად წოდებული კულტურის მძლავრი აყვავება დაიწყო და შეუჩერებელი წარმატებით მიმდინარეობდა, საქართველოს ყოველგვარი საშუალება მოესპო, რომ ამ ნაყოფიერს შემოქმედების წყაროს გასცნობოდა და თვითონაც ამ მოძრაობის მოზიარე გამხდარიყო“²⁵.

საქართველო აღმოჩნდა მუსლიმანურ გარემოცვაში – მოწყვეტილი ქრისტიანულ სამყაროს, სრულ იზოლაციაში. უმნიშვნელოვანესი სავაჭრო გზები აღარ გადიოდა საქართველოსა და სამხრეთ კავკასიაზე. XV საუკუნის ბოლოს განხორციელებულმა უდიდესმა გეოგრაფიულმა აღმოჩენებმა, კერძოდ კი ვასკო და გამას მიერ 1498 წელს ინდოეთისაკენ მიმავალი საზღვაო გზის აღმოჩენამ განაპირობა სავაჭრო გზების ზღვაზე გადანაცვლება.

ასეთ პირობებში, რა თქმა უნდა, რთულდებოდა სრულყოფილი საგარეო პოლიტიკის წარმოება, რასაც თან დაერთო XV საუკუნის ბოლოდან საქართველოს დანაწევრება-დაქუცმაცება და მრავალი სხვა ობიექტური თუ სუბიექტური მიზეზი და გარემოება.

პროფესორები მერაბ ვაჩნაძე და ვახტანგ გურული ამ საკითხთან მიმართებაში აღნიშნავენ:

„XVI-XVII საუკუნეებში ვერც ერთმა ქართულმა სამეფომ ან სამთავრომ ვერ შეიმუშავა მეტ-ნაკლებად რეალისტური, დასაბუთებუ-

²⁵ ივანე ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. III, თბ., 1982, გვ. 437.

ლი საგარეო-პოლიტიკური კურსი ირანთან, თურქეთთან, დასავლეთ ევროპასა და რუსეთთან მიმართებაში. ობიექტურ სიძნელეებს ემატებოდა სუბიექტური მიზეზებით გამოწვეული საბედისწერო შეცდომები. ცხადი ხდებოდა, რომ ჩაკდა ქართული დიპლომატიური აზრი. ქართული დიპლომატია აშკარად ჩამორჩა გარე სამყაროს დიპლომატიას. იმ ქვეყნების უმაღლესი პოლიტიკური წრეებიდან, სადაც საქართველოს ბედი წყდებოდა, ქართული დიპლომატია ინფორმაციას თითქმის ვერ ღებულობდა, ქართული დიპლომატია მხოლოდ მომხდარზე ახდენდა რეაქციას, რაც საქმეს, ცხადია, ვეღარ შეელოდა. ქართული დიპლომატიის უსუსურობა ხელს უწყობდა სახელმწიფოს ნგრევას²⁶.

იგივე შეიძლება ითქვას XVIII საუკუნესთან მიმართებაშიც. საუკუნის დასაწყისში, საფრანგეთის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ინტერესთა ვექტორი ირანისკენ იყო მიმართული – მისი სავაჭრო ბაზრის ათვისებისაკენ. 1708 წელს რატიფიცირებულ იქნა ირან-საფრანგეთის სავაჭრო ხელშეკრულება. ამ ფაქტიდან გამომდინარე, საფრანგეთის მხრიდან საქართველოსათვის რაიმე ქმედითი დახმარების აღმოჩენა ყოველგვარ საფუძველს მოკლებული იყო.

ევროპაში განცდილმა წარუმატებლობამ ვახტანგ VI-ის ყურადღება ჩრდილოეთისკენ, ერთმორწმუნე რუსეთისკენ მიაპყრო.

რუსეთთან სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის დამყარების მცდელობას მანამდეც, XV საუკუნეშიც ჰქონდა ადგილი, მაგრამ ის უშედეგოდ დამთავრდა, რასაც თავისი განმაპირობებელი მიზეზები ჰქონდა²⁷.

რუსეთის, როგორც ცენტრალიზებული სახელმწიფოს ჩამოყალიბება XIV-XV საუკუნეებში მოხდა. ამ პროცესის ლოგიკურ გაგრძელებას წარმოადგენდა ივანე IV (მრისხანეს) დროს რუსეთის სახელმწიფოს მიერ თავისი საზღვრების გაფართოება. ამავე პერიოდში გამოიკვეთა რუსეთისათვის სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი მიმართულებების ზოგადი კონტურები, რომელთა მონახაზშიც მოხვდა კავკასია. რუსეთი მიზანმიმართულად მოიწვედა კავკასიისაკენ, მაგრამ მის უმთავრეს მიზანს იმ დროისათვის (XVII-XVIII საუკუნეე-

²⁶ მერაბ ვაჩნაძე, ვახტანგ გურული, საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა, თბ., 2001, გვ.10-11.

²⁷ აკაკი სურგულაძე, საქართველოს შეერთება რუსეთთან, თბ., 1985, გვ.13-14.

ბის ზღურბლზე), ივანე IV-ის აუხდენელი ოცნება – ბალტიის ზღვაზე გასასვლელის მოპოვება წარმოადგენდა.

ეს შესაძლებელი გახდა XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში, პეტრე I-ის დროს. ამ მიზნის განხორციელებისთანავე, რუსეთმა მზერა სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი მეორე მიმართულებისაკენ – კავკასიისაკენ მიმართა.

მართალია იმ პერიოდში არ არსებობდა მკაფიოდ ჩამოყალიბებული გეოპოლიტიკური დოქტრინები, მაგრამ რუსეთის მმართველი წრეები ნათლად ათვისებობიერებდნენ იმ არეალის სრულად ათვისების აუცილებლობას, რაც დღესდღეობით ცნობილია „Heartland“-ის სახელწოდებით; განსაკუთრებით მის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილის – კავკასიის მიმართულებისა.

გეოპოლიტიკის ერთ-ერთმა ფუძემდებელმა, სერ ჰელფორდ მაკინდერმა წამოაყენა და განავითარა მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც სახელმწიფოსთვის ყველაზე ხელსაყრელ, მომგებიან გეოგრაფიულ ადგილმდებარეობას წარმოადგენს ცენტრალური. მისი აზრით, მსოფლიოს ცენტრში მდებარეობს ერაზიის კონტინენტი, მის ცენტრში კი – „მსოფლიოს გული“, ანუ „Heartland“-ი. Heartland-ი არის ერაზიის კონტინენტალურ მასათა თავმოყრა. მაკინდერი მას ყველაზე უფრო ხელსაყრელ პლაცდარმად მიიჩნევდა მთელი მსოფლიოს კონტროლისათვის²⁸.

1919 წელს გამოცემულ წიგნში – „დემოკრატიული იდეალები და რეალობა“, მაკინდერი აღნიშნავს: – „ის, ვინც აკონტროლებს აღმოსავლეთ ევროპას, ბატონობს ეარტლანდ-ზე. ის, ვინც ბატონობს ეარტლანდ-ზე, ბატონობს მსოფლიო კუნძულზე, ის, ვინც ბატონობს მსოფლიო კუნძულზე, ბატონობს მსოფლიოზე“²⁹.

რუსეთის, როგორც იმპერიის, ჩამოყალიბება გადამწყვეტ ფაზაში XVIII საუკუნეში შევიდა და ის ნათლად ათვისებობიერებდა ტერიტორიული არეალის გაფართოების აუცილებლობას.

ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს, რომ: – „რუსეთს სპარსეთში გან-

²⁸ А. Дугин, Основы геополитики, М., 1999, стр.44.

²⁹ ალექსანდრე დუგინი, გეოპოლიტიკის საფუძვლები, თბ., 1999, გვ.44.

საკუთრებით ეკონომიური ინტერესები ჰქონდა. პეტრე დიდს უნდოდა, რომ სპარსეთის ვაჭრობა რუს ვაჭრებს ჩაეგდოთ ხელში და მთელი აბრეშუმის სპარსეთითგან რუსეთში ყოფილიყო შეტანილი³⁰.

იმავე მოსაზრებისაა პროფ. გ. პაიჭაძე, რომელიც ეკონომიკურ-თან ერთად, ზაზს უსვამს პოლიტიკურ მოტივსაც: — „რუსეთ-საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი დაიდო კასპიის ზღვის სანაპიროზე პეტრე პირველის ლაშქრობის პროცესში და ნაკარნახევი იყო რუსეთის ეკონომიური და სამხედრო-პოლიტიკური ინტერესებით“³¹.

ვეთანხმებით რა ივ. ჯავახიშვილისა და პროფ. გ. პაიჭაძის პოზიციას, დავძენთ, რომ ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესები, მეტწილად, იმდენად არის ერთმანეთზე გადაჯაჭვული, რომ ხშირად ჭირს მათ შორის გამავალი ზღვარის მკაფიო დაფიქსირება.

კავკასიის რეგიონზე კონტროლის ხელში ჩაგდებათ რუსეთი ვარაუდობდა ინდოეთზე გასასვლელის მოპოვებას. ის ნათლად აცნობიერებდა, რომ ამ მიზნის განხორციელებაში მას სერიოზული წინააღმდეგობები შეხვდებოდა ირანისა და ოსმალეთის მხრიდან. რუსეთისათვის საჭირო იყო რეგიონში დასაყრდენის მოპოვება — „პარტნიორი“, რომლის მეშვეობითაც ის შეძლებდა თავისი ინტერესების განხორციელებას. ასეთ „პარტნიორად“ მას საქართველო ესახებოდა.

პროფ. გ. პაიჭაძე აღნიშნავს, რომ: — „რუსეთ-საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი ამ დროს უშუალო შედეგი იყო აღმოსავლეთში რუსეთის პოლიტიკის გააქტიურებისა, ხოლო, მეორე მხრივ, ამ კავშირს საფუძვლად ედო ქართველი ხალხის მისწრაფება უცხოელ დამპყრობთა უღლისაგან განთავისუფლებისაკენ“³².

პეტრე I-მა იმდენად ოსტატურად დაარწმუნა ვახტანგ VI თავის „მეგობრულ“ ზრახვებსა და „უანგარო“ დახმარების სურვილში, რომ მოაქცია მისთვის მომგებიანი მოვლენების ეპიცენტრში. ვახტანგ VI-ს

³⁰ ისტორიული რარიტეტები, ივ. ჯავახიშვილი, დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის მე-XVIII საუკუნეში, თბ., 1989, გვ. 71.

³¹ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, გ. მელიქიშვილის რედაქტორობით, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 414.

³² იქვე.

ოღნავი ეჭვიც კი არ შეჰპარვია იმაში, რომ ამ „მეგობრული“ ზრახვების მიღმა მზაკვრული და მხოლოდ საკუთარ ინტერესებზე დაყრდნობით მოქმედი პოლიტიკა იმალებოდა.

პეტრე I-მა ზუსტად გათვალა და წინასწარი განჭვრეტით ხელსაყრელი დრო და ვითარება შეარჩია ვახტანგ VI-თან მოლაპარაკების დასაწყებად. შემთხვევითი არ უნდა იყოს ის ფაქტი, რომ ეს მოხდა 1715 წელს, მაშინ, როდესაც სულხან-საბა ორბელიანის დიპლომატიური მისია საფრანგეთში წარუმატებლად დამთავრდა. ცხადია, ამ ფაქტით დათრგუნული ვახტანგ VI სიხარულით შეხვდებოდა რუსეთის მხრიდან მასთან დიპლომატიური უთიერობის დამყარების სურვილსა და მცდელობას. ამ პერიოდიდან მოყოლებული, ვახტანგ VI-მ ორიენტირი რუსეთზე აიღო.

კასპიისპირეთის სამხრეთ-დასავლეთის მიმართულებით ლაშქრობის დასაწყებად პეტრე I-მა საკმაოდ ხელსაყრელი პოლიტიკური ვითარება შეარჩია. იმ დროისათვის ირანი ძალზედ დასუსტებული იყო. მდგომარეობა კიდევ უფრო გაართულდა 1722 წლის მარტში, როდესაც ავღანელებმა ალყა შემოარტყეს ისპაჰანს (რასაც შემდგომში ქალაქის აღება და სეფიანთა დინასტიის დამხობა მოჰყვა).

„2 ივლისს 1722 წ. პეტრე I-მა მეფე ვახტანგს ბორის თურქისტანოვის პირით შემოუთვალა, რომ ის მალე სპარსეთის საზღვრებს მიაღებდა და ამიტომ მეფე საჩქაროდ ლეკებს უნდა დასცემოდა, ამასთანავე თავის დაწყობილ ლაშქრითურთ სპარსეთს შეჰსეოდა და იქ მოეცადა, სანამ პეტრეს მოსვლის შესახებ ცნობები მოუვიდოდა, თუ სად შეყრილიყვნენ ერთად“³³.

ამ ცნობის მიღებისთანავე ვახტანგ VI-მ განჯისაკენ გაილაშქრა. როგორც კი პეტრე I-მა შეიტყო, რომ ვახტანგ VI შამქორში დაბანაკდა – მეორე დღესვე დაძრა თავისი ჯარი ასტრახანისკენ.

რა იყო მიზეზი პეტრე I-ის მხრიდან ასეთი ქმედებისა?

იმ უამრავ მიზეზთა შორის, რომელიც სახელდება, პეტრე I-ის მიერ გადადგმული ამ „უცნაური“ ნაბიჯის ასახსნელად ყველაზე საფუძვლიანს თურქეთის ფაქტორი წარმოადგენს. პეტრე I მოერიდა

³³ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, გ. მელიქიშვილის რედაქტორობით, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 414.

თურქეთთან ურთიერთობის გამწვავებას და ამჯობინა, ღროებით უარი ეთქვა თავის გეგმებსა და ზრახვებზე.

ვახტანგ VI-ს უკვე ჰქონდა საკმარისი საფუძველი, რომ დარწმუნებულიყო პეტრე I-ის სიტყვის „სიმტკიცესა“ და „სანდლობაში“. მიუხედავად ამისა, ის მაინც განაგრძობდა რუსეთის დახმარების იმედად ყოფნას და შეთანხმდა პეტრე I-თან, განეახლებინათ სამხედრო მოქმედება მომდევნო წლისათვის.

ვითარება უაღრესად დაიძაბა და გართულდა. ვახტანგ VI-ის რუსეთთან სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის გამო საქართველოს წინააღმდეგ არა მარტო ირანმა, არამედ თურქეთმაც გაილაშქრა, რომელმაც რუსეთის მცდელობაში, ფეხი მოეკიდა კასპიის ზღვის დასავლეთ ნაწილში, დაინახა მისკენ და რეგიონში მისი ინტერესების წინააღმდეგ მიმართული საფრთხეც.

თურქეთმა ქართლი დაიკავა. შექმნილი ვითარებიდან ვახტანგ VI ვერ ხედავდა გამოსავალს და რუსეთში გადახვეწა ამჯობინა.

რუსეთსა და თურქეთს შორის დაიდო შეთანხმება, რომლის თანახმად თურქეთი ცნობდა რუსეთის მიერ დასავლეთ კასპიისპირეთის დაპყრობას. სანაცვლოდ რუსეთმა ცნო თურქეთის მიერ აღმოსავლეთ საქართველოსა და მთლიანად სამხრეთ კავკასიის აღმოსავლეთ ნაწილის დაპყრობა.

განვითარებული მოვლენები შედეგი იყო ვახტანგ VI-ის არასწორი საგარეო-პოლიტიკური კურსისა და მის მიერ დაშვებული უხეში შეცდომებისა.

პროფ. ივ. სურგულაძე ამ საკითხთან დაკავშირებით უსვამდა რა ხაზს ვახტანგ VI-ის მიერ დაშვებული შეცდომების მიზეზს, აღნიშნავდა: — „ამრიგად პეტრე I-ის სპარსეთის ლაშქრობა საქართველოსათვის მეტად მძიმე, უარყოფითი შედეგით დამთავრდა.

ვახტანგი მოტყუვდა, ვერ შეაფასა მოვლენები, სათანადოდ ვერ გაერკვა საერთაშორისო ვითარებაში და ეს შეცდომა საბედისწერო აღმოჩნდა როგორც პირადად მისთვის, ისე ქართლის სამეფოსათვის“³⁴.

ასეთივე მოსაზრება აქვს პროფ. ალბერტ მენტეშაშვილს: —

³⁴ ივ. სურგულაძე, საქართველოს პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიიდან, თბ., 1985, გვ. 196.

„ოსმალეთმა ისარგებლა რა სპარსეთის სისუსტით და რეგიონიდან რუსეთის ჯარების წასვლით, 1723 წ. შეიჭრა სპარსეთში და დაიპყრო მისი ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი, ხოლო შემდეგ – ერევანი და თბილისი. ყოველივე ეს შედეგი იყო იმ მიუტევებელი შეცდომებისა, რომელიც დაუშვა ქართლის მეფე ვახტანგ VI-მ თავისი საგარეო პოლიტიკური კურსის გატარებისას“³⁵.

შესაძლებელი იყო თუ არა საფრთხის თავიდან აცილება და მოვლენების ისეთი მიმართულებით წარმართვა, რომ ისინი უარყოფითად არ ასახულიყო საქართველოში მიმდინარე საშინაო და საგარეო-პოლიტიკურ პროცესებზე?

ცალსახად დადებითი პასუხის გაცემა ამ კითხვაზე რთულია. თუმცა, გარკვეულწილად, საწყის ეტაპზე ეს შესაძლებელი იყო. უნდა აღინიშნოს, რომ პეტრე I-ის კასპიის ლაშქრობის მომენტისათვის არსებული საშინაო და საგარეო-პოლიტიკური ვითარება, ზოგადად, შეიძლება შეფასდეს დადებითად. ერთდერო საფრთხეს აღმოსავლეთ საქართველოსათვის – ქართლისა და კახეთის სამეფოთათვის წარმოადგენდა ლეიკანობა, დაღესტნელთა სპონტანური თავდასხმები. ვახტანგ VI-ის მხრიდან საჭირო იყო აუქჩარებელი, მოზომილი და ყოველმხრივ გათვლილ-გაანგარიშებული საგარეო პოლიტიკის წარმოება, რომელიც დაბალანსებდა და დაარეგულირებდა ქართლის სამეფოს ურთიერთობას როგორც ირანთან, ასევე თურქეთთანაც. ამის მაგივრად, ის დაუფიქრებლად და ყოველგვარი ანალიზის გარეშე დათანხმდა პეტრე I-ის წინადადებას ირანზე ერთობლივი ლაშქრობის შესახებ.

ყველაზე დიდი შეცდომა ვახტანგ VI-მ, ჩვენი აზრით, მაშინ დაუშვა, როდესაც მის მიერ იგნორირებულ იქნა სახელმწიფო დარბაზის იმ წევრთა მოსაზრებები, რომელნიც ურჩევდნენ მას, არ დათანხმებულიყო პეტრე I-ის წინადადებას და არ მიეღო მონაწილეობა ირანის წინააღმდეგ დაგეგმილ ლაშქრობაში. ვახტანგ VI-სათვის არც ის ალტერნატიული მოსაზრება იყო მისაღები, რომ უკიდურეს შემთხვევაში აღმოეჩინა პეტრე I-სათვის ფარული დახმარება.

ვახტანგ VI იმ გარემოებას მაინც უნდა დაეფიქრებინა, რომ

³⁵ ალ. მენტუშვილი, საერთაშორისო ურთიერთობების და დიპ. ისტორია, წ.I, თბ., 2000, გვ.513-514.

რუსეთ-საქართველოს ირანზე ერთობლივი ლაშქრობის დაწყებამდე რამდენიმე კვირით ადრე „არზრუმის ფაშამ სულთნის სახელით შეატყობინა, რომ თურქეთი ირანზე გალაშქრებას აპირებდა და მასთან კავშირი სასურველი იყო. ასეთი კავშირისათვის სულთანი ვახტანგს მთელ საქართველოს პპირდებოდა. მაგრამ ვახტანგმა უარყო ეს წინადადება და ყოველივე პეტრეს შეატყობინა“³⁶.

შექმნილ ვითარებაში ვახტანგ VI-ის მხრიდან ყველაზე უმჯობესი და ქვეყნისათვის საუკეთესო ვარიანტი, ჩვენი აზრით, იქნებოდა ნეიტრალური პოზიციის დაკავება. შესაძლოა, თურქეთი ამ შემთხვევაშიც დასხმოდა ქართლს, მაგრამ ზიანი და შედეგი გაცილებით ნაკლებად სავალალო ყოფილიყო ქვეყნისათვის.

მხოლოდ ფრთხილი, წინდახედული, გონიერი პოლიტიკისა და ეტაპობრივი სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის წყალობით, რომელსაც ახორციელებდნენ თეიმურაზ II და ერეკლე II, გახდა შესაძლებელი იმ საშინელი საფრთხის აცილება, რომელშიც აღმოსავლეთ საქართველო აღმოჩნდა, თუმცა, ისინი ბოლომდე როდი ამყარებდნენ იმედს ირანთან და ოსმალეთთან ურთიერთობის დარეგულირებაზე.

XVIII საუკუნის 60-იანი წლების დასაწყისიდან განახლდა რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობა. იმ მტრულმა გარემოცვამ, რომელშიც საქართველო იმყოფებოდა, აფიქრებინა თეიმურაზ II-სა და ერეკლე II-ს, მოეძებნათ ძლიერი და ერთგული მოკავშირე, რომელიც დახმარებას გაუწევდა მათ ოსმალეთისა და სპარსეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ასეთ მოკავშირედ მათ ერთმორწმუნე რუსეთი ესახებოდათ. თეიმურაზ II გაემგზავრა რუსეთში დიპლომატიური მისიით, რომელიც უშედეგოდ დამთავრდა. იმ დროისათვის რუსეთის ინტერესებში არ შედიოდა საქართველოს გამო ოსმალეთთან და სპარსეთთან ურთიერთობის გაფუჭება.

1768 წელს, როდესაც ოსმალეთმა რუსეთს ომი გამოუცხადა, ამ უკანასკნელს გაახსენდა საქართველოს არსებობა³⁷. რუსეთმა მოახერხა მოეპოვებინა იმერეთის მეფე სოლომონ I-ის მხარდაჭერა, რომელმაც თავის მხრივ დაითანხმა ერეკლე II, საომარი მოქმედებანი ეწარმოებინა

³⁶ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, გ. მელიქიშვილის რედ., ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 418.

³⁷ Е. Г. Вейденбаум, Кавказские этюды, Тифлиси, 1901, стр. 147.

ნათ ოსმალეთის წინააღმდეგ. ისინი დათანხმდნენ იმ პირობით, რომ რუსეთი გაგზავნიდა საქართველოში საკმაო რაოდენობით ჯარს.

ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს, რომ: — „იმავე დროს, როდესაც ერეკლე მეფესთან რუსეთის ხელმწიფის ელჩი ტფილისში ჩამოვიდა და ცდილობდა, რომ ოსმალთა წინააღმდეგ ომში საქართველოსაც, ვითარცა რუსეთის მოკავშირეს, მონაწილეობა მიეღო, ტფილისშივე ერეკლე მეფესთან ოსმალეთის დესპანები იმყოფებოდნენ, რომელნიც თავის მთავრობის პირით მხოლოდ იმას სთხოვდნენ, რომ ამ ომში საქართველო არ ჩარეულიყო. ერეკლე მეფემ ოსმალეთის ელჩები უპასუხოდ გაისტუმრა და უყოყმანოდ რუსეთს მიემხრო (Бутков, Материалы, I, 278)“³⁸.

საქართველომ დაიწო საომარი მოქმედების წარმოება ოსმალეთის წინააღმდეგ. საქართველოსთვის არანაირად მომგებიანი არ იყო ამ ომში მონაწილეობა. მოვლენათა ანალიზი ნათლად ადასტურებს, რომ რუსეთს საქართველოს მხარდაჭერა ამ ომში სჭირდებოდა მხოლოდ იმისთვის, რომ ოსმალეთი იძულებული ყოფილიყო საკმაო რაოდენობის ჯარი ჰყოლოდა განლაგებული საქართველო-ოსმალეთის საზღვარზე.

შემდგომში, როცა რუსეთ-ოსმალეთს შორის დაიდო ზავი, 1772 წელს რუსეთის ჯარმა საქართველო დატოვა.

მიუხედავად იმ მკაფიო მაგალითებისა, როდესაც საქართველოს საშუალება მიეცა დარწმუნებულიყო რუსეთის „მეგობრულ“ და „უნაგარო“ ზრახვებში, ქართველი მეფეები იმედს მაინც მასზე ამყარებდნენ. 1783 წელს რუსეთის იმპერიასა და ქართლ-კახეთის სამეფოს შორის ხელმოწერილ იქნა გეორგიევსკის ტრაქტატი (შემდგომში ანალოგიური ხელშეკრულება დაიდო რუსეთსა და იმერეთის სამეფოს შორის). რუსეთი კისრულობდა ვალდებულებას, ომის შემთხვევაში სამხედრო დახმარება აღმოეჩინა საქართველოსათვის; საქართველო ინარჩუნებდა დამოუკიდებლობას საშინაო საქმეებში. რაც შეეხება საგარეო პოლიტიკას — იგი რუსეთთან შეთანხმებით უნდა ყოფილიყო წარმოებული. სამეფო ტახტის მემკვიდრის უფლებამოსილებას რუსეთის იმპერატორი ადასტურებდა.

³⁸ ისტორიული რარიტეტები, ივ.ჯავახიშვილი, დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის მე-XVIII საუკუნეში, თბ., 1989, გვ.80.

ტრაქტატთან დაკავშირებით, კერძოდ იმასთან მიმართებაში, თუ რა დამოკიდებულება მყარდებოდა ქართლ-კახეთის სამეფოსა და რუსეთის იმპერიას შორის, არსებობს ამ საკითხის მკვლევართა განსხვავებული მოსაზრებები.

ივ. ჯავახიშვილის აზრით, ამ საკითხთან დაკავშირებით არსებული აზრთა სხვადასხვაობა იმ გარემოებით აიხსნება, რომ: — „ხელშეკრულება ყოველმხრივ სრულს იურიდიულ ნაწარმოებს არ წარმოადგენს და იქითგან თანამედროვე საერთაშორისო და სახელმწიფო სამართლის თვალსაზრისით თითოეულ ზემომოყვანილ შეხედულების გასამართლებლად საბუთის მოყვანა შეიძლება“³⁹.

ყველაზე მართებულ მოსაზრებად მიგვაჩნია ის, რომელსაც გამოთქვამს ზურაბ ავალიშვილი თავის წიგნში „Присоединение Грузии к России“. — „Была-ли Грузия (от 1783-1801 г.) в вассальной зависимости от России или находилась под ее протекторатом? Ни то, ни другое, или, лучше сказать, одновременно и то, и другое“⁴⁰.

საქართველოს მხრიდან ორიენტაციის მკვეთრად რუსეთზე აღება და მასთან სამოკავშირეო ხელშეკრულების გაფორმება მწვავედ იქნა აღქმული როგორც ირანის, ისე ოსმალეთის მხრიდან. საქართველო კვლავ დადგა უდიდესი საშიშროების წინაშე. 1795 წელს ალა-შაჰმად ხანის შემოსევის შედეგად ქართლ-კახეთის სამეფო აოხრებულ იქნა. რუსეთის რიცხობრივად მცირე ჯარი საქართველოში ალა-შაჰმად ხანის ჯარების გასვლიდან მხოლოდ ერთი თვის შემდეგ შემოვიდა, როდესაც ამას უკვე არანაირი მნიშვნელობა აღარ ჰქონდა.

ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავდა: — „1783 წ. ხელშეკრულებას საქართველოსათვის სარგებლობა არა მოუტანია რა, ზიანი კი — აუარებელი“⁴¹.

მსგავსი და ჩვენს მიერ ზემომოყვანილი ფაქტებიდან გამომდინარე, რუსეთი შეგნებულად ასუსტებდა საქართველოს. დასუსტე-

³⁹ ისტორიული რაობტებტი, ივ. ჯავახიშვილი, დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის მე-XVIII საუკუნეში, თბ., 1989, გვ.90.

⁴⁰ З. Авалов, Присоединение Грузии к России, С.-Петербург, 1903, стр.111.

⁴¹ ისტორიული რაობტებტი, ივ. ჯავახიშვილი, დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის მე-XVIII საუკუნეში, თბ., 1989, გვ.93.

ბული საქართველოს შეერთება კი მისთვის გაცილებით ადვილი და უმტკივნეულო იქნებოდა.

რუსეთისათვის საქართველო საჭირო იყო, როგორც ფორპოსტი — სტრატეგიული პლაცდარმი, საიდანაც იგი შეძლებდა თავისი პოლიტიკის ექსპანსიას სამხრეთ კავკასიისა და ახლო აღმოსავლეთის რეგიონში, რათა მოეპოვებინა გასასვლელი ინდოეთზე. ამავე დროს, საქართველოდან იგი ვარაუდობდა თავისი პოზიციების გაძლიერებას ჩრდილოეთ კავკასიაში. რუსეთმა ისარგებლა ქართლ-კახეთის სამეფოში შექმნილი მძიმე მდგომარეობით და 1801 წელს, გიორგი XII-ს გარდაცვალებისთანავე, მოახდინა სამეფოს გაუქმება და იგი შეიერთა, ხოლო 1810 წელს მიიერთა იმერეთის სამეფოც.

მეცნიერებაში არსებული ერთ-ერთი მოსაზრების მიხედვით, რუსეთის მიერ საქართველოს შეერთება შექმნილ ვითარებაში იყო „მცირე ბოროტება“.

პროფ. აბელ კიკვიძე თვლის, რომ: — „საქართველოს რუსეთთან შეერთებამ განსაზღვრა ქართველი ერის მთელი ისტორია. საქართველომ დაკარგა პოლიტიკური დამოუკიდებლობა, იგი იქცა რუსეთის იმპერიის ნაწილად, მაგრამ იმ პერიოდში არსებულ პირობებში ეს იყო უმცირესი ბოროტება“⁴².

უპირველეს ყოვლისა, შექმნილ მდგომარეობასთან დაკავშირებით გვსურს აღვნიშნოთ, რომ XVIII საუკუნის ბოლოს საქართველოში არსებული მძიმე მდგომარეობა განპირობებული იყო რუსეთის მიერ წარმოებული მზაკრული პოლიტიკისა და იმის გამო, რომ მასზე წამოეგნენ ქართველი მეფეები. რაც შეეხება „მცირე ბოროტებას“ — ბოროტება არის ბოროტება და მისი, ისევე, როგორც სიკეთის მცირედ და დიდად, დაყოფა არამართებულად მიგვაჩნია. გასათვალისწინებელია აგრეთვე ის ფაქტორი, თუ როდის და რა ვითარებაში მოხდა „მცირე ბოროტების“ თეორიის წამოყენება და დანერგვა. ეს მოხდა საქართველოს სსრკ-ს (რუსეთის იმპერიის) შემადგენლობაში ყოფნისას. გამომდინარე ტოტალიტარული სისტემიდან, ქართველ მეც-

⁴² А. Киквадзе, Общественно-политическое движение в Грузии в XIX веке. Тб., 1952, стр.3.

ნიერებს სხვა ალტერნატივა არ ჰქონდათ, გარდა იმისა, რომ დათანხმებოდნენ ამ მოსაზრებასა და თეორიას.

პროფ. აკ. სურგულაძე ხაზს უსვამდა რა გეოპოლიტიკურ ასპექტს საქართველოს რუსეთისათვის შეერთებისა, აღნიშნავდა: — „აქვე მივუთითებთ იმასაც, რომ 1783 წლის ტრაქტატი და მისი შედეგები შეპირობებული იყო არა მარტო საქართველოს შინაგანი უძღურებითა და დაქუცმაცებულობით, არამედ მაშინდელი მსოფლიოს სამი უძლიერესი ქვეყნის: რუსეთის, ინგლისისა და საფრანგეთის შეურიგებელი ქიშპობით ახლო აღმოსავლეთის პლაცდარმზე“⁴³.

რუსეთი გრძნობდა საქართველოს განსაკუთრებულ სტრატეგიულ მნიშვნელობას, რომელიც ხელს შეუწყობდა მას ოსმალეთისა და სპარსეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ამ გარემოების გამო XVIII საუკუნის ბოლოსთვის რუსეთის სამთავრობო წრეებში უკვე მიმდინარეობდა მზადება საქართველოს სახელმწიფოებრიობის გასაუქმებლად და მის შესაერთებლად.

შესაძლებელი იყო თუ არა მოვლენების ამდაგვარი განვითარების თავიდან აცილება?

მოვლენათა განვითარება გვაფიქრებინებს, რომ რუსეთს მტკიცედ ჰქონდა გადაწყვეტილი საქართველოს შეერთება და ნებისმიერ შემთხვევაში, რაღაც არ უნდა დასჯდომოდა, ეცდებოდა თავისი მიზნების განხორციელებას.

ერთადერთი, რასაც შეეძლო შეეფერხებინა დამოუკიდებლობის დაკარგვა, ეს იყო პოლიტიკური ერთიანობა. დაქსაქსულობა და შიდაპოლიტიკური დაპირისპირება წარმოადგენდა ერთ-ერთ მთავარ მიზეზს საქართველოს დასუსტებისა და დამოუკიდებლობის დაკარგვისა. 1790 წელს ერეკლე II-ს მიერ ხელიდან გაშვებულ იქნა რეალური შანსი საქართველოს გაერთიანებისა, როდესაც იმერეთის წარჩინებულთა დელეგაციის თხოვნაზე გაერთიანების შესახებ მან უარი განაცხადა. მოვლენები საქართველოს საწინააღმდეგოდ განვითარდა და მათი კანონზომიერების შეჩერება უკვე შეუძლებელი გახდა.

⁴³ ა. სურგულაძე, საქართველოს შეერთება რუსეთთან, თბ., 1983, გვ.5-6.

§2. ალექსანდრე ამილახვრის როლი ლეგიტიმიზტურ მოძრაობაში

პიროვნების პოლიტიკური შეხედულებები ასახვას პოევებს და უდიდეს ზეგავლენას ახდენს მის პოლიტიკურ მოღვაწეობაზე. ამ ფაქტორიდან გამომდინარე მიზანშეწონილად და, ამავე დროს, აუცილებლად მიგვაჩნია ალექსანდრე ამილახვრის ცხოვრებისა და პოლიტიკური მოღვაწეობის დეტალების წარმოჩენა და გაანალიზება. ამისათვის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს ალექსანდრე ამილახვრის ავტობიოგრაფიული ნაწარმოები „გეორგიანული ისტორია“ და მისი პირადი წერილები.

ალექსანდრე ამილახვარი დაიბადა 1750 წლის 20 ოქტომბერს. იგი წარმოდგებოდა ძლიერი და არისტოკრატიული გვარიდან. ალექსანდრეს მამას, დიმიტრის, ცოლად ჰყავდა მარიამ ორბელიანი.

ამილახვართა საგვარეულო, მოყოლებული XIV საუკუნის ბოლოდან, უდიდეს პოლიტიკურ ძალაუფლებას ფლობდა და მნიშვნელოვან ფუნქციას ასრულებდა სახელმწიფოს პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ცხოვრებაში.

ე. მაშისთვალისშვილი აღნიშნავს, რომ: – „ამილახორი, ამირახორი, ამილახვარი (არაბულად „ამირ ახურ“) ნიშნავდა საჯინობოს ამირას. ეს იყო გაერთიანებული საქართველოს ცენტრალური აპარატის სამხედრო უწყების მოხელე – ამირსპასალარის თანაშემწე, სავაზიროს წევრი სათათბირო ხმით. მისი ხელქვეითი მოხელენი იყვნენ მეაბჯრეთუხუცესი და მეჯინიბეთუხუცესი. დარბაზის დროს ამირახორი პატივით მეჭურჭლეთუხუცესთან და მსახურთუხუცესთან იყო გათანაბრებული. საქართველოს სამეფოს დაშლის შემდეგ ამილახვარი, ქართლის სამეფოს ერთ-ერთი დიდებული თავადი, სათავადოს უფროსი იყო. ამავე დროს იგი ზემო ქართლის სადროშოს სარდალი და, როგორც წესი, გორის მოურავიც იყო“⁴⁴.

ამილახვართა საგვარეულო დამოყვრებული იყო ბაგრატიონთა გვარის ქართლის შტოსთან. 1667 წელს ეახტანგ V (შაჰნავაზმა) გივი I იოთამის ძეს მიათხოვა თავისი ქალი თამარი.

⁴⁴ ე. მაშისთვალისშვილი, ამილახვრები, გორი, 1996, გვ.3.

გივი ამილახვარი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა და მხარში ედგა ვახტანგ V-ს ერეკლე I-ის წინააღმდეგ ბრძოლაში. სწორედ ამ პერიოდიდან იღებს სათავეს ამილახვართა საგვარეულოსა და კახეთის ბაგრატიონთა შტოს დაპირისპირება. იგი კიდევ უფრო გამწვავდა მას შემდეგ, როდესაც, 1744 წელს, თეიმურაზ II-მ დაიკავა ქართლის სამეფო ტახტი.

XVIII საუკუნეში საქართველოში ადგილი ჰქონდა ლეგიტიმისტურ მოძრაობას. ამ საკითხს კომპეტენტური და საფუძვლიანი გამოკვლევა უძღვნა პროფ. ლ. ტუხაშვილმა⁴⁵. მან ლეგიტიმისტურ მოძრაობაში ოთხი ძირითადი პერიოდი გამოყო, რომელთაგან ჩვენ შევეხებით მხოლოდ იმ პერიოდებს, რომლებიც უშუალო კავშირშია ალ. ამილახვრის მოღვაწეობასთან.

ალ. ამილახვარი აღნიშნავს: – „საქმე ისაა, რომ ჩვენი წინაპრები ყოველთვის კანონიერი ტახტის მემკვიდრეების მხარეზე იდგნენ. ყოველთვის წინააღმდეგობას უწევდნენ ქვეყნის არამკითხე პატრონებსა და მძარცველებს და სამშობლოსათვისაც თავს სწირავდნენ“⁴⁶.

თეიმურაზ II-ის მიერ ქართლის სამეფო ტახტის დაკავებამდე, დიმიტრი და გივი ამილახვრებს რუსეთში ვახტანგ VI-ის შთამომავლებთან მოციქულები გაუგზავნიათ და უთხოვიათ ქართლში დაბრუნება. მათი ეს ინიციატივა წარუმატებლად დასრულდა⁴⁷.

უწედა რა ანგარიშს ამილახვართა ძლიერებას, თეიმურაზ II-მ გადაწყვიტა დაერეგულირებინა კონფლიქტი და თავისი ქალიშვილი მიათხოვა დიმიტრი ამილახვრის უფროს ეკუს.

„თეიმურაზ მეფესაც მეორე ცოლისაგან ეყოლა ქალი, სახელად ელისაბედი, რომელიც ერთი წლისა იყო, როცა ქართული ჩვეულების თანახმად, ჩემს უფროს ძმასა გიორგიზე დანიშნეს, რათა ჩვენს ოჯახებს შორის მოყვრობა და ზავი დამყარებულიყო“⁴⁸.

ამ ფაქტიდან გამომდინარე, ალექსანდრეს, რომელიც უმეტეს

⁴⁵ ლ. ტუხაშვილი, რუსეთი და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობა საქართველოში, თბ., 1983.

⁴⁶ ალ. ამილახვარი, გეორგიანული ისტორია, ტ. „მნათობი“, თბ., 1939, №8, გვ.132.

⁴⁷ იქვე.

⁴⁸ იქვე, გვ.138.

დროს სასახლის კარზე ატარებდა, საშუალება მიეცა მიეღო იმ-
დროის კვალობაზე მეტ-ნაკლებად სრულყოფილი განათლება.

1765 წელი მნიშვნელოვან ფაზად იქცა ამილახვრებისა და
სამეფო ხელისუფლების დაპირისპირებაში. მოვლენები ლეგიტიმისტთა
საწინააღმდეგოდ წარიმართა – დიმიტრი ამილახვარსა და 15 წლის
ალექსანდრეს ბრალი დასდეს ერეკლე II-ის წინააღმდეგ მიმართულ
შეთქმულებაში მონაწილეობაზე.

ჰქონდა თუ არა შეთქმულებას ადგილი და მონაწილეობდნენ თუ
არა მასში მამა-შვილი ამილახვრები?

1752 წლიდან საქართველოში იმყოფებოდა ვახტანგ VI-ის უკანონო
შვილი პაატა. ცხადია, ქართლელი თავადები, რომელნიც უკმაყოფილონი იყვნენ ერეკლე II-ის პოლიტიკით, დაუკავშირდნენ მას.

მოვლენათა ანალიზის და პ. ცხელიშვილის სტატიაში მოყვანი-
ლი ინფორმაციის საფუძველზე ჩვენ შეგვიძლია განვაცხადოთ, რომ
დიმიტრი ამილახვარი შეთქმულებაში აქტიურ მონაწილეობას არ
იღებდა (თუკი ჰქონდა საერთოდ მას ადგილი) და, მით უმეტეს, 15
წლის ალექსანდრეს ასეთი დელიკატური საკითხის საქმის კურსში
არავენ ჩააყენებდა.

„[...] დემეტრემ ურჩია პაატას, თავი დაანებე მაგ საშიშ გან-
ზრახვასო, ან არა-და ძალიან ფრთხილად მოიქეციო. „ეგრე ძლიერი
ერეკლე ჯერ არა დროს არ ყოფილა“⁴⁹.

ჩვენი აზრით ადგილი ჰქონდა არა შეთქმულებას, არამედ შეთ-
ქმულების ჩანაფიქრს. რაც ჩინებულად გამოიყენა ერეკლე II-მ თავისდა
სასარგებლოდ და მას საშუალება მიეცა გასწორებოდა ურჩ თავ-
ადებს, რომელნიც საშიშროებას უქმნიდნენ მის მეფობას.

ამას გვაფიქრებინებს ის ფაქტიც, რომ ერთი წლით ადრე,
შეთქმულების გამჟღავნებამდე, 1764 წელს ისარგებლა რა ვითარე-
ბით (დიმიტრი ამილახვარი ამ დროს და შეთქმულების პერიოდშიც
ავადმყოფობდა) ერეკლე II-მ ანტონ კათალიკოსის დახმარებით ერთ-
მანეთს გაჰყარა გიორგი ამილახვარი და თავისი და.

მეფემ საკმაოდ მკაცრად დასაჯა შეთქმულების მონაწილენი.

⁴⁹ პ. ცხელიშვილი. მეფე ერეკლე და დემეტრე ამილახვარი, ჟ. „მოამბე“, №1, 1896, გვ. 8.

აღ. ამილახერის ცნობით: — „პატიმრობაში ორი კვირა გავატარე. ამ ხნის განმავლობაში დახოცეს მეფის ბიძა და ბიძაშვილი, ხოლო თავადი თაქთაქიშვილი, ოთხმოცი წლის მოხუცი, რომელმაც სთქვა, მიკვირს როგორ დღივწყეს ქართველებმა თავიანთი უფლება და პატივმოყვარეობა და დღემდე ამ გამეფებულ ავაზაკს არ აძევენ ბენო, დასწვეს, ამ უკანასკნელის ვაჟს ხელი მოსჭრეს და თვალები დასთხარეს“⁵⁰.

უსასტიკესად დაისაჯა ერეკლე II-ის მიერ აღ. ამილახვარი; მას გადაუჭრეს მარცხენა ფეხის ძარღვი და მოაჭრეს ცხვირი. მიუხედავად ასეთი უდიდესი ტრავმისა, იგი სულით არ დაცემულა; ხუთწლიანი შინა პატიმრობის შემდეგ (მას აკრძალული ჰქონდა თბილისის დატოვება), ალექსანდრე ამილახვარმა ისარგებლა ქალაქში შავი ჭირის გავრცელებით და გაქცევა შეძლო.

სოლომონ I-ის დახმარებით აღ. ამილახვარმა მოახერხა ასტრახანში, იქიდან კი მოსკოვში ჩაღწევა. იგი თავიდანვე აქტიურად ჩაება იქაური ქართული სათვისტომოს მოღვაწეობაში.

1779 წელს იბეჭდება აღ. ამილახერის ავტობიოგრაფიული ნაწარმოები „გეორგიანული ისტორია ჭაბუკ თავად ამილახვარზე“. იგი გამოცემისთანავე აიკრძალა ეკატერინე II-ის მიერ, რომელიც ცდილობდა მოეპოვებინა ერეკლე II-ის სრული ნდობა და კეთილგანწყობა.

ამ ნაწარმოების პირველი მთარგმნელი გერონტი ქიქოძე თავის წინასიტყვაობაში აღნიშნავს: — „თავისი ტენდენციურობის მიუხედავად ეს პამფლეტი დიდად საინტერესო მასალას შეიცავს მე-18 საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს შესახებ“⁵¹.

ჩვენ ვუთანხმებით გერონტი ქიქოძის მოსაზრებას, რომ „გეორგიანული ისტორია“ საინტერესო მასალას შეიცავს, მაგრამ არა პამფლეტურს. რაში გამოიხატება ნაწარმოების ტენდენციურობა?

გერონტი ქიქოძის ეს მოსაზრება განპირობებული უნდა იყოს იმით, რომ „გეორგიანული ისტორიის“ მნიშვნელოვანი ნაწილი დათმობილი აქვს იმ დაპირისპირების ასახვას, რომელსაც ადგილი ჰქონ-

⁵⁰ აღ. ამილახვარი, გეორგიანული ისტორია, ქ. „მნათობი“, თბ., 1939, №8, გვ.147.

⁵¹ ქ. „მნათობი“, თბილისი, 1939, №8, გვ.125.

და ამილახვრების გვარსა და თეიმურაზ II-სა და ერეკლე II-ს შორის. შესაძლოა, ალ. ამილახვრის პოზიცია და მისეული შეფასებები გარკვეულწილად ტენდენციურია, მაგრამ ამის ერთ-ერთ მთავარ მიზეზს ბავშვობაში გადატანილი ტრავმა წარმოადგენს. თითოეული გადადგმული ნაბიჯი მას მუდამ შეახსენებდა ამ დაპირისპირებას.

გ. აკოფაშვილი ხაზს უსვამდა რა ალ. ამილახვრის დამოკიდებულებას ერეკლე II-ის მიმართ, აღნიშნავდა: — „ერეკლე მეფე ალ. ამილახვარს თავის თხზულებაში გამოყვანილი ჰყავს უზურპატორად, ისეთ მეფედ, რომელიც უკანონოდ ფლობს სამეფო ტახტს“⁵².

ალ. ამილახვარი მართლაც მიიჩნევდა ერეკლე II-ს ქართლის სამეფო ტახტის უკანონო მფლობელად.

თავის ნაწარმოებში ალ. ამილახვარი რამდენიმე ადგილას და ასევე, პიესაში — „მოქმედება ასტრახანში“ გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ ერეკლე II-ემ მოტყუებით, უკანონოდ ჩაიგდო ხელში ქართლის სამეფო ტახტი.

„[...] თეიმურაზი ღმობიერი კაცი იყო; არ გავდა თავის მუდამ მშფოთარე და ბოროტ ვაჟს ირაკლის, რომელმაც თავისი მამა მოატყუა და რუსეთში გაისტუმრა, სადაც იგი გარდაიცვალა, ხოლო სამეფო მითთვისა და უწყალოდ არბევს“⁵³.

რუსეთში დიპლომატიური მისიით გამგზავრების წინ თეიმურაზ II-სა და ერეკლე II-ს შორის მოხდა კონფლიქტი. ალ. ამილახვარი, ალბათ ამ ფაქტიდან გამომდინარე თვლის, რომ რუსეთში მამამისის გაგზავნით ერეკლე II-მ მოატყუა იგი, რათა დაუფლებოდა ქართლის სამეფო ტახტსაც.

პროფ. მ. დუმბაძის აზრით: — „შესაძლებელია, მართლაც დიპლომატიური სელა იყო თეიმურაზსა და ერეკლეს შორის მაშინ საკმარის გახმაურებული კონფლიქტი, რომელიც ზუსტად თეიმურაზის რუსეთში გამგზავრების წინ მოხდა“⁵⁴.

⁵² გ. აკოფაშვილი, საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიიდან საქართველოში XVIII ს. დასასრულს, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. I, თბ., 1955, გვ. 279.

⁵³ ჟ. „მნათობი“, თბ., 1939, №8, გვ. 134-135.

⁵⁴ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, გ. მელიქიშვილის რედაქტორობით, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 629.

შესაძლოა, ასეც იყო და ისინი შეთანხმებულები იყვნენ, შესაძლოა, ალ. ამილახერის ვერსია იყოს მართალი. ჩვენი აზრით, ერეკლეს ერთ-ერთ უმთავრეს შეცდომას წარმოადგენდა ის, რომ ქართლ-კახეთის სამეფოების გაერთიანებისა და ფეოდალური დაქუცმაცებულობის აღკვეთის შემდეგ, მან სამეფო მიწები დაუნაწილა თავის მრავალრიცხოვან ვაჟებს — საუფლისწულობად. ამით მან კიდევ უფრო გაამწვავა მის სიცოცხლეშივე მათ შორის არსებული კონფლიქტი, რომელიც კიდევ უფრო გაღრმავდა მისი გარდაცვალების შემდეგ.

საკმაოდ საყურადღებო და საინტერესოა ალ. ამილახერის ერთი მოსაზრება ერეკლეს ლეგიტიმურობასთან დაკავშირებით.

„იმიტია ბედნიერი ქართლ-კახეთის მეფედ წოდებული ირაკლი, რომ სპარსეთი გათიშულია, რომ სპარსეთის ტახტზე არ ზის ყენი, რომელსაც შეუძლია საქართველოს სამეფო დაიცვას თვითნებობისა და სამართლის შებღალვისაგან; სპარსეთში არევ-დარევა რომ არ დაწყებულიყო, ირაკლი ქართლ-კახეთს ვერ დაეუფლებოდა შაჰისა და დიდგვარიანი ქართველი თავადების ნებადაურთველად. იგი თავის თავს ქართლის მეფეების მემკვიდრედ თვლის დედის მხრიდან, მაგრამ ნამდვილად ამის უფლება არა აქვს, ვინაიდან ჩვენი კანონით ქალი მემკვიდრედ არ ითვლება; წინააღმდეგ შემთხვევაში ამილახერებს მეტი უფლება უნდა გვექონოდა ქართლის ტახტზე, ვინაიდან დედაჩემი იყო მხცოვანი, სახელოვანი მეფის — შაჰნავაზის ქალი, რომელიც ორთავე სამეფოს ფლობდა“.⁵⁵

აშკარაა, რომ ნაწარმოების ამ ნაწილში გარკვეულწილად გამოვლინდა ალ. ამილახერის საგარეო-პოლიტიკური ორიენტაცია. მას სპარსული ორიენტაციისა და შიდაპოლიტიკური ვითარების დარეგულირებაში სპარსეთის იმედი აქვს. „გეორგიანული ისტორიის“ ავტორის ორიენტაციის დადასტურებას წარმოადგენდა მისი თავდაპირველი გადაწყვეტილება ტყვეობიდან თავის დაღწევის შემდეგ სპარსეთში გამგზავრებისა. იგი დიდ იმედს ამყარებდა სპარსეთის შაჰის დახმარებაზე.

ალ. ამილახერი მადლიერებით იხსენიებს სოლომონ I-ს, რომელიც

⁵⁵ ჟ. „მნათობი“, 1939, №8, გვ.137-138.

ყოველმხრივ დაეხმარა მას და მის ძმებს (შესთავაზა იმერეთში მასთან დარჩენა და მამულების მიცემა) და აღნიშნავას:

„ამისთვის დიდი მადლობა შეეწირეთ და ვთხოვეთ, კეთილი ინებეთ და სპარსეთის იმპერიაში გავვიშვით, რათა იქ დახმარება და მფარველობა მივიღოთ ერეკლე მეფის წინააღმდეგ-თქო. მართლა იმ უამად სპარსეთში ნამდვილი ზელმწიფე კი არა მხოლოდ მისი ვაჟილი იყო, მაგრამ ამბობდნენ, რომ იქ წინანდებურად ნამდვილი შაჰის არჩევას აპირებენო; ამიტომ ჩვენ იმედი მოგვეცა, რომ ჩვენი სამკვიდრო დაგვიბრუნდებოდა, ვინაიდან შაჰს შეუძლია არა მარტო ჩვენი ქონება დაგვიბრუნოს, არამედ ჩვენი დამბრმეველიც დატუქსოს ჩვენი უდანაშაულო დარბევისათვის“⁵⁶.

გაურკვეველია რა მიზეზის გამო, მაგრამ სპარსეთში თავიდან მხოლოდ იოანე გაემგზავრა, ხოლო ალექსანდრე და ნიკოლოზი (ეს უკანასკნელი შემდგომში შეუერთდა იოანეს და საკმაოდ დიდი თანამდებობა ეკავა სპარსეთში) ასტრახანში ჩავიდნენ.

ალ. ამილახერის სპარსული ორიენტაცია არანაირ შემთხვევაში არ გულისხმობს იმას, რომ იგი არ იყო თავისი ქვეყნის პატრიოტი. ერეკლეზე შურისძიების სურვილმა და ბავშვობაში გადატანილმა მძიმე ფსიქოლოგიურმა სტრესმა გამოიწვია მისი აზროვნების გაორება (ამ საკითხთან დაკავშირებით საფუძვლიან ყურადღებას გავამახვილებთ შემდეგ პარაგრაფში), რაც აისახა მის ნააზრევსა და პოლიტიკურ მოღვაწეობაში.

ალ. ამილახვარი აღნიშნავს, რომ: — „თავს გაეწირავდი ჩემი სამშობლოსათვის, თუ იგი კეთილდღეობაში ყოფილიყო, მაგრამ ახლანდელი მისი მფლობელი, ჩვენი ირაკლი მას არა თუ არ იცავს, პირიქით აწიოკებს“⁵⁷.

ალ. ამილახერის მიერ ერეკლე II-ის შეფასებისას გამოთქმული მოსაზრებებიდან აშკარად ჩანს, რომ იგი მას დესპოტ მმართველად მიიჩნევს. იგი გარკვეულ პარალელებს ავლებს ერეკლე II-ისა და ეკატერინე II-ს მმართველობას შორის. ამ პარალელების გავლების დროს იგრძნობა ფრანგ განმანათლებელთა იდეების გავლენა და ის

⁵⁶ ე. „მნათობი“, 1939, №8, გვ.154.

⁵⁷ იქვე.

უპირატესობა, რომელსაც ალ. ამილახვარი ანიჭებს მონარქიულ წყობას – დესპოტიზმისაგან განსხვავებით.

ალ. ამილახვარის აზრით კეთილგონიერი მონარქი დაინტერესებული უნდა იყოს ქვეყნის ძლიერებაში:

„[...] თავს ბედნიერად ვთვლი, ზენაარსს მადლობას ვწირავ, რომ ჩემი მტრისაგან მიხსნა და ისეთს სახელმწიფოში მომიყვანა, სადაც დედოფალი მეფობს, ვითარცა ნამდვილი დედა გულმოწყალე, მზრუნველი და მფარველი თავისი ქვეშევრდომების, ამ ბრძნული მმართველობის ქვეშ სახელმწიფო ყვავის და მალღდება ნეტარ მშვიდობიანობაში, საზოგადოება დაკმაყოფილებულია, ხოლო თვით დედოფლის სახელის ქება ცამდე აღწევს“⁵⁸.

„გეორგიანული ისტორიის“ ავტორი არ მალავს თავის სიმპატიას ვახტანგ VI-ის – „ბრძენი, ხალხის საყვარელი მეფის“⁵⁹ მიმართ და აღნიშნავს: – „დინახა, რომ ქართლი დარბეული და შევიწროებულია მტრის მიერ, რომ არც ერთი წარჩინებული თანამემამულე აღარ შერჩა (ის დიდად სწუხდა პაპაჩემისა და მისი მძის სიკვდილის გამო, ვინაიდან ისინი მისი ნათესავეებიც იყვნენ და დიდი ერთგულნიც), წინააღმდეგობა ვეღარ გაუწია ამდენ მტერს და მთელი ქართლი თურქეთის სულთანს მისცა, რათა იგი სპარსელებს და კახეთის მფლობელებს არ დარჩენოდა, ხოლო თვით რუსეთში გადასახლდა თავისი და სხვა თავადების ოჯახებითურთ, რომელთაც მოისურვეს მასთან ერთად გადასახლება და რომელიც დღესაც რუსეთში არიან“⁶⁰.

ამ საკითხთან დაკავშირებით საკმაოდ კრიტიკულ აზრს გამოთქვამდა გ. აკოფაშვილი: – „მაშასადამე, ალექსანდრეს აზრით, მეფემ, რომელიც ხედავს რომ მტრები ანადგურებენ დიდებულებსა და მათ მამულებს, უნდა შეწყვიტოს ბრძოლა და თავისი ნებით გადასცეს სამეფო მტერს. ამით იგი შეუნარჩუნებს თავის დიდებულებს სიცოცხლესა და ქონებას. ესაა თავადური იდეოლოგია“⁶¹.

⁵⁸ ჟ. „მნათობი“, 1939, №8, გვ.155.

⁵⁹ იქვე, გვ.130.

⁶⁰ იქვე, გვ.131.

⁶¹ გ. აკოფაშვილი, დასახ. ნაშ., გვ.280.

საკმაოდ საინტერესო და ინტერპრეტირებული კუთხით ანაღ-
იზებს გ. აკოფაშვილი ალ. ამილახერის სიტყვებს, რომელიც მხო-
ლოდ ახდენს ფაქტების კონსტატირებას, ის არც უწუნებს და ამავე
დროს, არც უწონებს ვახტანგ VI-ს გადაწყვეტილებებსა და ქმედე-
ბებს. რაც შეეხება მეფის მიერ ქვეყნის დაცვის საკითხს, როგორც
ამაში „ბრძენი აღმოსავლეთისას“ განხილვისას დავრწმუნდებით, ალ.
ამილახვარი მას მმართველის ერთ-ერთ უმთავრეს დანიშნულებად და
ფუნქციად, მიიჩნევს.

ჩვენს მიერ განხილულ საკითხთან დაკავშირებით, ვფიქრობთ,
აშკარაა გ. აკოფაშვილის სუბიექტური დამოკიდებულება ალ. ამი-
ლახერის, როგორც პიროვნებისა და მისი ნააზრევის მიმართ. ამაში
ჩვენ კიდევ არაერთხელ დავრწმუნდებით „ბრძენი აღმოსავლეთისას“
ავტორის პოლიტიკური შეხედულებების შემდგომი განხილვისას.

სამშობლოს მოწყვეტილ ალ. ამილახვარს არ ტოვებდა იმედი
ქვეყანაში დაბრუნებისა და თავისი მოწინააღმდეგის, ერეკლე II-ის
დამარცხებისა. მიუხედავად რუსეთის მთავრობის აკრძალვისა, 1780
წელს იგი ტოვებს მოსკოვს და ჩამოდის იმერეთში, სოლომონ I-თან.
იქ იმყოფებოდა, სპარსეთიდან პოეტ ბესიკის მიერ ჩაყვანილი, ქართ-
ლის სამეფო ტახტის მაძიებელი ალექსანდრე ბაქარის ძე. ალექსან-
დრე ბაქარის ძისა და ალექსანდრე ამილახერის მიერ ქართლში
არეულობის მოწყობის მცდელობა დაემთხვა ერეკლე II-ის ერევანში
ლაშქრობას, რაც უბრალო დამთხვევას არ უნდა წარმოადგენდეს.

1799 წლით დათარიღებულ წერილში ალ. ამილახვარი წერს: –
„გავემგზავრე რუსეთიდან 1782 წელს (გაუგებარია რატომ წერს
ალ. ამილახვარი 1782 წელს – ა.წ.). მოვედი იმერეთში. იქიდან
წამოვიყვანე ალექსანდრე გრუზინსკი, როგორც ჩვენს შორის უფრო-
სი მემკვიდრე და მასთან ერთად ჩემი უმცროსი ღვიძლი ძმა“⁶².

„გეორგიანული ისტორიიდან“ ჩვენთვის ცნობილია, რომ ალ.
ამილახერის უმცროსი ძმა იყო ნიკოლოზი⁶³, რომელიც სპარსეთში
იმყოფებოდა. ის ფაქტი, რომ იგი ალექსანდრე ბაქარის ძესთან ერ-
თად აღმოჩნდა იმერეთში, გვაფიქრებინებს, რომ ძმებს მიმოწერა

⁶² პ. გულიშვილი, დს. ნაშ., გვ.148.

⁶³ ი. „მნათობი“, 1939, №8, გვ.153.

ჰქონდათ ერთმანეთთან. ალბათ, სწორედ ნიკოლოზის მეშვეობით ატყობინებდა ალექსანდრე ბაქარის ძე თავის გეგმებს ალ. ამილახვარს. ამავე დროს, მათ მოქმედებას კოორდინირებას უწევდა რუსეთი, რომელიც დაინტერესებული იყო ერეკლე II-ის დასუსტებით, რათა მას ხსნა ერთმორწმუნე რუსეთში ეპოვა.

პროფ. მ. დუმბაძე აღნიშნავდა: — „ალექსანდრე ბაქარის ძის ზურგში რუსეთის დიპლომატები და სოლომონ იმერეთ მეფე იდგნენ. ეს გასაგებიც იყო, რადგან თვითმპყრობელური იმპერია იმ შემთხვევაში, თუ ქრთლ-კახეთისა და ოსმალეთის კავშირი განხორციელდებოდა და ერეკლე გაძლიერდებოდა, ამიერკავკასიაში გალენას უნდა გამოსთხოვებოდა. რაც შეეხება სოლომონ მეფეს, იგი განუწყვეტილად ებრძოდა ოსმალეთს და ჰქონდა საფუძველი, რომ ერეკლეს ახალ საგარეო პოლიტიკაში საფრთხე დაენახა“⁶⁴.

ეს მოსაზრება, გარკვეულწილად, ემთხვევა აკად. ნ. ბერძენიშვილის თვალსაზრისს: — „ჩანს, რუსეთის კარი შემოფოთებულია ერეკლეს პოლიტიკური ნაბიჯებით. უეჭველია, რუსეთი შეეცდება სათანადო ღონისძიებანი მიიღოს, რომ ერეკლეს გეზი შეაცვლევიანოს (ჩერქეზ გადმოსახლებულთა დაკავება, ალექსანდრე ამილახვრის აშეება, ალექსანდრე ბაქარისძის ფათალი-ხანთან გაჩენა და თვით ფათალი-ხანთან აქტიურობა ერეკლეს წინააღმდეგ — ყველა ეს რუსეთის მიერ მიღებული კონტრზომები ჩანს)“⁶⁵.

ქართლში არეულობის მოწყობის მცდელობის წარუმატებლობის შემდეგ, ორივე ალექსანდრე გადადის ჩრდილოეთ კავკასიაში და აგრძელებენ ერეკლეს წინააღმდეგ მოქმედებას. რუსეთის მთავრობა უქმნის ალექსანდრე ბაქარის ძესა და ალ. ამილახვარს იმის ილუზიას, რომ თითქოს მათ განკარგულებაში იმყოფებოდა 60-ათასიანი ჯარი. ამ ფაქტორმა დააჩქარებინა ერეკლე II-ის გეორგიევსკის ტრაქტატზე ხელის მოწერა, სადაც, უპირველეს ყოვლისა, რუსეთის მხარისათვის მომგებიანი პირობები დაფიქსირდა.

აი, რას წერს ამ საკითხთან დაკავშირებით ალ. ამილახვარი თავის წერილში: — „წავედით პირდაპირ ლეკებთან იმ იმედით, რომ

⁶⁴ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, გ. მელიქიშვილის რედ. ტ. IV, 1973, გვ. 683.

⁶⁵ ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტ. საკითხები, ტ. VI, გვ. 169.

ეს ხალხი ჯერ კიდევ ჩემს დაბადებამდე მსახურობდა ჩემს ოჯახს სპარსელებისა და ერეკლეს სახლის წინააღმდეგ. ადგილობრივი დაერწმუნდი, რომ ჩემი იმედი საფუძვლიანი იყო, გაიგეს თუ არა ჩემი ვინაობა, ისინი აღიჭურვნენ ჩემდა დასახმარებლად და ერთ თვესაც არ გაუვლია, რომ 60 ათასიანი ლეკის ჯარი შეიკრიბა დარუბანდში, სადაც შამხალის რჩევით ჩვენ ვუცდიდით ამ ჯარის შეკრებას. ერეკლემ, რა დანახა, რომ ჩვენ წინააღმდეგ მას სხვა მთიულებიც არ დაეხმარებიან, ეცა რუსეთის სამეფო კარს და მიეცა ეკეტარინე მეორეს საფარველის ქვეშ მის მიერ მიტაცებულ სამეფოსთან ერთად, რომ ამ საშუალებით გაეთავისუფლებია თავი ჩვენგან“⁶⁶.

რუსეთ-საქართველოს 1783 წლის ტრაქტატის გაფორმებისთანავე, როდესაც აღარ იყო საჭიროება ერეკლე II-ის ხელმოსაწერად მაპროვოცირებელი ღონისძიებების განხორციელებისა, ალექსანდრე ბაქარის ძეცა და ალექსანდრე ამილახვარიც დაპატიმრებულ იქნენ რუსეთის მთავრობის მიერ, ერეკლე II-ის თხოვნის საფუძველზე. ალექსანდრე ბაქარისძე მოათავსეს სმოლენსკის ციხეში, ალექსანდრე ამილახვარი კი – ვიბორგისა.

პატიმრობაში ყოფნის პერიოდში ეკატერინე II-ის მიმართ მიწერილ წერილში, რომელიც დათარიღებულია 1792 წლის 17 ნოემბრით, აღ. ამილახვარი, აღწერს რა იმ მძიმე პირობებს, რომელშიც ის იმყოფება, აღნიშნავს: – „[...] დიდებულო მონარქინა, გაბედულად მოგახსენებ, რომ ჩემი თავისუფლება და მეგობრობა უფრო სასარგებლო იქნებოდა თქვენი სახელმწიფოსათვის, ვიდრე ჩემი ციხეში გამოწყვდევა და ასე სასტიკად მოპყრობა. მგონია, რომ ჩემს მემამულეთა შორის მხოლოდ მე დავბადებულვარ ისეთი, რომელსაც სურს და შეუძლია კიდევ ხვთის წყალობით, შეუერთოს რუსეთს არა თუ თავისი ხალხი, არამედ ძველთაგანვე ჩვენდამი კუთვნილი ხალხებიც. აქედან გამომდინარე სარგებლობა ჯერ ყველას ვერ შეუგნია. თუ თქვენი იმპერატორობითი უმაღლესობა კეთილ ინებებს ჩემს მოსმენას, დაინახავს, სრულად ადვილს და ორივე მხრისთვის უფრო სასარგებლო პროექტს, ვიდრე ყველა დღემდე არსებული პროექტებია“⁶⁷.

⁶⁶ ა. გულიშვილი, დასახ. ნაშ., გვ.148-149.

⁶⁷ იქვე, გვ.147-148.

ერთი შეხედვით იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ალ. ამილახვრის ეს წერილი წარმოადგენს, მისი მხრიდან, პოლიტიკურ კომფორმიზმის გამოვლინებას. თუმცა, დანამდვილებით იმის თქმა, თუ როგორ მოიქცეოდა ალ. ამილახვარი უკუადო პატიმრობიდან განთავისუფლების შემთხვევაში, ჩვენ არ შეგვიძლია.

წერილი საყურადღებოა იმ კუთხით, რომ მისი ანალიზი იძლევა საფუძველს, განვაცხადოთ — ალ. ამილახვარი ნათლად ათვითცნობიერებდა რუსეთის სამთავრობო წრეების ზრახვებსა და მიზნებს საქართველოსთან მიმართებაში. აქ მკაფიოდ ჩანს მისი პოლიტიკური თვალთახედვა, პოლიტიკური პროცესების განჭვრეტის უნარი.

რა პროექტზე საუბრობს ალექსანდრე ამილახვარი?

ალექსანდრე ამილახვარს ახლო და მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა მიხეილ დანილოვთან.

1842 წელს გამოიცა მ. დანილოვის „ჩანაწერები“, რომელსაც ერთვის პავლე სტროევის წინასიტყვაობა ავტორის შესახებ. თითქმის იმავე ინფორმაციას შესაძლოა გავეცნოთ მის შესახებ ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში.

„დანილოვი მიხეილ (კუზმა) ვასილის ძე (1722, სოფ. ხარინო, ახლანდ. ვენიოვის რ-ნი, ტულის ოლქი, 1790 წ-ის შემდგომ), რუსი გამომგონებელი არტილ. და პიროტექ. დარგში. პეტერბ. საარტ. სკოლის დამთავრების შემდეგ (1743) მონაწილეობდა სასახლის კარის დღესასწაულებზე ფეიერვერკებისა და ილუმინაციების მოწყობაში. 1756-დან მ. მარტინოვთან და სხვ. ოფიცრებთან და ტექნიკოსებთან ერთად მუშაობდა საარტ. ქვემეხების კონსტრუირებაზე, შექმნეს ქვემეხები შუვალოვის „მარტორქების“ სახელწოდებით — 1762 წ. შეადგინა და დაბეჭდა არტილერიის პირველი რუს. კურსი“.⁶⁸

სავსებით შესაძლებელია, მ. დანილოვმა, რომელსაც სასახლის კარზე ჰყავდა მაღალი თანამდებობის მქონე მეგობრები და ნაცნობები, რომელთა მეშვეობითაც იგი საქმის კურსში იყო „საბერძნეთის პროექტის“ შესახებ, თავის მხრივ ეს ინფორმაცია მიაწოდა ალ. ამილახვარს.

რას წარმოადგენდა თავად „საბერძნეთის პროექტი“?!

⁶⁸ М. А. Данилов, „Записки“, М., 1842.

ეს საკმაოდ საინტერესო და უფრო ფართო განხილვის საკითხ-
ია. თუმცა, შევეცდებით ზოგადად წარმოვაჩინოთ მისი არსი. ეს
პროექტი შეადგინეს ეკატერინე II-მ და მისმა მრჩეველებმა. მის
შემუშავებაში გარკვეულ დახმარებასა და კონსულტაციებს ეკატერ-
ინე II-ს უწევდა ვოლტერი, რაც აისახა მათ მიმოწერაში. პრაქტიკუ-
ლად ის არის ჩვენთვის ცნობილი პირველი სრულმასშტაბიანი და
დამუშავებული საგარეო პოლიტიკური პროექტი, რომელშიც მნიშ-
ვნელოვანი ყურადღება ენიჭებოდა გეოპოლიტიკურ ფაქტორებს. მის
ძირითად მიზანს წარმოადგენდა ახლო აღმოსავლეთის ათვისება და
შავ ზღვაზე რუსეთის მყარად დამკვიდრება; მასში, გარდა საგარეო
პოლიტიკური ფაქტორებისა, მნიშვნელოვანი ყურადღება ენიჭებოდა
კულტურულ და რელიგიურ ფაქტორებს, რომელთაც უნდა შეეს-
რულებინათ მნიშვნელოვანი როლი რუსეთის ოსმალეთის წინააღმდეგ
ბრძოლაში. „მოკავშირეების“ სახით ამ პროექტის განხორციელებაში
მოიაზრებოდნენ არა მარტო ბალკანეთის ხალხები, არამედ საქართვე-
ლოც; სწორედ ვოლტერი ურჩევდა ეკატერინე II-ს რუსეთ-თურქეთის
(1768-1774) ომის დაწყების წინ განეხორციელებინა დარტყმა მოწ-
ინააღმდეგეზე სამი მიმართულებიდან: ბალკანეთის, ყირიმის და
საქართველოს (სამხრეთ კავკასიის) მხრიდან.

საბოლოო დამუშავება და დახვეწა ამ პროექტმა XVIII საუკუნის
70-იანი წლების ბოლოსთვის განიცადა.

„როგორც ცნობილია, გაშლილი სახით „საბერძნეთის“ პროექტი
გადმოცემულ იქნა ეკატერინეს მიერ 1782 წლის 10/21 სექტემბრის
წერილში ავსტრიის იმპერატორ იოსებ II-ისადმი. რამდენიმე ხნით
ადრე, დაახლოებით 1780 წელს, ის აღნიშნულ იქნა ა. ა. ბეზბოროდ-
კოს მემორანდუმში, რომელიც, შესაძლოა, განკუთვნილი იყო ორი
იმპერატორის მოგილევში შეხვედრისათვის. თუმცა აშკარაა, რომ 1779
წელს, დიდი თავადის – კონსტანტინე პავლეს ძის დაბადების დროი-
სათვის ის უკვე არსებობდა საკმაოდ გაშლილი სახით“. ⁶⁹ ამავე დროს,
მისთვის შესაძლოა ცნობილი იყო ზოგიერთი დეტალი იმ პერიოდში

⁶⁹ Андрей Зорин, Русская ода конца 1760-х – начала 1770-х годов, Вольтер и „греческий проект“ Екатерины II. http://magazines.russ.ru/Журнальный_зал_НЛО, 1997, № 24.

შემუშავებული, რუსეთის მიერ ახლო აღმოსავლეთის ათვისების გეგმის – „საბერძნეთის პროექტი“-ს შესახებ.

ალ. ამილახერის მცდელობა, დაეინტერესებინა ეკატერინე II თავისი პიროვნებით, წარუმატებლად დამთავრდა. მან პატიმრობაში დაჰყო 1802 წლამდე. საქართველოს რუსეთთან შეერთებასთან დაკავშირებით გამოცემული ამნისტიით ალ. ამილახვარი განთავისუფლებულ იქნა ციხიდან და საქართველოში მომავალი იმავე, 1802 წელს გარდაიცვალა ასტრახანში.

სახელმწიფოს მოწყობის პრობლემები და ალექსანდრე ამილახვრის მსოფლმხედველობის საკითხები

§1. სახელმწიფოს მოწყობისა და სამეფო ხელისუფლების საკითხი ალექსანდრე ამილახვრის ნააზრევში – „ბრძენი აღმოსავლეთისა“

განმანათლებლობის ეპოქისათვის დამახასიათებელი იდეები, ყველაზე ნათლად გამოვლინდა ალექსანდრე ამილახვრის ნააზრევში – „ბრძენი აღმოსავლეთისა“. ტრაქტატი დაწერილია დაახლოებით 1780 წელს. მასში ავტორი აყალიბებს თავის შეხედულებებს სახელმწიფოებრივი მოწყობის საკითხებთან მიმართებაში. ძირითადი ყურადღება დათმობილი აქვს ყველა იმ სფეროს, რომელსაც უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება სახელმწიფოს არსებობისა და წარმატებული ფუნქციონირებისათვის.

ერთ-ერთი მთავარი საკითხი, რომელიც დგება ტრაქტატის კვლევისას, არის მისი ორიგინალობა. ამ მხრივ აზრთა მკვეთრი სხვადასხვაობა არსებობს.

ექვთიმე თაყაიშვილის აზრით: – „ნამეტნავად ემჩნევა ალექსანდრეს შრომას ზეგავლენა მონტესკიეს თხზულებისა „გულის ხმის ყოფისათვის სჯულთასა“ (Дух закон). ზოგიერთი ადგილები ამ შრომისა სიტყვა-სიტყვით არის მოყვანილი ტრაქტატში“⁷⁰.

ამავე აზრს, ანუ ფრანგ განმანათლებელთა ნააზრევის ალ. ამილახვარზე ძლიერი გავლენის შესახებ, იზიარებენ ლევან ასათიანი⁷¹ და გერონტი ქიქოძე, რომელიც „ბრძენი აღმოსავლეთისას“ ავტორს „განათლებული აბსოლუტიზმის დამცველად“⁷² ასახელებს.

⁷⁰ ქ. „მომხმე“. 1902, №2, გვ.18.

⁷¹ ლ. ასათიანი, კოლტურიანობა საქართველოში, თბ., 1933, გვ.58.

⁷² ქ. „მნათობი“, 1939, №8, გვ.125.

მკვეთრად განსხვავებული აზრისაა გ. აკოფაშვილი: – „აღლ. ამილახვარს არ შეიძლება ვოლტერიანელი ეწოდოს. „განათლებული აბსოლუტიზმი“ სრულიად უცხოა ამილახვრის მსოფლმხედველობისათვის და ფრანგი განმანათლებლების იდეებმა, რომლებსაც უდაოდ იცნობდა აღლ.ამილახვარი, მის პოლიტიკურ თეორიაზე მხოლოდ ზედაპირული კვალი დააჩნის. აღლ. ამილახვარი თავადური იდეოლოგიის გამომხატველია ქართული პოლიტიკური აზროვნების ისტორიაში“⁷³.

როგორც ამას ტრაქტატის შემდგომი განხილვა და ანალიზი წარმოაჩენს, ყველაზე მართებული შეფასება აღლ. ამილახვრის ნააზრეთსა და მასზე ფრანგ განმანათლებელთა გავლენის შესახებ, ჩვენი აზრით, გამოთქმული აქვს ივანე სურგულაძეს:

„გ. აკოფაშვილის მოსაზრება, რომ ამილახვარი იცნობდა ფრანგი განმანათლებლების იდეებს, მაგრამ ამ იდეებმა აღლ. ამილახვრის „პოლიტიკურ თეორიაზე მხოლოდ ზედაპირული კვალი დაამჩნიესო“, საყურადღებოა იმ მხრივ, რომ აღლ. ამილახვარი არც ერთ ავტორს სიტყვა-სიტყვით არ მისდევს (ვოლტერს ან მონტესკიეს), მაგრამ მის მიერ აღლ. ამილახვრის შეხედულებების შეფასება, როგორც თავადურის, არ არის მართებული“⁷⁴.

ეპოქის მამოძრავებელმა იდეებმა რომ გარკვეული ზეგავლენა იქონია აღლ.ამილახვრის პოლიტიკურ შეხედულებებზე, ამის ერთ-ერთ განმამაპირობებელ გარემოებას წარმოადგენს ის, რომ „ბრძენ აღმოსავლეთისას“ ავტორის რუსეთში ყოფნის პირველ პერიოდს (1771-1780 წლები) დაემთხვა ამ ქვეყანაში განმანათლებლობის იდეების გავრცელება. ამას, გარკვეულწილად, მისდაუწებურად, ხელი შეუწყო ეკატერინე II-მ, რომელსაც პირადი მიმოწერა ჰქონდა ვოლტერთან.

ი. ირხინი აღნიშნავს: – „ეკატერინე II-ის მეფობის წლებში ჩამოყალიბდა ბრწყინვალე პლეადა პოლიტიკურ განმანათლებელთა – ნ.ი. ნოვიკოვი (1740-1789), ი.ა. ტრეტიაკოვი (1735-1779), ი.პ. კოზელსკი (1728-1794), ა.პ. სუმაროკოვი (1717-1777)“⁷⁵.

⁷³ გ. აკოფაშვილი, საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიიდან საქართველოში XVIII საუკუნის დასასრულს, ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის ინსტ. შრომ., ტ. I, თბ., 1955, გვ.273.

⁷⁴ ივ. სურგულაძე, საქართველოს პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიიდან, თბ., 1985, გვ.249.

⁷⁵ Ю.В. Ирхин, Политология, М., 2000, стр.142.

რუსეთის იმპერიის პროგრესულად მოაზროვნე, წარჩინებული წრის წარმომადგენლები განიმსჭვალნენ ფრანგული განმანათლებლების იდეებით. ეს პროცესი შეეხო იმ პერიოდში რუსეთში მცხოვრებ ქართველ წარჩინებულებსაც, მათ შორის ალექსანდრე ამილახვარს.

ამავე დროს, როდესაც ლაპარაკია რუსეთთან კულტურული ურთიერთობის გავლენაზე, როგორც პოლიტიკური აზროვნების ფორმირების ერთ-ერთ განმაპირობებელ ფაქტორზე, ჩვენი აზრით, გასათვალისწინებელია და ყურადღებას იმსახურებს მიხეილ გაფრინდაშვილის მოსაზრება ამ საკითხთან დაკავშირებით: — „ამასთან, რა დიდიც არ უნდა იყოს რუსული აზროვნების როლი კლასიკური ქართული განმანათლებლური აზროვნების განვითარებაში, იგი, ცხადია, მაინც მშობლიურ ტრადიციებს ემყარებოდა უწინარეს ყოვლისა“⁷⁶.

აღ. ამილახვარზე ფრანგ განმანათლებელთა გავლენაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ ტრაქტატის სახელწოდება „ბრძენი აღმოსავლეთისა“ უნდა წარმოადგენდეს შ.ლ. მონტესკიეს „სპარსული წერილების“ ერთ-ერთი თავის — „სიბრძნე აღმოსავლეთისა“ ინტერპრეტაციას, თუმცა, ამ ფაქტის გამო აღ. ამილახვრის ტრაქტატი არანაირად არ იმსახურებს დაკნინებასა და კრიტიკას.

ტრაქტატი „ბრძენი აღმოსავლეთისა“ შედგება ათი თავისაგან:

თავი ა. მეფეთა მმართველობისა;

თავი ბ. თავადთა და მთავართათვის სამეფოსათა;

თავი გ. მხედართა და მთავართა მათათვის;

თავი დ. სამღუდელთა წესთათვის;

თავი ე. ვაჭართათვის;

თავი ვ. გლეხთათვის გინა მიწისა მოქმედთა კაცთა;

თავი ზ. სამოციქულოთა (სამოქალაქოთა) სჯულთა დადებისათვის;

თავი ჰ. სწავლისათვის მეცნიერებისა და ხელოვნებისა;

თავი თ. საჭურველთა უმეტეს ისახელებისა მეფე ანუ მშვიდობით?

თავი ი. საყოველთაოდ გაჰსინჯულობა.

⁷⁶ მ. გაფრინდაშვილი, ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ნარკვევები, თბ., 1988, გვ.15.

ჩვენ თანმიმდევრულად განვიხილავთ ტრაქტატს – თავების მიხედვით, მაგრამ, ვინაიდან „ნაშრომი დაწერილია მძიმე ქართული ენით“⁷⁷, შესაბამისად, ჩვენ მიერ ძირითადად მოყვანილი იქნება ციტატები გივი ალხაზიშვილისა და როსტომ ჩხეიძის რედაქციით გამოცემული წიგნიდან – ალექსანდრე ამილახვარი, „ბრძენი აღმოსავლეთისა“, სადაც მოყვანილია ვაჟა კიკნაძის მიერ გათანამედროვებული ტექსტი.

ტრაქტატი ალექსანდრე ამილახვრის მიერ მიძღვნილია იმერეთის მეფე სოლომონ I-სადმი. ეს ფაქტი თავისთავად მეტყველებს ზოგადად იმაზე, რომ ავტორი არ არის წინააღმდეგი მონარქიული მმართველობის ფორმისა.

ჩვენ სრულიად ეეთანხმებით ვაჟა კიკნაძის მოსაზრებას, რომ: „უკვე ამ მიძღვნიდან ნათელი ხდება, რომ მცდარია ის აზრი, თითქოს ალექსანდრე ამილახვარი მეფეთა ხელისუფლების წინააღმდეგა“⁷⁸.

უმათერეს ყურადღებას ალექსანდრე ამილახვარი უთმობს მმართველობის საკითხებს, რომელიც მანამდეც და მას შემდეგაც მრავალი მეცნიერის, ფილოსოფოსის, პოლიტოლოგისა თუ სოციოლოგის განხილვის საგანი გამხდარა; კერძოდ კი: – როგორი უნდა იყოს ქვეყნის მმართველი, რა პრინციპებზე უნდა იყოს დამყარებული მისი მმართველობა და როგორ უნდა მართავდეს იგი ქვეყანას.

მეფე – იდეალი ქვეყნის მმართველისა, რომელიც სიბრძნისა და სამართლიანობის განსახიერებაა, დღენიადავ ერისა და ქვეყნის ბედნიერებაზე ფიქრობს და ამ საქმისათვის ძალასა და ენერგიას არ იშურებს.

„ნეტარ არს ერი მქონებელი მეფისა ბრძნისა და ნეტარ არს მეფე მყოლელი მორჩილისა ერისა თვისისა ურომელთაოდ რომლისაცა ერთისა ბედნიერება მეორისა არა სრულ იქნას“⁷⁹.

ალექსანდრე ამილახვრის ეს შეხედულებები სწორედ ის კრიტერიუმი და მოთხოვნაა, რომელთაც უნდა აკმაყოფილებდეს პოლი-

⁷⁷ ივ. სურგულაძე, საქართველოს პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიიდან, თბ., 1985, გვ.250.

⁷⁸ ალექსანდრე ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.43.

⁷⁹ კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ფონდი S:4921, ფ.121.

ტიკური ლიდერი, რომელსაც ქვეყნის მართვა-გამგეობა აბარია.

„ბრძენი არმოსავლეთისას“ ავტორის აზრით: — „მრავალი ადამიანი სწორედ იმიტომ უმორჩილებს თავის ნებას ერთ პირს, რომ კეთილდღეობის იმედი აქვს“⁸⁰.

ამკარაა, რომ ტრაქტატის ამ ნაწილში ალექსანდრე ამილახვარი საუბრობს ლეგიტიმურობის საკითხზე.

უდიდესი წვლილი მმართველობის (ხელისუფლების) ლეგიტიმაციის თეორიის დამუშავებაში შეიტანა მაქს ვებერმა. დაქვემდებარების მოტივიდან გამომდინარე, მან გამოყო სამი ძირითადი ტიპი ხელისუფლების ლეგიტიმურობისა: 1. ტრადიციული ლეგიტიმურობა, 2. ქარიზმატული ლეგიტიმურობა და 3. რაციონალურ-სამართლებრივი (დემოკრატიული) ლეგიტიმურობა⁸¹.

საინტერესოა ხელისუფლების ლეგიტიმაციის რომელ ტიპზე საუბრობს და გულისხმობს ალექსანდრე ამილახვარი?

გარკვეული ობიექტური მიზეზებიდან გამომდინარე, უნდა ვიფიქროთ, რომ ის არ გულისხმობს ლეგიტიმურობის მესამე ტიპს, ვინაიდან, იმ პერიოდში საქართველოს რეალობაში არ არსებობდა ბაზისი, რომელიც შესაძლებელს გახდიდა მის რეალიზებას. ამავე დროს, როგორც ამას ტრაქტატის შემდგომი განხილვა გვიჩვენებს, არც პირველ ტიპს უნდა გულისხმობდეს ამილახვარი.

შესაბამისად, რჩება მეორე ტიპი ლეგიტიმურობისა — ქარიზმატული, რომელიც „ბაზირებს რწმენაზე და ემოციონალურ, პირად დამოკიდებულებაზე ბელადისა და მასის“⁸².

ადამიანი (საზოგადოება) აკეთებს არჩევანს და ანდობს თავის ბედს, მომავალსა და კეთილდღეობას ერთ კონკრეტულ პირს, ფიქრობს რა, რომ ის შეძლებს მის ყველა პრობლემის მოგვარებასა და გადაწყვეტას. არჩევანის დროს ერთ-ერთ განმაპირობებელ ფაქტორს წარმოადგენს ქარიზმატიზმი.

საკმაოდ ხშირად ქარიზმატული თვისებებით დაჯილდოებული პიროვნებებისაგან, პოლიტიკური ლიდერისაგან ადამიანი (საზოგა-

⁸⁰ ალექსანდრე ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.5.

⁸¹ В.П. Пугачев, А.И. Соловьев, Введение в политологию, М., 1999, стр.118.

⁸² იქვე.

დოება) ქმნის კერპს. ამის უმთავრეს მიზეზს წარმოადგენს საზოგადოებაში რწმენის ნაკლებობა. ასევე კერპის ძიების პროცესის და მისი შექმნის ერთ-ერთ განმაპირობებელ მიზეზსა და ფაქტორს წარმოადგენს არასრულფასოვნების კომპლექსი; სწორედ ის უბიძგებს ადამიანს, საზოგადოების გარკვეულ ნაწილს ამ ნაბიჯის გადადგმისაკენ. ამ კატეგორიის ხალხი ვერ აცნობიერებს საკუთარ შესაძლებლობებს, მათ არ გააჩნიათ საკუთარი თავისა და ძალების რწმენა. არასრულფასოვნების კომპლექსი უბიძგებს მათ, ეძებონ პიროვნება, რომელშიც ისინი „პოუბენ“ და სრულად „რეალიზებული“ იქნება ის თვისებები, რაც თითქოსდა მათში არ არის; ისინი ცდილობენ იპოვონ პიროვნება, რომელიც მათ წარმოსახვაში იქნება იდეალური. ხშირად, ასეთ პიროვნებას ისინი შემდგომ მიაწერენ ზებუნებრივ თვისებებს, მათ ავიწყდებათ – იდეალური პიროვნება არ არსებობს! არსებობს მხოლოდ პიროვნებათა ისეთი კატეგორია, რომელიც უდიდესი შრომისა და ნებისყოფის ფასად აღწევს სიმაღლეებს, რის შედეგადაც მათ ძალუბთ წინა პლანზე წამოსწიონ თავიანთი საუკეთესო თვისებები და უკანა პლანზე გადასწიონ ნაკლოვანებები.

ადამიანს სჩვევია შეცდომის დაშვება არჩევანის გაკეთების დროს. ხშირად ის ამჯობინებს და უპირატესობას ანიჭებს პირადი ამბიციების მქონე და პოპულისტ პოლიტიკოსებს. შემდგომ რწმუნდებიან რა თავიანთი არჩევანის მცდარობაში, საზოგადოების წარმომადგენლები ურიგდებიან და ეგუებიან სახელმწიფოს სათავეში უარყოფითი, მავნე და დიქტატორული მიდრეკილებისა და თვისებების მქონე პიროვნების ყოფნას. საზოგადოებისათვის ერთ-ერთ დამახასიათებელ ნიშანთვისებას წარმოადგენს კონფორმიზმი. ეს განპირობებულია საზოგადოებაში პოლიტიკური კულტურის სიმცირით, რაც წარმოადგენს მუდმივ პრობლემას ნებისმიერი, როგორც აღორძინებისა და განმანათლებლობის, ასევე თანამედროვე გლობალიზაციის ეპოქისათვის. პოლიტიკური კულტურის დეფიციტმა განსაკუთრებით იჩინა თავი ინგლისის, საფრანგეთის და რუსეთის 1917 წლის რევოლუციების დროს. მსოფლიო ისტორიაში არ არსებობს რევოლუცია, რომლითაც არ ესარგებლოთ ქვენა გრძნობებისა და პირადი ამბიციების მქონე პიროვნებებს. რევოლუციები კიდეც უფრო აღრმავებს საზოგადოება-

ში არსებულ პოლიტიკურ კრიზისს და იწვევს უფრო მეტ ძალადობას; ამიტომაც ყველაზე დიდი რევოლუცია – ეს არის ევოლუცია, რომელიც მიმდინარეობს ადამიანის (ინდივიდის) გონებაში.

უნდა აღინიშნოს კიდევ ერთი პარადოქსული თვისება საზოგადოებისა – ის ითმენს მანამ, სანამ არ აღივსება მისი მოთმინების ფიალა და მაშინ, აგრესიით გამსჭვალული, ის გადაიქცევა ბრბოდ, რომელიც მზად არის ყველას და ყველაფრის გასათელად, იმისაც კი, რაც შემთხვევით აღმოჩნდება მის გზაზე. ბრბომ არ იცის ზომიერება, მას არ ძალუძს ოქროს შუალედის გამოძებნა; ის ან უარყოფს, ან აღიარებს ლიდერს და ქება-დიდებას აღავლენს მისი მისამართით.

ამ საკითხთან მიმართებაში მართებულად მიგვაჩნია შ.ლ. მონტესკიეს მიერ გამოთქმული მოსაზრება, რომ: – „რესპუბლიკის სიყვარული დემოკრატიაში იგივეა, რაც თვით დემოკრატიის სიყვარული, ეს უკანასკნელი კი თანასწორობის სიყვარულია.

გარდა ამისა, დემოკრატიის სიყვარული ზომიერების (la frugalite) სიყვარულიცაა. ვინაიდან აქ ყველას თანაბარი ბედნიერება და სარგებელი უნდა ჰქონდეს, ამიტომ სიამოვნებაც ყველამ ერთნაირი უნდა მიიღოს და იმედიც ერთისა და იმავესი უნდა ჰქონდეს. ეს კი კერ განხორციელებდა სხვაგვარად, თუ არა საყოველთაო ზომიერების პირობით“⁸³.

საყოველთაო ზომიერების განხორციელების უმთავრეს ფაქტორად და პირობად კი მონტესკიეს კანონი მიაჩნია.

„თანასწორობისა და ზომიერების სიყვარულს საზოგადოებაში განსაკუთრებით აღვივებს თვითონ თანასწორობა და ზომიერება, როცა მათ განხორციელებულს ეხედავთ საზოგადოებაში, სადაც ერთიც და მეორეც კანონითაა დადგენილი“⁸⁴.

საჭიროა ასევე აღინიშნოს, რომ ქარიზმატული თვისებების მქონენი არ არიან მხოლოდ უარყოფითი პიროვნებები; არსებობს აგრეთვე მეორე კატეგორია – ჭეშმარიტ, ნამდვილ ქარიზმატულ ლიდერთა, რომელნიც დადებით როლს თამაშობდნენ პოლიტიკურ პროცესებში. ასეთი ქარიზმატული ლიდერები იყვნენ დავით აღმაშენებელი, გიორ-

⁸³ შ.ლ. მონტესკიე. კანონთა გონი, თბ., 1994, გვ.71.

⁸⁴ იქვე, გვ.79.

გი ბრწყინვალე, მაპათმა განდი და მრავალი სხვა, რომელთა უმთავრეს მიზანს ქვეყნის ძლიერება და ერის ბედნიერება წარმოადგენდა.

ალექსანდრე ამილახერისთვის იდეალა სწორედ ისეთი მმართველი (მეფე), „რომელიც თავის ვალდებულებებს გრძნობს და სამეფო გვირგვინს ღირსეულად იტვირთავს“⁸⁵.

მეფის ერთ-ერთ მთავარ ფუნქციასა და დანიშნულებას „ბრძენი აღმოსაველეთისას“ ავტორი შინაგანი არეულობის, ანუ სახელმწიფოში წარმოშობილი ან არსებული პოლიტიკური კრიზისის დარეგულირებასა და, ამავე დროს, ქვეყნის გარეშე მტრისაგან დაცვაში ხედავს.

ქვეყნის ინტერესებიდან გამომდინარე, სასურველია ხელისუფლების სათავეში ისეთი მეფის ყოფნა: – „რომელმაც იცის, რომ მისი უფლებები არ არის უსაზღვრო. რომელიც თავის თანასწორად სთვლის იმ ადამიანებს, რომელთაც მისცეს მას უფლება მართოს ისინი, რომელიც მათთან ისე იქცევა, როგორც უხუცესი ძმა და არა თავმოქმნი მეფე“⁸⁶.

ჩვენ მიერ მოყვანილ ციტატაში, ალ. ამილახერის მიერ გამოთქმულ მოსაზრებებთან დაკავშირებით დ. ლაშქარაძე აღნიშნავს, რომ: – „ალ. ამილახერის შეხედულება მეფის მოვალეობათა თაობაზე ქართულ მწერლობაშიც, მაგ. სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე-სიცრუისაში“, სრულყოფილად არის წარმოდგენილი და ამ მიმართებით ალ.ამილახერი არსებითად არაფერს ამბობს ისეთს, რაც მაინც და მაინც ევროპელ განმანათლებელთა გავლენაზე მიგვანიშნებდეს, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ჩემ მიერ ხაზგასმულ ფრაზაში გატარებულ მოსაზრებას, რომელიც სამეფო ხელისუფლების ღვთაებრივი წარმოშობის უარყოფისა და სახელმწიფოს ხელშეკრულების საფუძველზე შექმნის იმ დროს ღრმად პროგრესულ მოძღვრებას ეყრდნობოდა“⁸⁷.

ასევე, ვ. კიკნაძე ამახვილებს რა ყურადღებას ალ. ამილახერის შეხედულებათა პროგრესულობაზე, აღნიშნავს: – „ხაზი უნდა გაეს-

⁸⁵ ალექსანდრე ამილახერი, ბრძენი აღმოსაველეთისა, თბ., 1997, გვ.7.

⁸⁶ იქვე, გვ.7-8.

⁸⁷ დ. ლაშქარაძე, ევროპეიზმის პრობლემა ქართულ ლიტერატურაში, თბ., 1977, გვ.164.

ვას იმ გარემოებას, რომ ამილახვარი არ იზიარებს შუა საუკუნეების მთავარ ლეგიტიმისტურ დებულებას სამეფო ხელისუფლების ღვთიური წარმომადგენლობის შესახებ. ავტორის მოსაზრებები უფრო ახლოა სამეფო ხელისუფლების ისეთ ინტერპრეტაციასთან, რომელიც XVIII ს. მეორე ნახევარში უკვე გაჩნდა ევროპაში. ევროპელი მოწინავე მოაზროვნენი მიიჩნევდნენ, რომ სახელმწიფო და სამეფო ხელისუფლება შედგება ე.წ. სახალხო შეთანხმებისა⁸⁸.

მართლაც, ჩვენ მიერ მოყვანილი ალ. ამილახვრის ციტატიდან შეიძლება ორი, არცთუ უმნიშვნელო დასკვნის გაკეთება: პირველი ის, რომ ბუნებით სამართალზე დაყრდნობით იგი იზიარებს განმანათლებლობის ეპოქის მოაზროვნეთა იდეას ხელისუფლების ხელშეკრულების (შეთანხმების) საფუძველზე არსებობისა და ფუნქციონირებისა. ალ. ამილახვარი პირველი ქართველი მოაზროვნეა, ვინც შეეხო და გარკვეული ყურადღება გაამახვილა ამ საკითხზე და მეორე, რაც, ჩვენი აზრით, არანაკლებ მნიშვნელოვანია — „ბრძენი აღმოსავლეთისას“ ავტორი ასევე პირველი წარმომადგენელია ქართული პოლიტიკური აზრისა, ვინც მიიჩნევს მეფესა და მის ქვეშევრდომებს თანასწორუფლებიანად. ორივე შემთხვევაში აშკარაა ალექსანდრე ამილახვარზე დასავლეთ ევროპელ მოაზროვნეთა, კერძოდ კი ფრანგ განმანათლებელთა გავლენა. მაგრამ, უნდა აღინიშნოს, რომ ეს გავლენა არ არის ბრმა, მიმბაძველობითი ხასიათის და რაც არანაკლებ მნიშვნელოვანია — გაუაზრებელი.

ჩვენ გარკვეულწილად ვერ დავეთანხმებით დ. ლაშქარაძის მოსაზრებას, რომ მეფის მოვალეობასთან დაკავშირებით ალ. ამილახვარი ახალს არაფერს ამბობს. ამავე დროს, როგორც მოყვანილი ციტატიდან ჩანს და შემდგომი განხილვა გვიჩვენებს, თავის წინამორბედ ქართველ მოაზროვნეთაგან განსხვავებით, ალექსანდრე ამილახვარი შეზღუდული მონარქიის მომხრეა; ამ ფაქტორმა კი გარკვეული ცვლილება და კორექტირება შეიტანა მეფის მოვალეობასა და ფუნქციის საკითხში.

სამეფო ხელისუფლების ლეგიტიმაციასთან დაკავშირებით, თავისი კომპეტენტური აზრი გამოთქმული აქვს პროფ. კ. გაჯიევს: — „ქარლ

⁸⁸ ალ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.134.

I სტიუარტის დასჯამ 1649 წლის 30 იანვარს, XVII ს. შუა წლების ინგლისური ბურჟუაზიული რევოლუციის მიმდინარეობისას, უძლიერესი დარტყმა მიაყენა თავად იდეას ხელისუფლების ღვთაებრივი წარმომადგობისა. ამ აქტით მეფე, რომელიც განიხილებოდა ხალხის ცნობიერებაში როგორც ღმერთის მოადგილე დედამიწაზე, თითქოსდა დგებოდა ერთ დაფაზე ჩვეულებრივ მომაკვდავთან ერთად. ასეთი განწყობის სასარგებლო დამატებით არგუმენტად იქცა დამხობა, შემდგომ კი დასჯა ლუდოვიკო XVI-ისა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის მიმდინარეობისას, XVIII ს. ბოლოს⁸⁹.

სწორედ განმანათლებლობამ შეამზადა და იდეური საფუძველი ჩაუყარა საფრანგეთის დიდ რევოლუციას. იგი დაეყრდნო მის მიერ წამოყენებულ პიროვნული თავისუფლებისა და თანასწორუფლებიანობის ფასეულობათა უპირატესობას.

აშკარაა, რომ რევოლუცია და ამბოხი კი არ ამყარებს პიროვნებას (ინდივიდს) და ანიჭებს მას თავისუფლებას, არამედ პირიქით — ზღუდავს. ნებისმიერი რევოლუციისა თუ ამბოხის დროს წარმმართველ ძალას წარმოადგენს მასა, რომელიც ინდივიდის ინტერესებს თავისას უმორჩილებს.

გასული საუკუნის და, საერთოდ, კაცობრიობის ერთ-ერთი უდიდესი მოაზროვნე და ფილოსოფოსი, ნობელის პრემიის ლაურეატი ალბერ კამიუ აღნიშნავდა: — „ყველანაირი ფასეულობა როდი უბიძგებს ამბოხისაკენ, მაგრამ ყოველი ამბოხი, საწყისშივე გულისხმობს რაღაც ფასეულობას“.⁹⁰

უნდა აღინიშნოს, რომ ინგლისელებმა საკმაოდ მალე გაათვითცნობიერეს მათ მიერ დაშვებული ფატალური შეცდომა, მისით გამოწვეული შედეგი და ხელისუფლების მშვიდობიანი რეფორმირების გზა აირჩიეს; ამიტომაც, მეფის სიკვდილით დასჯიდან II წლის შემდეგ, აღადგინეს მონარქია და ტახტზე აიყვანეს დასჯილი მეფის ვაჟი კარლ II. ფრანგებმა „ჯიუტად“ ამჯობინეს საკუთარი პოლიტიკისა და ხალხის გატარება ამავე საკითხთან მიმართებაში — არ დაეყრდნენ უკვე არსებულ გამოცდილებას და სიკვდილით დასაჯეს თავიანთი მეფე.

⁸⁹ К.С. Гаджиев, Политическая философия, М., 1999, стр.50.

⁹⁰ Альбер Камю, Бунтарь. Минск, 2000, стр.157.

ისტორიულმა გამოცდილებამ აჩვენა, რომ ის ქვეყნები, სადაც ხელისუფლება ნომინალურად შენარჩუნებულია (კონსტიტუციური მონარქიები) — გამოირჩევიან სტაბილური საშინაო და საგარეო პოლიტიკით და სახელმწიფოებრივი განვითარება აღმავლობის გზით წარიმართება. ამის დადასტურებაა ესპანეთი. თავისი მმართველობის ბოლო წლებში დიქტატორმა ფრანკომ გადაწყვიტა, დაეთმო ხელისუფლება საფრანგეთში, ემიგრაციაში მყოფ ტახტის მემკვიდრე პრინც ზუან კარლოსისათვის. რა თქმა უნდა, ძირითადად ეს განპირობებული იყო შექმნილი პოლიტიკური რეალობით. ფრანკოს ამ ნაბიჯმა განსაზღვრა ესპანეთის მშვიდობიანი, სტაბილური განვითარება და ეკონომიკური წინსვლა.

ჩვენს მიზანს არ წარმოადგენს მონარქიული წყობის აპოლოგეტობა. ვერ განვიხილავთ სრულფასოვნად იმ საკითხს, თუ რომელი ფორმა მმართველობისა — კონსტიტუციური მონარქია, საპრეზიდენტო თუ საპარლამენტო რესპუბლიკა წარმოადგენს ქვეყნისათვის ყველაზე სასურველსა და ოპტიმალურს, ვინაიდან ეს უფრო ფართო და საფუძვლიანი განხილვის საგანია. დავეძნოთ მხოლოდ ერთს, რომ სამივე ფორმა ქვეყნის მმართველობისა წარმოადგენს დემოკრატიულ პრინციპებზე დამყარებულ წყობილებას.

სამეფო ხელისუფლების შესახებ ალ. ამილახვრის შეხედულებათა განხილვისას გ. აკოფაშვილი აღნიშნავს, რომ: — „ალ. ამილახვრის მთელი მსჯელობა სამეფო ხელისუფლების შესახებ გამსჭვალულია შეუზღუდველი, თვითმპყრობელი მმართველისადმი უაღრესი სიძულვილით“⁹¹.

გ. აკოფაშვილი ალ. ამილახვრის შეხედულებებს აფასებს როგორც თავადურს⁹². საერთოდ, მის მიერ გამოთქმულ მოსაზრებებში იგრძნობა „ბრძენი აღმოსავლეთისას“ ავტორისადმი სუბიექტური დამოკიდებულება და განწყობა.

პროფ. ივ. სურგულაძე აღნიშნავდა: — „გ. აკოფაშვილი სავსებით მართალია იმაში, რომ თავადური იდეოლოგია მეფის ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლაში რეაქციის საქმეს ემსახურებოდა.

⁹¹ გ. აკოფაშვილი, დასახ. ნაშ., გვ. 285.

⁹² იქვე.

მაგრამ მეფის ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლა გ. აკოფაშვილს ყველა პირობებში თავადურ რეაქციად მიაჩნია. ეს არ არის სწორი⁹³.

ალ. ამილახვარი, უპირველეს ყოვლისა წინააღმდეგია არა ძლიერი მონარქისა, არამედ დესპოტი მმართველისა. როგორც ამას ტრაქტატის შემდეგი თავის განხილვა გვიჩვენებს, ის დესპოტური მმართველობის თავიდან აცილების საშუალებას, სახელმწიფოში ფუნქციათა განაწილებაში ხედავს. „ბრძენი აღმოსავლეთისას“ ავტორი უდიდეს საშიშროებას ხედავს ქვეყნისათვის მის სათავეში უღირსი მეფის ყოფნით.

„იდეალური“ მეფის დახასიათების შემდეგ მას მოჰყავს ანტიპოდი ასეთი მმართველისა: — „როგორ განსხვავდება ასეთი მეფე იმ მეფისაგან, რომელსაც თავისი თავი მიაჩნია თავისი ერის (განუსაზღვრელ) უფლად და ჰგონია, რომ ერი მხოლოდ და მხოლოდ მისი დიდებისათვის არსებობს!“⁹⁴

„ბრძენი აღმოსავლეთისას“ ავტორი დიდ ყურადღებას უთმობს დესპოტური მმართველობის საკითხის განხილვას, კინაიდან უწყის, რომ ნებისმიერი სახელმწიფოსათვის ის წარმოადგენს განვითარების, წინსვლისა და პროგრესის შემაფერხებელ მმართველობის ფორმას. თავად სიტყვა დესპოტიას ამილახვარი არსად არ ხმარობს, მაგრამ ჩვენ მიერ ზემომოყვანილ ციტატაში აშკარად ჩანს, რომ ის მმართველობის სწორედ ამ ფორმაზე საუბრობს და მიიჩნევს მას უარყოფითად.

ტრაქტატის ამ ნაწილში მოყვანილი შეხედულებები გარკვეულწილად ემთხვევა მონტესკიესას, მაგრამ თავად საკითხი დესპოტიისა (ტირანული) ძველთაგანვე იპყრობდა კაცობრიობის უდიდეს მოაზროვნეთა ყურადღებას; ჯერ კიდევ პლატონი და არისტოტელე მმართველობის ფორმების დახასიათებისა და განხილვისას ასახელებდნენ ტირანიას, როგორც დამახინჯებულ, უარყოფით ფორმას მონარქიისა.

ტირანიის — ტოტალიტარული მმართველობის დროს ყველაფერი ემორჩილება მმართველისა და მმართველი ელიტის ინტერესებს,

⁹³ ივ. სურგულაძე, საქართველოს პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიიდან, თბ., 1985, გვ.252.

⁹⁴ ალ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.8.

სურვილს. კორუფცია და ბიუროკრატიული აპარატი მძიმე ტვირთად აწევს ქვეყანასა და მოსახლეობას.

ამას ნათლად ათვითცნობიერებდა ალ. ამილახვარი, რომელიც აღნიშნავდა: – „ეაი იმ ერს, რომელიც იმგვარი მეფის უფლების ქვეშ მოექცევა, ვინც მისი კეთილდღეობის ნაცვლად, მხოლოდ თავის განცხრომაზე ზრუნავს და მათ სიცოცხლეს ისე ექცევა, როგორც რაიმე გასართობ ნივთს“⁹⁵.

ალ. ამილახვარი ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ დესპოტური (ტირანული) მმართველობის დროს ყოველმხრივ ირღვევა ადამიანის უფლებები, მათ შორის ყველაზე უმთავრესი – სიცოცხლის უფლება. ასეთი მმართველობის დროს ყველაფერი ემორჩილება მხოლოდ და მხოლოდ ვიწრო და კერძო ინტერესებს; ერისა და ქვეყნის წინაშე პასუხისმგებლობის აუცილებლობა იკარგება. მმართველი არ მიიჩნევს თავს ვალდებულიად, იზრუნოს ქვეყნისა და მისი მოსახლეობის უსაფრთხოებასა და არსებობის პირობების უზრუნველყოფისა და გაუმჯობესებისათვის; ის არ გრძნობს თავს პასუხისმგებლად იმ ერის წინაშე, რომელმაც ანდო მას ქვეყნის მართვა. ყველაფერი დაქვემდებარებულია პირად და ვიწრო კლანურ ინტერესებზე.

ალ. ამილახვარი აღნიშნავს, რომ დესპოტს: – „არ ენაღვლება მტერთაგან მათი (ერის – ა.წ.) დახოცვა, მათი ოჯახის გატაცება, მხოლოდ თავის გადარჩენაზე ფიქრობს და ისინი (ერისკაცები) მხოლოდ იმისათვის გაჩენილად მიაჩნია, რომ მისი წილი ჭირიც მათ ზიდონ. ქერივთა ტირილი მას არ აღელვებს და ობოლთა ვაება არ ენაღვლება. მხოლოდ საკუთარი სიცოცხლე და თავისი ოჯახის წევრთა მის მაზლობლად ყოფნა ახარებს“⁹⁶.

დესპოტი მმართველი ცდილობს ხელისუფლების ნებისმიერი გზით და მეთოდით შენარჩუნებას; არ ერიდება უმკაცრეს და სასტიკ ზომებსაც კი. მის უმთავრეს ბერკეტს წარმოადგენს ძალისმიერი მეთოდები, რომელთა მთავარი დანიშნულებაა ხალხში, საზოგადოებაში შიშის დანერგვა, რაც განაპირობებს მათი მხრიდან ხელისუფლების მორჩილებას.

⁹⁵ ალ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.8.

⁹⁶ იქვე.

შ.ლ. მონტესკიე აღნიშნავდა: – „დესპოტური მმართველობის პრინციპი შიშია, მაგრამ გაუბედავ, უმეტარ, დაჩაგრულ ხალხებს ბევრი კანონები არ სჭირდებათ“⁹⁷.

მართლაც დესპოტური მმართველობის არსებობას სწორედ ისინი უწყობენ ხელს, ვისაც მოქალაქეობრივი პოზიცია არ გააჩნია, ვინც გულგრილია ქვეყანაში მიმდინარე პროცესებისადმი და განზუღვომას ამჯობინებს; ისინი ვერ ბედავენ თვალი გაუსწორონ რეალობას. მეტწილად ასეთი კატეგორიის ხალხი გაურბის რა რეალობას, თავის გარშემო ქმნის „ხავერდის ფარდას“, რომლის მიღმაც „იდილია“ და „სიმშვიდე“ სუფევს, რაც მთავარია, არაეინ და არაფერი შეაწუხებთ მათ. ისინი იქმნიან ილუზიას იმისა, თითქოს ძალადობა და დაუნდობლობა მათ თვალწინ კი არაა, სადღაც შორს, დედამიწის რომელიღაც მიკარგულ კუთხე-კუნჭულში ზდება. ადამიანი თავის თავს არწმუნებს, თითქოს ყველაფერი ნორმალურადაა, არაფერი საგანგაშო არ ზდება, ქმნის თავის გარშემო ილუზიურ გარემოს. აი ამას ჰქვია სწორედ ირეალურობა – რეალობის ფეექტის შექმნა.

ასეთ პიროვნებათა ტრაგედია იწყება მაშინ, როდესაც ისინი ათვითცნობიერებენ მათ მიერ ცნობიერად თუ ქვეცნობიერად შექმნილი ილუზიური სამყაროს მარწუხებს და ცდილობენ მისგან თავის დაღწევას. რამდენად ახერხებენ ამას, სხვა საკითხია. რაღაც ნაწილი ახერხებს, უმეტესი ნაწილი კი ვერ ახერხებს. ისინი, ვინც ვერ ახერხებენ, ორ ჯგუფად შეიძლება დავეყოთ. პირველ ჯგუფს შეადგენენ ისინი, ვინც ეგუება შექმნილ მდგომარეობას (კომფორმისტები), ისინი ვინც თავის მიერვე დაგებულ „მახეში“ ებმებიან; მეორე ჯგუფს კი ისინი შეადგენენ, ვინც არ ეგუება შექმნილ მდგომარეობას, ცდილობს გამოსავლის პოვნას, მაგრამ გამომდინარე იქიდან, რომ ვერ პოულობს, ღრმა დეპრესიაში ვარდება.

საერთოდ კი, ზოგადად ადამიანები შეიძლება დავყოთ სამ ჯგუფად (კატეგორიად):

პირველ ჯგუფს განეკუთვნებიან ის ადამიანები, ვინც ქვეყნის შიგნით თუ გარეთ მიმდინარე პროცესებში გარკვეულ დადებით როლს თამაშობენ;

⁹⁷ შ.ლ. მონტესკიე, კანონთა გონი, თბ., 1994, გვ.87.

მეორე ჯგუფს კი — ისინი, ვინც პროცესებში უარყოფით როლს თამაშობენ. ამავე ჯგუფს განეკუთვნებიან აგრეთვე ისინი, ვინც ქმნიან მოჩვენებით (ილუზიურ) ფონს იმისა, თითქოს ცდილობენ მიმდინარე პროცესებში დადებითი როლის შესრულებას;

მესამე ჯგუფს კი უშუალოდ ისინი წარმოადგენენ, ვისზეც უკვე გვქონდა საუბარი — გულგრილები, ანუ ინდიფერენტულები.

კრიზისულ ეტაპებზე მკვეთრად მატულობს ამ ჯგუფის წარმომადგენელთა რიცხვი. ამ საკითხზე ჩვენ მიერ ყურადღების გამახვილება გამოწვეულია იმ გარემოებით, რომ ფსიქოლოგიური განწყობის ფაქტორი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ქვეყანაში მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებზე.

შ.ლ. მონტესკიე დესპოტიზმის დედააზრის განმარტებისას აღნიშნავდა: — „როცა ლუიზიანელ ველურებს ხის ნაყოფის მოწყვეტა სურთ, ისინი ძირში ჭრიან და კრეფენ ნაყოფს. აი, ასეთია დესპოტური მმართველობა“⁹⁸.

დესპოტი და უგუნური მმართველი მხოლოდ საკუთარ ინტერესებზე ფიქრობს. დესპოტური მმართველობა მოკლებულია რაციონალურობას; ის მზად არის ნებისმიერ ნაბიჯზე, ოღონდ შეინარჩუნოს ძალაუფლების ბერკეტები.

აღ. ამილახვარი აღნიშნავს, რომ ქვეყნისათვის ძალზედ საშიშია მმართველი, „რომელიც არა თუ გარეშე მტრების მოგერიებას არ ცდილობს, საშინაო არეულობასაც არ ერიდება, ოღონდ ერს თავისი უფლებები დაუმტკიცოს და ის კი აღარ იცის, რომ ერის დაცემის („გაოხრების“) შემდეგ, უბედურება მასაც ეწვევა“⁹⁹.

ეს მოსაზრება გარკვეულწილად ემთხვევა ნიკოლო მაკიაველისას, რაც გვაფიქრებინებს, რომ „ბრძენი ათმოსავლეთისა-ს“ ავტორი გარდა განმანათლებლობის ეპოქისდროინდელ მოაზროვნეთა იდეებისა, იცნობდა აგრეთვე აღორძინების ხანის მოაზროვნეთა იდეებსაც. ეს კი თავისთავად მეტყველებს აღ.ამილახვრის განსწავლულობაზე.

თავის ერთ-ერთ უმთავრეს ნაშრომში „მთავარი“, ნიკოლო მაკიაველი წერდა: — „და თუ მეტყვიან: მეფე ლუიმ იმიტომ დაუთმო

⁹⁸ შ.ლ. მონტესკიე, დასახ. ნაშრომი, თბ., გვ.87.

⁹⁹ აღ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.9.

ალექსანდრეს რომანია, ხოლო ესპანეთს ნეაპოლი, რომ თავიდან აეცილებინა ომიო, პასუხად ზემოთ მოტანილ მოსაზრებას მოვიშველიებ იმის შესახებ, რომ ომის თავიდან აცილების მიზნით, არამც და არამც არ უნდა მისცე ამა თუ იმ ბოროტებას ზრდის ნება, ვინაიდან ამ გზით ომს კი ვერ იცილებენ თავიდან, არამედ, თავისდა საზიანოდ, მხოლოდ დროებით გადასდებენ მას“¹⁰⁰.

„ბრძენი აღმოსავლეთისას“ ავტორის აზრით დესპოტური მმართველობა იმითაც არის საშიში, რომ კრიზისის შეჩერება მხოლოდ დროებით ხასიათს ატარებს და ადრე თუ გვიან ასეთი რეჟიმი ემხოზა გარეშე ძალთა (ქვეყნის მტრების) თავდასხმისა და ზეწოლის ანდა შინაგანი შფოთის შედეგად. უკანასკნელი გარემოება (შინაგანი შფოთი) ალ. ამილახვრის აზრით გარეშე მტერზეც კი საშიშია ქვეყნის სტაბილურობისათვის. ის აღნიშნავს, რომ ამის მრავალი მაგალითი არსებობს წარსულში და აქ ალბათ გულისხმობს არა მარტო საქართველოში მომხდარ შიდა არეულობებს, არამედ მსოფლიო მასშტაბით, სხვადასხვა ქვეყნებში მომხდარ და წარმოებულ სამოქალაქო ომებს. მაგრამ მისთვის მტკივნეული და მნიშვნელოვანი მაინც საქართველოში მიმდინარე შიდა არეულობები უნდა იყოს. „შინაგანი შფოთი“ ყოველთვის წარმოადგენდა ერთ-ერთ უმთავრეს, განმაპირობებელ მიზეზს ქვეყნის დასუსტებისა. ხშირად შიდა დაპირისპირება უფრო დიდ ზიანს აყენებდა ქვეყანას, ვიდრე გარეშე მტრის შემოსევები, რის ერთ-ერთ ყველაზე უფრო სამწუხარო მაგალითს წარმოადგენს ბაჰალეთის ბრძოლა. გაერთიანებული, „შინაგანი შფოთის“ არმქონე და ერთ მუშტად შეკრული საქართველო კი უდიდეს ძალას წარმოადგენს. ამას ნათლად ათვითცნობიერებდნენ და ათვითცნობიერებენ საქართველოს მტრები. საქვეყნოდ ცნობილია შაჰ-აბასის სიტყვები – ღმერთო ქართველებს ერთობას ნუ მისცემო.

ალ. ამილახვარი აღნიშნავს, რომ დესპოტმა მმართველმა – „თუნდაც შეაკავოს ის (უბედურება), კელარ შესძლებს მტერთაგან გადარჩენას, ან შინაგან შფოთს კელარ გადაურჩება, რაც გარეშე

¹⁰⁰ ნიკოლო მაკიაველი, მთავარი, თბ., 1997, გვ.115.

მტერზე უფრო საშინელია. ამის მრავალი მაგალითი გვაქვს წარსული ჟამიდან¹⁰¹.

მონტესკიესა და სხვა მოაზროვნეთაგან განსხვავებით ალ. ამილახვარი სრულებით არ ანცალკევებს ერთმანეთისაგან დესპოტურ და ავტორიტარულ მმართველობებს. მართალია ორივე მმართველობის ფორმის დროს ხელისუფლების სათავეში ერთი ან პიროვნებათა გარკვეული ჯგუფი დგას, მაგრამ მათ შორის არის გარკვეული არსობრივი განსხვავება. დესპოტური მმართველობისაგან განსხვავებით მმართველობის ავტორიტარული ფორმა, გარკვეულწილად, შესაძლოა შეიცავდეს ქვეყნისათვის სასიკეთო ელემენტებს. ყველაფერი დამოკიდებულია იმაზე, ვინ როგორ იყენებს მის ხელთ კონცენტრირებულ ძალაუფლებას. აქედან გამომდინარე ჩვენ შეიძლება მოვახდინოთ ავტორიტარული მმართველობის ფორმის დიფერენციაცია და გამოვყოთ ორი სახის ავტორიტარული რეჟიმი.

პირველი — ეს არის ავტორიტარული რეჟიმი, რომლის სათავეში მყოფი პირი ან პირები ანხორციელებენ თავიანთი ინტერესებით განპირობებულ პოლიტიკას. თუმცა, დესპოტური მმართველობისაგან განსხვავებით, ავტორიტარული რეჟიმი გამოირჩევა გაცილებით ნაკლები სიმკაცრით, ძალადობითა და ნაკლებად კორუმპირებულ — ჩინოვნიკური აპარატით.

მეორე სახის ავტორიტარული რეჟიმის სათავეშიც ასევე დგანან ერთი პირი ან პირთა ჯგუფი, მაგრამ განსხვავებით პირველი სახის ავტორიტარული რეჟიმის წარმომადგენლებისაგან, მათი ძალისხმევა მიმართულია ქვეყანაში წესრიგის დამყარების, პოლიტიკურ-ეკონომიკური კრიზისის დაძლევისა და ქვეყნის გაძლიერებისაკენ. რიგ შემთხვევებში და განსაკუთრებით ქვეყნის განვითარების გარდამავალ ეტაპზე ასეთი სახის ავტორიტარული რეჟიმი გარკვეულწილად დადებით როლს ასრულებს.

მმართველობის ფორმების საკითხის განხილვისას მონტესკიე აღნიშნავდა: — „ციცერონს მიაჩნია, რომ რომში ტრიბუნთა დაწესება რესპუბლიკის ხსნა იყო. იგი ამბობს: „მართლაც, უწინამძღვრო ხალხის ძალა მეტად საშიშია. ბელადი გრძნობს, რომ იგი პასუხს აგებს

¹⁰¹ ალ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.9.

ყველაფერზე და ფიქრობს ამაზე; მაგრამ ხალხი თავის მძვინვარებაში ვერ ხედავს იმ საფრთხეს, რომელშიც თავს იგდებს“. ეს რეფლექსია შეიძლება გამოვიყენოთ დესპოტური სახელმწიფოს მიმართაც, რომელიც უტრიბუნო ხალხია და მონარქიის მიმართაც, სადაც ხალხს, გარკვეული აზრით, ტრიბუნები ჰყავს“¹⁰².

საბოლოო ჯამში მონტესკიე ასკვნის: – „და მართლაც, ყველგან ვხედავთ, რომ დესპოტურ სახელმწიფოში მომხდარი მღელვარებისას თავის ნებაზე მიშვებულმა ხალხმა საზღვარი არ იცის; არეულობები, რომელსაც იგი ქმნის, უკიდურესია. მონარქიებში კი, პირიქით, საქმის ვითარება ძალზე იშვიათად მიდის უკიდურესობებამდე. ბელადები საკუთარ თავს უფრო ხილდებიან, მათ ემინიათ, რომ ზურგს შეუქცევენ“¹⁰³.

გაცილებით რადიკალურია ზელისუფალის (მმართველის) დახასიათებაში ნიკოლო მაკიაველი. ის სახელმწიფოს, ქვეყნის ინტერესებს ცალკეულ ინდივიდთა და საზოგადოების ინტერესთა მაღლა აყენებს. ის თვისებები, რომლითაც აღჭურვულია მისი შეხედულებით მმართველი და ის მეთოდები და ფორმები, რასაც უნდა იყენებდეს ის ქვეყნის მმართვეის დროს, გაცილებით უფრო მკაცრია მონტესკიესა და, მით უმეტეს, ალ. ამილახერის შეხედულებებზე.

„ბრძენი აღმოსავლეთისას“ ავტორისათვის უარყოფით შეფასებას იმსახურებს მმართველი, რომელსაც – „დაუეიწყია თავისი ფიცი და ვალი, რომლითაც ერს აღუთქვა თავისი სიცოცხლეც არ დაეზოგა მათი მშვიდობისათვის“¹⁰⁴.

მაკიაველის შეხედულებები გამომდინარეობს პოლიტიკური რეალობიდან. ის არ ერიდება მათ გამოხატვას და ხშირად მის მიერ ასახული პოლიტიკური ურთიერთობისათვის დამახასიათებელი მკაცრი და სასტიკი რეალობა ასოცირდება მის პირად შეხედულებებთან. პოლიტიკას თავისი მკაცრი კანონები აქვს, სადაც ყოველთვის როდი იმარჯვებს ღირსეული. ხშირ შემთხვევაში იმარჯვებს ის, ვინც მზად არის ნებისმიერი უკიდურესი ნაბიჯის გადადგმისათვის.

მაკიაველი აღნიშნავდა: – „ყველასათვის აშკარაა, რაოდენი ქე-

¹⁰² შლ. მონტესკიე, დასახ. ნაშრ., გვ. 85.

¹⁰³ იქვე.

¹⁰⁴ ალ. ამილახერი, ბრძენი აღმოსავლეთისა. თბ., 1997, გვ. 8-9.

ბის ღირსი იქნებოდა მთავარი, რომელიც შეძლებდა შეენარჩუნებინა თავის ქვეშევრდომთა ნდობა და პატიოსნად, ყოველგვარი ზაკერის გარეშე ეცხოვრა. მაგრამ, როგორც ჩენი დროის გამოცდილება გვიჩვენებს, დიდი საქმეების აღმასრულებლად ყოველთვის გვევლინებოდნენ ის მთავრები, რომლებიც ნაკლებ ანგარიშს უწევდნენ ქვეშევრდომთა ნდობას და თავიანთი ცხოვრებით ახერხებდნენ საბოლოოდ აერიათ მათთვის გზა-კვალი; ასე რომ, ბოლოს და ბოლოს, ყოველთვის სჯაბნიდნენ იმ მთავრებს, რომლებიც მხოლოდ წესიერებას ეყრდნობოდნენ¹⁰⁵.

ნიკოლო მაკიაველის „მთავარმა“ საფუძველი ჩაუყარა მოსაზრებას, რომლის მიხედვითაც პოლიტიკა და მორალი შეუთავსებელია. პოლიტიკა, ხელისუფლების ხელში ჩაგდების და მისი შენარჩუნების სურვილი, უბიძგებს პოლიტიკოსთ უკიდურესი ზომების გამოყენებას. მაკიაველი ახდენდა მხოლოდ რეალობის წარმოჩენას, ფაქტების კონსტატირებას და მათზე დაყრდნობით აკეთებდა შესაბამის დასკვნებს. იგი იძლევა თავის რეკომენდაციებს ხელისუფლების შენარჩუნებასთან დაკავშირებით: — „ამიტომ მთავარს, რომელსაც ძალაუფლების შენარჩუნება სურს, უთუოდ უნდა ჰქონდეს იმის უნარი, რომ დროდადრო ივიწყებდეს სიკეთეს და, გარემოებისდა მიხედვით, იყენებდეს ან არ იყენებდეს ამ უნარს“¹⁰⁶.

გამოსავალს, ანუ წინაპირობას იმისას, რომ ხელისუფლება არ აღმოჩნდეს მსგავსი — დესპოტი, ან უღირსი მმართველის ხელში, ალ. ამილახვარი ხედავს ერის მიერ მეფის (მმართველის) ყოველმხრივ შესწავლაში. მეფის შერჩევისას განმაპირობებელ ფაქტორს არ უნდა წარმოადგენდეს მეფის წარმომავლობა. ყოველი მისი თვისება, ხასიათი და, რაც მთავარია, მიდრეკილება ცნობილი უნდა იყოს ერისათვის. ამ პირობის შეუსრულებლობას ალ. ამილახვარი უდიდეს შეცდომად მიიჩნევს, რამაც ქვეყანა შეიძლება უმძიმეს შედეგებამდე მიიყვანოს და ჩააგდოს პოლიტიკურ კრიზისში.

იგი აღნიშნავდა: — „რაოდენ შესაბრალისია ასეთი ერი, რომელმაც ღმრთისაგან ბოძებული ისედაც მცირე ხნის სიცოცხლე ასეთი

¹⁰⁵ ნ. მაკიაველი, დასახ. ნაშრ., გვ.181.

¹⁰⁶ ნ. მაკიაველი, დასახ. ნაშრ., გვ.171.

პირის ხელში ჩააგდო. და მისი (მეფის) ზნეობისა და მიდრეკილებების გამოუკვლევად, მხოლოდ ღიღებული გეარის გამო დაუმორჩილა (მას)!“¹⁰⁷

ალ. ამილახვარი აღნიშნავს, რომ ამით მას მეფეთა და თავადთა დამცირება როდი სურს, მათდამი პატივისცემა გამომდინარეობს მათი წინაპრების მიერ ქვეყნის წინაშე დამსახურებიდან. შთამომავლებმა ეს პატივი თავიანთი ნაღვაწით უნდა გაამყარონ.

„მათმა შთამომავლებმა ეს არ უნდა დაივიწყონ, რომ მათმა მამებმა სახელი და პატივი, რომელიც ახლა მათ მიიღეს, დაიმსახურეს მამულის წინაშე მრავალგეარი სამსახურით; რომ მათ შთამომავლებს შესაძლოა ეს სახელი მოესპოთ კიდეც, თუ ისინი თავისი მამულის მიმართ ბოროტ რაიმეს ჩაიდენდნენ“¹⁰⁸.

ალ. ამილახვრის ეს შეხედულება და აზრი გარკვეულწილად ემთხვევა მონტესკიესას: – „თუ ხელმწიფე იმის ნაცვლად, რომ უზრუნველყოს ქვეშევრდომთა ბედნიერება, მოინდომებს მათ დაჩაგრას ან განადგურებას, დამორჩილების საბაბი წყდება, ქვეშევრდომთ აღარაფერი აკავშირებთ მეფესთან და ისინი უბრუნდებიან თავიანთ ბუნებრივ თავისუფლებას“¹⁰⁹.

თავისთავად ალ. ამილახვრის იდეა წარმოადგენდა არა მარტო პროგრესულს, არამედ საკმაოდ თამამსაც. იგი ხაზს უსვამდა შემდეგ გარემოებას: – „მათ ეს პატივი სამუდამოდ („სიმაგრით“) არ მიუღიათ და მათი (განკითხვის) უფლება ერის ხელშია. ერს შეუძლია (ეს პატივი) უბოძოს ვინმეს სიკეთისათვის და ჩამოართვას კიდეც ბოროტებისათვის“¹¹⁰.

„ბრძენი აღმოსავლეთისას“ ავტორის ეს მოსაზრება, გარკვეულწილად, შეიცავს კონსტიტუციური მონარქიის ელემენტებს, მაგრამ ის უფრო შეზღუდული მონარქიის მომხრედ გვევლინება. ალ. ამილახვარი არ იძლევა რაიმე არსებით მექანიზმს იმისა, თუ როგორ უნდა განხორციელებულიყო უღირსი მმართველის ღირსეულით შეცვლა.

¹⁰⁷ ალ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.9.

¹⁰⁸ იქვე, გვ.10.

¹⁰⁹ Ш.Л. Монтескье, Персидские письма, 1956, стр.242.

¹¹⁰ ალ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.10.

მიუხედავად ამისა, ეს ფაქტი სრულებითაც არ აკნინებს მისი ნააზრევის მნიშვნელობასა და პროგრესულობას.

ამ საკითხთან დაკავშირებით ივ. სურგულაძე აღნიშნავდა: — „რასაკვირველია, „ბრძენი აღმოსავლეთისას“ ავტორი იდეალისტი და უტოპისტია. მისი დებულებანი მეფის არჩევნებისა, ქვეშევრდომთა მამად მეფის გამოცხადების შესახებ და სხვა, არაფრით არ არის დასაბუთებული. მაგრამ ასეთივე იდეალურ პოზიციებზე იდგნენ ვოლტერი, მონტესკიე, რუსო, მაგრამ ეს არ უშლიდა ხელს, რომ ისინი თავისი დროის მიხედვით პროგრესული მოაზროვნენი ყოფილიყვნენ“¹¹¹.

აღ. ამილახვარი მკაცრად აკრიტიკებს წარმომადგენლობის განდიდებასა და გაფუჭიშებას. ამავე დროს, მისი აზრით უსამართლობაა ერთი პიროვნების დანაშაულის გამო მთელი გვარის დასჯა: — „მხოლოდ სიბრძნევით შეიძლება პატივი სცე საკუთარ გვარ-ტომობას, ვითარცა რაღაც საღმრთო რამეს. მე არ მოვითხოვ მთელი გვარის მოსპობას ან არად ჩაგდებას, არც ამ გვარიდან იმ ბოროტი პიროვნებების გამოკლებას, რომლებიც სახელს უტეხავენ გვარს, არამედ უნდა ჩამოართვა პატივი მას, ვინც (ერის) ერთიანობისათვის არ ვარგა და გადასცე მისი გვარის სხვა ღირსეულ პირებს“¹¹².

გ. აკოფაშვილი აღ. ამილახვრის ამ მოსაზრებაშიც თავადურ იდეალს ხედავს და იგი აღნიშნავს: — „ესეც იგივე თავადური იდეალია: არ ერთმოდეს საგვარეულოს მისი ქონება და ღირებულება არავითარი შეცოდებისათვის“¹¹³.

აღ. ამილახვრის შეხედულებები გვართან დაკავშირებით განპირობებული იყო ცხოვრებისეული მძიმე გამოცდილებით. მას საკუთარ თავზე ჰქონდა გამოცდილი პოლიტიკური ბრძოლით გამოწვეული დამცირება და შეურაცხყოფა.

მართალია, აღ. ამილახვარი ბევრ კრიტიკულ შენიშვნას გამოთქვამს სამეფო ხელისუფლების მიმართ და ზოგ შემთხვევაში საკმაოდ რადიკალურიცაა; ამისდა მიუხედავად, როგორც თვითონ აღნიშნავს:

„მე მეფეთა უფლებებს არ ვერჩი, რადგან მათ ზარისხს იგი (ღირებულება) შეეფერება. მაგრამ (ამ ყოველივეს ვაღიარებ, თუ ისინი

¹¹¹ ივ. სურგულაძე, დასახ. ნაშ., გვ. 250.

¹¹² აღ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა. თბ., 1997, გვ. 10.

¹¹³ გ. აკოფაშვილი, დასახ. ნაშ., გვ. 287.

არიან) არა მძლავრებით მითვისებული, არამედ ღირსებით მოპოვებული¹¹⁴.

„ბრძენი აღმოსავლეთისას“ ავტორი, როგორც ეხედავთ, თავად ადასტურებს იმ ფაქტს, რომ ის მოწინააღმდეგე არ არის მონარქიული წყობისა; მაგრამ, იგი წინააღმდეგა იმ მმართველობისა, რომელიც შეთქმულების ან გადატრიალების შედეგად არის მოსული ხელისუფლების სათავეში. ყოველივე ეს კიდევ უფრო მკაფიოდ უსვამს ხაზს ალ.ამილახერის იდეათა პროგრესულობას.

ტრაქტატის მეორე თავში ალ. ამილახვარმა ჩამოაყალიბა ხელისუფლების დანაწილების მისეული ხედვა. მისი აზრით, მეფე ერთპიროვნული მმართველია, მაგრამ, მმართველობის ფუნქციები დანაწილებული უნდა იყოს სახელწიფო მოხელეთა შორის. იქნება ამგვარი ვითარება განაპირობებდეს მონარქიის დესპოტიზმში არგადაზრდას, ვინაიდან სწორედ ერთი პიროვნების ხელში კონცენტრირებული სახელისუფლებო რგოლები და ბერკეტები წარმოადგენენ დესპოტური მმართველობის წარმოქმნის ბაზისს.

ალ. ამილახვარი აღნიშნავს: — „მეფეს სახელი ერთი აქვს, მაგრამ მისი ძალაუფლება განაწილებულია მის კარისკაცთა („მოწესეთა კარისა მისისა“) შორის“¹¹⁵.

გ. აკოფაშვილმა ალ. ამილახერის ამ მოსაზრებაშიც თავადური იდეალი დაინახა.

„ალექსანდრე ამილახვარს წარმოდგენილი აქვს საკუთარი სქემა, თუ როგორ უნდა იყოს მოწყობილი სახელმწიფო მართვა-გამგეობა. ეს სქემა თავადური იდეოლოგიის ნაყოფს წარმოადგენს“¹¹⁶.

გ. აკოფაშვილის ამ მოსაზრებას არ ეთანხმება ვ. კიკნაძე: — „სინამდვილეში ამილახვარი იმას კი არ ამტკიცებს, რომ მეფეს მრავალი უფლება ჩამოერთვას და მის კარისკაცებს დაურიგდეს, პირიქით, წუხს იმას, რომ ბრძენი და ქველმოქმედი მეფე შესაძლოა ძალზე ცუდად წარმოჩნდეს მისი კარისკაცებისა და მათი გადამეტებული უფლებამოსილების გამო“¹¹⁷.

¹¹⁴ ალ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა. თბ., 1997, გვ.11.

¹¹⁵ იქვე, გვ.12.

¹¹⁶ გ. აკოფაშვილი, დასახ. ნაშ., გვ.286.

¹¹⁷ ალ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997., გვ.37.

აღ. ამილახვრის აზრით, სახელმწიფო მოხელეთა შორის უფლებამოსილების განაწილების შემთხვევაშიც ისევე, როგორც მეფის შერჩევისას, საჭიროა ყურადღება და დაკვირვება, რათა არ იქნეს დაშვებული შეცდომა, რამაც შესაძლოა, უარყოფითი გავლენა იქონიოს ქვეყანაში მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებზე.

„ზოგჯერ, ქველმოქმედი და ბრძენი მეფე და მისი მორჩილი ერი, ამათი (კარისკაცთა) მრავალი უფლების გამო, იცვლებიან და შფოთში ვარდებიან, ამიტომ საჭიროა სიფრთხილე ისევე, როგორც ერის მიერ შეუცდომლად მეფის არჩევის დროს, ასევე ბრძენმა და ქველმოქმედმა მეფემ, ღმერთის დარად, ჭეშმარიტებით უნდა შეარჩიოს ერის კაცნი („გუამნი საერონი“)“¹¹⁸.

საერთოდ, როგორც ცნობილია, წესები ადასტურებს გამონაკლისს, ხოლო გამონაკლისი – წესებს. ერთ-ერთ ასეთ მკაფიო გამონაკლისს წარმოადგენს კარდინალ რიშელიეს (1585-1642) მოღვაწეობა ლუდოიკი XIII-ის მეფობის პერიოდში. რეალური ძალაუფლება კონცენტრირებული იყო რიშელიეს ხელში, მაგრამ მან ის არა საკუთარ, არამედ ქვეყნის ინტერესთა სასიკეთოდ მიმართა. რიშელიეს მოღვაწეობამ განაპირობა საფრანგეთის წინსვლა, გაძლიერება და განვითარება.

აღ. ამილახვრის შეხედულებები ხელისუფლების განაწილების შესახებ ემთხვევა მონტესკიეს, ჰობსის და სხვა მოაზროვნეთა აზრსა და იდეებს.

კანონთა გონში მონტესკიე აღნიშნავდა: – „თუ სახელმწიფოში არსებული სამმართველო უფლებები ერთმანეთს დაერთვის და თავს მოიყრის ერთი დაწესებულების, ან ერთი პიროვნების ხელში, ამ შემთხვევაში ადგილი არ ექნება თავისუფლებას, ვინაიდან საშიშია ერთმა და იმავე მონარქმა არ შექმნას ტირანული კანონები.

თავისუფლებას ადგილი არ ექნება არც იმ შემთხვევაში, როცა სამმართველო ხელისუფლება არ არის გამოყოფილი და ჩამოშორებული საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლებისაგან“¹¹⁹.

ქვეყნის სტაბილურობა და განვითარება უმეტესწილად დამოკიდებულია სახელმწიფო აპარატში წარმოდგენილ პირთა ინტელექტუალურ პოტენციალზე, იმაზე, თუ რამდენად კვალიფიციური რჩე-

¹¹⁸ აღ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.12.

¹¹⁹ შლ. მონტესკიე, დასახ. ნაშ., გვ.82.

ვის მიცემა შეუძლიათ და რამდენად პატიოსნად და პირუთვნელად ასრულებენ ისინი თავიანთ მოვალეობას.

მაკიაველის აზრით, კეთილგონიერი მთავარი – „თავის სახელმწიფოში უნდა არჩევდეს ბრძენ კაცთ და მხოლოდ მათ რთავდეს სიმართლის თქმის ნებას, თანაც, არა ყოველთვის, არამედ მისი შეკითხვების პასუხად. მაგრამ მთავარი ყველაფერს უნდა ეკითხებოდეს თავის რჩეულთ, ისმენდეს მათ აზრს და შემდეგ თვითონვე არჩევდეს საკითხს. ყველა ამ მრჩეველს ერთად და თითოეულს ცალცალკე მთავარი ისე უნდა ეპყრობოდეს, რომ მათ ესმოდეთ: რაც უფრო გულახდილნი იქნებიან, მით უფრო აამებენ მთავარს“¹²⁰.

აღ. ამილახვარი აცნობიერებდა აქტუალურობასა და მნიშვნელობას ხელისუფლების დაყოფისა და დანაწილების საკითხისა. ამიტომაცაა, რომ ტრაქტატის უმეტესი ნაწილი სამეფო ხელისუფლების და მმართველობის საკითხებს უძღვნა. ის, ორგანული იდეის მომხრეთა მსგავსად, სახელმწიფოს ადარებს ადამიანის სხეულს, სადაც თითოეულ ნაწილს თავისი ფუნქცია და დანიშნულება აქვს. აღ. ამილახვრის აზრით, სახელმწიფო სხეულის თითოეულ ნაწილზე დიდად არის დამოკიდებული მისი ქმედითობა და ფუნქციონირება. ხელისუფლების ნებისმიერი რგოლის წარმომადგენელი ღირსეული და მის მიერ დაკავებული თანამდებობის შესაფერისი უნდა იყოს. ეს, უპირველეს ყოვლისა, იქნებ განაპირობებდეს სახელმწიფოს სტაბილურობასა და იმ ფაქტს, რომ ქვეყნის მმართველი არ მოექცეს სახელმწიფო მოხელეთა გავლენის ქვეშ ან არ იყოს დამოკიდებული მათ ქმედებებზე.

„ამიტომაც, სამეფო კარის წევრებად (განმგებლებად) რჩეული პირები უნდა იყვნენ, რათა მათმა უწესო ქცევამ მეფე საპყრად არ აქციოს“¹²¹.

„ბრძენი აღმოსავლეთისას“ ავტორმა ჩამოაყალიბა სამეფო ხელისუფლებას სასამართლო ფუნქცია. მეფეს, აღ.ამილახვრის აზრით, ევალებოდა მხოლოდ კონტროლი გაეწია სასამართლოთა ქმედებებისა და მათ მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების ობიექტურობისათვის, რათა მათ თავიანთი ასეთი ქმედებების გამო არ გამოეწვიათ ქვეყნის მმართველი

¹²⁰ ნ. მაკიაველი, დასახ. ნაშ., გვ.217-218.

¹²¹ აღ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.13.

სადმი უარყოფითი დამოკიდებულება, არ შეელახათ მისი იმიჯი.

„სამეფო სხეულის სისრულეს როგორ მივაღწევთ, თუ სასამართლოს მესვეურთა („თავთა“) ზედამხედველნი, რომელთაც მეფის თვალს უწოდებენ, მეფისაგან განსხვავებით, აღმოჩნდებიან სისხლისმსმელნი. ისინი მეფეს გამოაჩენენ ვითარცა ვასილიკოს, რომლის შეხედვას ვერავინ უძლებს; იგი მაშინვე სულს ხდის ყველას, ვისაც კი შეხვდავს“¹²².

არის კიდევ ერთი გარემოება, რის გამოც ამილახვარი ქვეყნის ინტერესებიდან გამომდინარე, მიზანშეუწონლად და სახიფათოდ მიიჩნეეს არაკეთილსინდისიერ მოხელეთა ყოფნას სასამართლო ხელისუფლების რგოლში. ასეთი სახის მოხელეები, გარდა თვითნებობისა, იმასაც აშავებენ, რომ გარკვეულ ინფორმაციულ ეაკუუმს უქმნიან მეფეს; ეს კი განაპირობებს მეფის როლის და ზეგავლენის შესუსტებას მიმდინარე პროცესებზე და ზრდის დისტანციას მმართველსა და მოსახლეობას შორის.

„ასევე მოსამართლეთა უმოწყალო ქცევა მომჩივანთა მიმართ, როცა ისინი მეფეს არაფერს მოახსენებენ და თვითონ, თავისი ნებით და ძალადობით განაგებენ ყველაფერს, ისინი მეფეთა ყურს ისეთ უფსკრულად აქცევენ, რომ მას არაფერი ესმის, ვერ გრძნობს დაჩაგრულთა ჭირს და არც ესმის მათი ღალადი“¹²³.

აღ. ამილახვარი სახელმწიფო აპარატის ფუნქციონირების საქმეში მომხრეა რადიკალური ზომების, ვინაიდან არაკეთილსინდისიერმა და არასრულფასოვანმა კადრებმა შესაძლოა გაზრდნან პატიოსანი და კვალიფიციური სახელმწიფო მოხელეები. როგორც იტყვიან — მაგნე მაგალითი გადამდებია, ამიტომაც ამილახვარი კატეგორიულად მოითხოვს უღირსი პიროვნებების გადაყენებას და მათი სახელმწიფო მმართველობაში მონაწილეობის აღკვეთას.

„ასევე, სამეფოს თვითოეული ნაწილი, რომელიც ბოროტებას შეიცავს, სასიკვდილო სენს შეჰყრის სამეფო ანუ საერო სხეულს, თუ არ განკურნავ იმას (სხეულს) ამგვარი ნაწილების მოკვეთით“¹²⁴.

¹²² აღ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.13.

¹²³ იქვე.

¹²⁴ იქვე, გვ.13-14.

სამეფო ხელისუფლების და მმართველობის საკითხებთან დაკავშირებული იდეებიდან გამომდინარე, ზოგიერთი მკვლევარი, როგორც უკვე იყო აღნიშნული ჩვენ მიერ, ალ. ამილახვარს განათლებული აბსოლუტიზმის წარმომადგენლად თვლის.

ამ საკითხთან მიმართებაში, საეკლესიო მართებულად მიგვაჩნია ივ. სურგულაძის მიერ გამოთქმული მოსაზრება, რომელიც სულხან-საბა ორბელიანის აბსოლუტური მმართველობის მომხრეობის საკითხთან დაკავშირებით აღნიშნავდა: — „საქართველოში აბსოლუტიზმს არასოდეს ადგილი არ ჰქონია, ე.ი. საქართველოში არ შექმნილა ის ეკონომიკური ვითარება (ფეოდალიზმის წიაღში კაპიტალიზმის ჩასახვა), რომლის შედეგად საერთოდ იქმნება აბსოლუტიზმი. რასაკვირველია, მხედველობაში გვაქვს ფეოდალური საქართველოს ისტორიის ის პერიოდი, როცა საქართველო რუსეთთან შეერთებული არ იყო. კიდევ მეტიც, საქართველოში ფეოდალური სახელმწიფოს ის ფორმაც არ ჩამოყალიბებულა, რომელსაც წოდებრივ-წარმომადგენლობითი მონარქია ეწოდება“¹²⁵.

ჩვენი აზრით, ალ. ამილახვარის მიერ წარმოდგენილი ხელისუფლების მოდელი მეტწილად შეიცავს მონარქიული, მაგრამ, ამავე დროს, არისტოკრატიული მმართველობისათვის დამახასიათებელ ელემენტებს. მის ამ იდეებში აისახა ეპოქის მამოძრავებელი იდეები. თავისი ნააზრევის ფორმითა და არსით ალ. ამილახვარი ყველაზე უფრო უახლოვდება მონტესკიეს იდეებს, თუმცა, ამავე დროს შეიმჩნევა სხვა მოაზროვნეთა შეხედულებებთან თანხვედრა და გარკვეული მსგავსება, რაც არავითარ შემთხვევაში არ ატარებს მიმბაძველობით ხასიათს.

ტრაქტატის მესამე თავში ალ. ამილახვარი ყურადღებას ამახვილებს სახელმწიფოს თავდაცვისა და უსაფრთხოების საკითხებზე. იგი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს ამ უწყების კვალიფიციურ და ქმედით ფუნქციონირებას და თვლის სახელმწიფო აპარატის უმნიშვნელოვანეს ნაწილად.

„საერო სხეულის ურჩეულეს ნაწილად სამხედრონი ითვლებიან.

¹²⁵ ივ. სურგულაძე, სულხან-საბა ორბელიანის პოლიტიკური და იურიდიული შეხედულებები, თბ., 1959, გვ.100.

მათ გარეშე შეუძლებელია სამეფოს მტრების თუ მეზობლების შორის არსებობა¹²⁶.

სახელმწიფოს, სადაც სამხედრო უწყება ეფექტურად და ხარისხიანად ვერ ფუნქციონირებს, ამილახვარი უხელო კაცს ადრის:

„ისევე, როგორც კაცი უხელოდ ვერ შესძლებს ვერც მტრის მოგერიებას და ვერც მეზობლის დახმარებას“¹²⁷.

აღ. ამილახვრის მოსაზრებები ემთხვევა ნიკოლო მაკიაველის შეხედულებებს სამხედრო უწყების შესახებ: — „ყოველ სახელმწიფოს — როგორც ახლის, ისე ძველის თუ შერეულის უმტკიცესი საფუძველი კი კარგად გაწერთნილი ლაშქარი და კარგი კანონები გახლათ“¹²⁸.

აღ. ამილახვრის აზრით, უდიდესი მნიშვნელობა აქვს იმ პირად თვისებებს, რომლებსაც უნდა ფლობდნენ სამხედრო უწყების წარმომადგენლები: — „ამიტომ მხედართმთავრად ის უნდა განწესდეს, ვინც რჩეულია სიბრძნით და მხნეობით. ზოლო მათ უნდა დაუქვემდებაროთ ისინი, ვინც გამოირჩევიან როგორც მხნეობით, ასევე თავის უფროსთა ბრძანებათა მორჩილად აღმსრულებლობით“¹²⁹.

აღ. ამილახვარი ნათლად აცნობიერებს მხედართმთავართა და მათდამი დაქვემდებარებულ პირთა ურთიერთდამოკიდებულების ჯანსაღ ნიადაგზე აგების აუცილებლობას — ის მოკლებული უნდა იყოს შიშსა და რისხვას: — „როგორც მეფეა ვალდებული ჩვეულებრივ გაილოს წყალობა და სიყვარული, ყველა სხვა კი მისი მორჩილი და ერთგული უნდა იყოს, ასევე უნდა იქცეოდნენ მხედართმთავრები და მხედრები ერთმანეთის მიმართ, რადგანაც (მხედართმთავრები) ასე უფრო იყოლიებენ მორჩილებაში თავის ქვეშევრდომებს, ვიდრე შიშით და რისხვით“¹³⁰.

მსოფლიო ისტორიაში მრავალი მაგალითი არსებობს, როდესაც მხედართმთავართ, სამხედრო ელიტას, უსარგებლიათ ქვეყნის მმართველთა სისუსტით ან უყურადღებობით სამხედრო კადრების შერჩევისას, რის შედეგადაც მოუწყვიათ შეიარაღებული ამბოხი ან გადატრიალება და მოსულან ხელისუფლების სათავეში. ქვეყნის მმართველობაში

¹²⁶ აღ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.14.

¹²⁷ იქვე.

¹²⁸ ნ. მაკიაველი, დასახ. ნაშრ., გვ.152.

¹²⁹ აღ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.14.

¹³⁰ იქვე, გვ.14-15.

სამხედროთა მოსვლა, ისევე როგორც დესპოტური მმართველობა (ტოტალიტარული რეჟიმი), საზიანოა ქვეყნის ინტერესებისათვის და აფერხებს მის განვითარებას, რომ არაფერი ვთქვათ იმ ძალადობასა და სასტიკ მეთოდებზე, რომლებსაც ემყარება ასეთი მმართველობა. თუმცა, მსგავსად ავტორიტარული რეჟიმისა, სამხედროთა მმართველობაშიც არსებობს რამდენიმე მეტ-ნაკლებად დადებითი მომენტი.

აღ. ამილახვარი ნათლად ათვითცნობიერებდა ქვეყნისათვის იმ ზიანსა და სავალალო შედეგს, რაც შეეძლო მოეტანა ხელისუფლების სათავეში სამხედროთა მოსვლას. ამიტომაც მისი აზრით: — „ამ საქმეში მეფეს დიდი სიფრთხილე მართებს, რომ ისეთი (პირი) შეარჩიოს მხედართმთავრად, რომელიც ბრძოლაშიც გამოცდილია და ასევე ერთგული, მოყვარე და ჭეშმარიტი შვილი თავისი სამშობლოსი. მეფე არ უნდა შიშობდეს მისგან ღალატს და მისი დამსახურებისამებრ, შესაბამის უხვ წყალობას უნდა გასცემდეს“¹³¹.

საინტერესო დებულებას აყალიბებს ამილახვარი იმ საკითხთან მიმართებაში, თუ რა როდენობის ჯარი შეიძლება იყოლიოს სახელმწიფომ, რა სახსრები უნდა იქნეს გამოყოფილი მისი არსებობისათვის, ისე რომ ქვეყანა არ დაზარალდეს.

„რაც შეეხება ჯარის სიმრავლესა და რიცხვს, ეს დამოკიდებულია ამა თუ იმ სამეფოს შემოსავალზე, რადგან ზომაზე მეტი (ჯარის ყოლა), ძლიერების ნაცვლად, აუძლურებს ქვეყანას“¹³².

როგორც ვხედავთ აღ. მილახვრის შეხედულებები თავდაცვისა და ჯარის შესახებ საკმაოდ საინტერესოა.

აღ. ამილახვრის ნააზრევი, უპირველეს ყოვლისა, იმით განსხვავდება მის წინამორბედ მოაზროვნეთა (არჩილი, სულხან-საბა, ვახტანგ VI) იდეებისაგან, რომ მან პირველმა ქართულ პოლიტიკურ აზრში უარყო სამეფო ხელისუფლების ღვთიური წარმომავლობის იდეა, გამიჯნა ერთმანეთისაგან სამეფო და საკანონმდებლო ხელისუფლება, გარკვეულწილად წამოაყენა კონსტიტუციური მონარქიის იდეა, რაც წარმოადგენდა საკმაოდ გაბედულ და, გარკვეულწილად, პროგრესულ იდეასა და მოსაზრებას იმდროინდელ ქართულ სინამდვილეში.

¹³¹ აღ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.15.

¹³² იქვე, გვ.15-16.

§2. პოლიტიკური დუალიზმი (ბაორება) ალექსანდრე ამილახვრის ნააზრევში

ჩვენი აზრით, ერთ-ერთ ყველაზე საინტერესო მოსაზრებას ამილახვარი გამოთქვამს ჯარისა და სახელმწიფოს თავდაცვის საკითხისადმი მიძღვნილი თავის ბოლოში. იგი ეხება სამყაროს არსს და ხაზს უსვამს იმ უარყოფით ნიშან-თვისებებს, რომელიც ღმერთის მიერ სრულყოფილად შექმნილ ადამიანში პოვებს ასახვას.

„მაგრამ ჯარის სულ არ ყოლაც არ იქნება, რადგან ამა სოფლის ვითარება ისეთია, რომ უფრო მეტია შუღლი და ბრძოლა, ვიდრე მშვიდობა და სიყვარული. ამიტომ, ჩვენი ბუნება უფრო მხეტ-თა ბუნებას ემსგავსება, ვიდრე პირველი ადამიანის (ბუნებას), რომელიც ღმერთმა სრულყოფილი შექმნა“¹³³.

მართლაც, ღმერთმა ადამიანი სრულყოფილი შექმნა, როგორც ნათქვამია ბიბლიაში – სახითა და ხატად მისად. თუმცა, შემდგომში მეტამეტე – დაცემულმა ანგელოზმა ჩაადენინა მას პირველყოფილი ცოდვა და იმ პერიოდიდან, ამავე დროს, მასში ჩადებულ იქნა უარყოფითი კოდი. ამილახვრის მიერ ტრაქტატის ამ ნაწილში გამოთქმული მოსაზრება გარკვეულწილად ემთხვევა გასული საუკუნის ერთ-ერთი უდიდესი მეცნიერის, პოლიტიკური ფსიქოლოგიის ბრწყინვალე წარმომადგენლის – ერიხ ფრომის მოსაზრებას¹³⁴.

ფრომის აზრით, ადამიანის უარყოფით ქმედებათა უმეტესობა განპირობებულია მასში დესტრუქციული მუხტის არსებობით. სწორედ ის უბიძგებს მას ქაოსის, ანარქიისა და ძალადობისაკენ. ეს მუხტი, კოდი თითოეულ ადამიანშია, მაგრამ მას არ უნდა მიეცეთ ჩვენში არსებული კეთილი საწყისის დაჩრდილვის და ძალისმიერი, უხეში სახით გამოვლინების საშუალება.

ამის უმთავრეს პირობას წარმოადგენს ადამიანში რწმენის არსებობა. ქრისტიანულ სარწმუნოებაში ჩადებულია ის პრინციპები და საწყისები, და, რაც მთავარია, 10 მცნება, რომელთა შესრულებაც და ადამიანთა მიერ მათი ცხოვრებაში გატარება თავისთავად გამორ-

¹³³ ალ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.16.

¹³⁴ Э. Фромм, Анатомия человеческой деструктивности, Минск, 2000.

იცხავს ძალადობისა და ბოროტების არსებობასა და გავრცელებას.

ალ. ამილახვარი აღნიშნავს: – „საეკლესიო წესები, დასაბამით განვე კეთილი განზრახვით იქნა შემოღებული, რათა ადამიანთა ბოროტება შეეზღუდა და დაემშვიდებინა. მაგრამ ზოგიერთ ჟამს და ჩვენს დროშიც გამოჩნდებიან ხოლმე ხალხი, რომლებიც სიმშვიდის ნაცვლად, შფოთს სთესენ. და არა მარტო თავის ქვეყანაში, არამედ, თუ შეიძლება ასე ითქვას („თუ ითქმის“) მთელს ქვეყანაზე“¹³⁵.

კ. კიკნაძის მიერ ტრაქტატის ამ ნაწილთან დაკავშირებით გამოთქმული მოსაზრების მიხედვით: – „ავტორის პირველივე სიტყვები ნათლად მოწმობს, რომ იგი კრიტიკულად, ყოველგვარი ფანტიზმის გარეშე ეკიდება ეკლესიას“¹³⁶.

ჩვენი აზრით, „ბრძენი აღმოსავლეთისას“ ავტორი, ზაზს უსვამს რა იმ ფაქტორს, რომ ყველა დროში არსებობდნენ ადამიანები, რომლებიც ქაოსსა და დაპირისპირებას ნერგავდნენ, ყურადღებას ამახვილებს დესტრუქციული აზროვნების მქონე პიროვნებებზე; მათი ეს მანერა თვისება ასახვას პოეზის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. დესტრუქციული აზროვნების მქონე პირთა ქმედებანი და აქტიურობა უდიდეს გავლენას ახდენს არა მარტო ლოკალური მასშტაბით ერთ რომელიმე ქვეყანაში, არამედ გლობალური – მსოფლიო მასშტაბით მიმდინარე პროცესებზე.

ამილახვარი უარყოფით შეფასებას აძლევს ასეთ პირებს და ეკლესიის მსახურთ, რომელნიც, ქრისტესაგან განსხვავებით, ძალადობის გზით ქადაგებენ რწმენას და სიმდიდრეში ცხოვრობენ. ის, ჩვენი აზრით, გარკვეულწილად, მიზეზს მეცამეტე ანგელოზში (ანტიქრისტეში) ხედავს, რომელიც უბიძგებს პიროვნებებს ასეთი ქმედებებისაკენ და აღვივებს ადამიანში მასში არსებულ უარყოფით თვისებებსა და დესტრუქციულ კოდს – მეუტს. ამ შემთხვევაში, ალბათ, ბევრი რამ დამოკიდებულია ადამიანის ნებისყოფაზე და, აგრეთვე, უპირველესად იმაზე, თუ რამდენად ღრმად მასში რწმენა.

ალ. ამილახვარი ცდილობს, ახსნა მოუძებნოს „შფოთის“ დანერგვას, გააანალიზოს მისი გამომწვევი მიზეზები და ფაქტორები:

¹³⁵ ალ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.16.

¹³⁶ იქვე.

„ეს კი აღარ ვიცი, ვის მიმბაძველობით — ქრისტესი თუ ანტი ქრისტესი. ქრისტე (თავის მოძღვრებას) არავის უქადაგებდა ზმლითა და მაკრატლით. რასაც ახლანდელი (მოქადაგენი) ზშირად ზმარობენ. ქრისტე სიღარიბეში ცხოვრობდა, მისი (მოძღვრების) გამგრძელებელთ კი, მეფობაზე რჩებათ თვალი. ქრისტე ერთმანეთის ლოცვას გვასწავლიდა, ესენი კი, ერთმანეთს შეაჩვენებენ“¹³⁷.

მართლაც, ქრისტიანული სარწმუნოების ერთ-ერთ მთავარ პრინციპს წარმოადგენს — „გიყვარდეს მოყვასი შენი, ვითარცა თავი შენი“. მას საოცრად უახლოვდება ძველ ბერძენ ფილოსოფოსთა მიერ ჩამოყალიბებული პოსტულატი, რომელიც ინდივიდთა და საზოგადოების დემოკრატიულობის განმაპირობებელ და ამოსავალ წერტილს წარმოადგენს — „ჩვენი თავისუფლება მთავრდება იქ, სადაც იწყება სხვისი თავისუფლება“.

გ. აკოფაშვილის აზრით, ჩვენს მიერ ზემომოყვანილი ალ. ამილახერის ეს მოსაზრება ემთხვევა ვოლტერისას¹³⁸.

ამ მოსაზრებას სრულებით ეთანხმება გ. კიკნაძეც: — „სწორად შენიშნავს გ. აკოფაშვილი, რომ ამილახერის შეხედულებანი სამღვდელოებაზე ვოლტერის ნააზრევს უახლოვდება“¹³⁹.

ჩვენ ვეთანხმებით მოსაზრებას ვოლტერისა და ალ. ამილახერის აზრთა და შეხედულებათა მსგავსებისა სამღვდელოებასთან მიმართებაში, რასაც ვოლტერის შემდეგი სიტყვებიც მოწმობს: — „ყველაზე უფრო უაზრო დესპოტიზმი — წერს ვოლტერი — ყველაზე უფრო დამამცირებელი ადამიანის ბუნებისათვის, ყველაზე უფრო შეუთავსებელი (ცონტრადიქტორი), ყველაზე დამღუპველი არის მღვდლების დესპოტიზმი და მღვდელთა შორის ყველაზედ დანაშაულებრივია ქრისტიანული რელიგიის მღვდელთა ბრძანებლობა. ეს არის სახარების შეურაცხყოფა. ქრისტე სახარების მრავალ ადგილას ამბობს: „ნუ იქნება თქვენს შორის ნურც პირველი ნურც უკანასკნელი“, „ჩემი სამეფო ამ ქვეყნიური არაა“ და სხვ.“¹⁴⁰.

როგორც ვხედავთ, ვოლტერი საკმაოდ რადიკალურია და მოუ-

¹³⁷ ალ. ამილახერი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.16-17.

¹³⁸ გ. აკოფაშვილი, დასახ. ნაშ., გვ.295.

¹³⁹ ალ. ამილახერი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.15.

¹⁴⁰ გ. აკოფაშვილი, დასახ. ნაშ., გვ.294.

რიდებული თავისი მოსაზრებების გამოხატვისას. საყოველთაოდ ცნობილია კათოლიციზმთან მიმართებაში გამოთქმული მისი ფრაზა – გასრისეთ ბილწი. ჩვენი აზრით ვოლტერისა და განმანათლებლობის ზოგიერთი სხვა წარმომადგენლის (რა თქმა უნდა, არა ყველასი და უპირველეს ყოვლისა, მონტესკიესი) გარკვეული იდეები და მოსაზრებები მოკლებულია რაციონალიზმს და შეიცავს ემოციურ მუხტს. ისინი წარმოადგენენ მკაფიო მაგალითსა და ნაყოფს დესტრუქციული აზროვნებისა.

ვფიქრობთ, ამის დასტურად სავსებით გამოდგება ვოლტერის მიერ წიგნში – „ღმერთი და ადამიანები“ გამოთქმული არა მოსაზრება, არამედ „მტკიცე აზრი“ – „რწმენა“, იმის შესახებ, რომ: – „ჩვენ ვერ ვპოულობთ ვერც ერთ დოკუმენტს რომაელებთან, რომლებმაც, როგორც ამბობენ, ჯვარს აცვეს ის. გვიწევს შემოვიფარგლოთ შემდეგი დასკვნით: იყო ბნელი წარმოშობის ებრაელი, სახელად იესო, ჯვარცმული როგორც ღვთის მგმობელი იმპერატორ ტიბერიუსის დროს, უცნობია რომელ წელს“¹⁴¹.

აანალიზებდა რა სპარტაკის აჯანყებისა და მისი მარცხის მიზეზებსა და ფაქტორებს, ალბერ კამიუ აღნიშნავდა: – „ქრისტე ასევე მოკდა ჯვარზე. შესაძლოა, რომ რამოდენიმე ათეული წლის შემდეგ სპარტაკის აჯანყებისა, მან აირჩია თავისთვის წესი, რომლითაც სჯიდნენ მონებს, იმისთვის რათა შეემცირებინა უსასრულობა მანძილისა, რომელიც ყოფდა უუფლებო ადამიანს ღმერთის აუღელვებელი სახისაგან“¹⁴².

მისივე აზრით: – „ქრისტე მოეცლინა, რომ გადაეწყვიტა ორი ყველაზე მთავარი პრობლემა – ბოროტებისა და სიკვდილის, აკი ეს არის მეამბოხეთა პრობლემები“¹⁴³.

მართლაც, ქრისტეს ერთ-ერთი უმთავრესი მისია მდგომარეობდა იმაში, რომ საკუთარი მაგალითითა და ქადაგებით მიეტანა ადამიანებთან ღმერთის სიტყვა, დაეყენებინა ისინი სიკეთის გზაზე და აღმოეფხვრა არსებული დაპირისპირება – დაემყარებინა მშვიდობა.

ქრისტემ საკუთარი თავი გასწირა კაცობრიობის საკეთილდღეოდ

¹⁴¹ Вольтер, Бог и люди, II, 1961, стр.198.

¹⁴² А. Камю, Бунтарь, Минск, 2000, стр.275.

¹⁴³ იქვე, გვ.179.

და მისი ცოდვები საკუთარ თავზე აიღო. სანამ დაიკავებდა თავის კუთვნილ ადგილს – მამა ღმერთისაგან ხელმარჯენივ, იგი ჩავიდა ჯოჯოხეთში, გამოიხსნა იქიდან გარდაცვლილთა სულები და გახსნა სამოთხის კარი, რომელიც, ჯვარცმამდე, პირველყოფილი ცოდვის გამო, დახშული იყო გარდაცვლილთა სულებისათვის.

ამის შემდეგ კაცობრიობამ გამოიარა გაცილებით უფრო სასტიკი და დაუნდობელი ომები როგორც ლოკალური, ისე გლობალური მასშტაბით; ბოროტებამ და ძალადობამ უფრო ფართო გავრცელება პოვა. პოლიტიკამ და იმ პოლიტიკოსებმა, რომელნიც ნებისმიერ ნაბიჯზე მიდიან თავიანთი მიზნის მისაღწევად, დაამკვიდრეს რელიგიური ნიჰილიზმი, ინდულგენციებმა და ინკვიზიციამ შეარყია ადამიანებში რწმენა.

ა. კამიუ აღნიშნავდა: – „ნიჰილიზმი – ეს არ არის რწმენის არარსებობა საერთოდ, არამედ იმის არ რწმენა, რაც არის“¹⁴⁴.

რელიგიური ნიჰილიზმი უფრო მეტად გაღრმავდა განმანათლებლობის ეპოქაში. ამ პროცესს სწორედ მისმა ზოგიერთმა „თვალსაჩინო“ წარმომადგენელმა შეუწყო ხელი; სწორედ მათ დანერგეს კაცობრიობის აზროვნებაში ის იდეები, რამაც განაპირობა საზოგადოებაში ათეიზმის დამკვიდრება.

ის ფაქტი, რომ ეკლესიის რომელიმე წარმომადგენელი არ ასრულებს პირნათლად თავის მოვალეობას, არ ნიშნავს იმას და არ უნდა გვიბიძგოს იმისკენ, რომ უარყოფთ რწმენა და ათეისტები გაეხდეთ. ის, რომ ვიღაც ცოდავს, არ ნიშნავს იმას და არ გვაძლევს უფლებას ჩვენც შეეცოდოთ.

უარყოფამ ღმერთისა და იმ მცნებებისა, რომლებსაც ქადაგებს ქრისტიანული რელიგია, მიგვიყვანა მასობრივ ძალადობამდე და ქაოსამდე. ის ძირითადად სათავეს XVIII საუკუნის ბოლო მეოთხედიდან იღებს. გლობალური ხასიათი და მასშტაბი კი, ძალადობისა და ქაოსის პროცესმა გასულ საუკუნეში მიიღო.

ა. კამიუს აზრით: – „როდესაც არ გჯერა არაფრის, ვერ ხედავ აზრს ვერაფერში და არ შეგიძლია გამოაცხადო რაიმეს ფასეულობა, მაშინ ნებადართულია ყველაფერი და არაფერს არა აქვს მნიშვნელობა“¹⁴⁵.

¹⁴⁴ А. Камю, Бунтарь, Минск, 2000, стр.225.

¹⁴⁵ იქვე, стр.148.

ყველა რევოლუცია და ასევე თითქმის ყველა ამბოხი პროვოცირებული და ინიცირებული იყო ლიბერალებისა და ლიბერალურ იდეოლოგიაზე აღმოცენებულ სხვადასხვა მიმდინარეობათა მიერ. აქედან გამომდინარე, ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ლიბერალური იდეოლოგიის საწყისებსა და ბაზისში ძვეს დესტრუქციული და ქაოსის გამომწვევი მუხტი.

„რუსოს იდეებმა (სახალხო სუვერენიტეტის პრინციპმა, პირდაპირმა კენჭისყრამ და სხვა) პოვეს თავიანთი ასახვა 1791 წ. საფრანგეთის რევოლუციაში, ამავე დროს იქცნენ იაკობინელთა ტერორის გამართლებად. შემთხვევითი არ არის, რომ მისი შთამავლებელი რობესპიერი რუსოს „მაუწყებლად ჩვენი რევოლუციისა“ უწოდებდა. 1793 წ. კონსტიტუციის მიხედვით, რუსოს ერთიანობისა და ხალხის ნების თანდაყოლიების იდეის შესაბამისად, თანასწორუფლებიანობის პრინციპი განვრცობადია მხოლოდ იაკობინელთა თანამოაზრეებზე.

რუსოს დემოკრატიის კონცეფციის ტოტალიტარულმა მიმართულებამ შემდგომი განვითარება მარქსიზმში პოვა და, განსაკუთრებით, ლენინური და სტალინური დემოკრატიის თეორიაში, ასევე მოხდა მისი რეალიზება პრაქტიკაში „სოციალისტური დემოკრატიის“ მოდელებში, რომელიც დღევანდლობამდე შენარჩუნებულია კომუნისტურ ქვეყნებში“¹⁴⁶.

უპირველეს ყოვლისა, რევოლუციები მიმართული იყო პიროვნების თავისუფლების რეალიზაციისაკენ – საყოველთაო კეთილდღეობის დამყარებისაკენ. მაგრამ, სწორედ ის (რევოლუცია) გვევლინება ადამიანის უფლებათა უპირველეს შემლახველად, ვინაიდან, ნებისმიერ რევოლუციაში წარმმართველი ძალა არის მასა და არა საზოგადოება. მასა კარნახობს ინდივიდს თავის წესსა და კანონებს, რომელიც თრგუნავს და ახშობს მის ინტერესებსა და მოთხოვნილებებს; რომელი წესები და კანონებიც ხშირ შემთხვევაში ემყარება პრინციპს – „Humu Humini Lupus Est“, ანუ „ადამიანი ადამიანისათვის მგელია“. მასა ემსგავსება ხროვას, რომელიც ითვალწუნებს, ვერ იტანს და, საბოლოო ჯამში, ცდილობს გარიყოს და ჩაქოლოს მისგან განსხვავებულად მოაზროვნე ინდივიდი.

¹⁴⁶ В.П. Пугачев, А.Н. Соловьев, Введение в политологию. М., 1999, стр.220.

რუსო აღნიშნავდა: — „თუკი ვინმე უარს იტყვის დემორჩილოს საერთო ნებას, ამისთვის ის იძულებული იქნება მთელი არსებით, ეს კი ნიშნავს არაფერს სხვას, თუ არა იმას, რომ მას ძალით აიძულებენ იყოს თავისუფალი“¹⁴⁷.

თავისუფლება, ეს არის პირველ რიგში სულის განწყობა — შინაგანი მდგომარეობა. ის ან არის ან არ არის ადამიანში. მისი ხელოვნურად გაღვივება ყოველგვარ აზრს მოკლებულია და ფუჭია ასეთი მცდელობა.

რუსოს ზემოთ მოყვანილ იდეასთან დაკავშირებით, ვ. პუგაჩოვი და ა. სოლოვიოვი ავლებენ რა საკმაოდ საინტერესო პარალელს, ხაზს უსვამენ იმ ფაქტორს, რომ: — „თითქმის იგივე სიტყვებს იმეორებდა ლოზუნგი, რომელიც ამშვენებდა სოლოვეცის ბანაკს 20-იან წლებში — „რკინის ხელით შევღვენოთ მთელი კაცობრიობა ბედნიერებისაკენ“¹⁴⁸.

განმანათლებლებმა უდიდესი გავლენა იქონიეს ლიბერალიზმის ფორმირებაზე. ხშირ შემთხვევაში სიტყვა ლიბერალური გამოიყენება შემდეგ კონტექსტში — ლიბერალურ-დემოკრატიული იდეოლოგია, მიმდინარეობა ან შეხედულებები. თავად სიტყვა ლიბერალური ნიშნავს თავისუფალს, ზოლო დემოკრატია ხალხის მმართველობას ანუ ლიბერალურ-დემოკრატიული იდეოლოგია გულისხმობს ხალხის თავისუფალ მმართველობას. თავისუფალი, შეუზღუდავი მმართველობა კი გულისხმობს უკონტროლო სიტუაციას. თავის მხრივ უკონტროლო სიტუაცია, როდესაც ყველას აქვს უფლება მოიქცეს ისე, როგორც ის ჩათვლის საჭიროდ და აუცილებლად, ეს არის არეულობა, ქაოსი და ანარქია. სწორედაც რომ ლიბერალურ-დემოკრატიული იდეოლოგიის საწყისებს ეფუძნებოდა ნაროდნიკული მოძრაობა, რომელსაც ადგილი ჰქონდა XIX საუკუნის II ნახევარში. მის ბაზისზე აღმოცენდა ანარქიზმი, რომელიც, თავის მხრივ, წარმოადგენს თავისუფალ ინტერპრეტაციას იმ შეხედულებათა და იდეათა, რასაც ეფუძნება და ეყრდნობა ლიბერალურ-დემოკრატიული იდეოლოგია. ყოველივე ზემოთქმული და ჩვენ მიერ გაკეთებული ანალიზი გვაძლევს საშუალებ-

¹⁴⁷ Ж.-Ж. Руссо, Трактаты, М, 1962, стр.164.

¹⁴⁸ В.П. Пугачев, А.Н. Соловьев, Введение в политологию, М., 1999, стр.220.

ბას და უფლებას იმის თქმისა, რომ ლიბერალიზმში ჩადებულია დესტრუქციული – უარყოფითი საწყისი და იდეები.

რა თქმა უნდა, ლიბერალიზმში არ არის ჩადებული მხოლოდ უარყოფითი იდეები; დესტრუქციული ბაზისი შეიძლება გააჩნდეს კონსერვატიზმსაც.

ჩვენი აზრით, რეეოლუცია, ეს არის დესტრუქციული ქმედება, რომელიც მიმართულია ისევ და ისევ საზოგადოების და ინდივიდის წინააღმდეგ.

ყველაზე უმნიშვნელოვანესი, ეს არის პიროვნებაში ინდივიდის აღზრდა, რომელიც თავის მხრივ შეადგენს წვერს საზოგადოებისა, რომელსაც უნდა ემყარებოდეს სახელმწიფო. ინდივიდი უნდა ითვალისწინებდეს საზოგადოებრივ ინტერესებს, მაგრამ, ამავე დროს, საზოგადოებაც უნდა ითვალისწინებდეს ინდივიდის ინტერესებს. ამ ურთიერთდამოკიდებულების დარღვევისა და იგნორირების შემთხვევაში წარმოიშობა კონფლიქტი, რომელიც საჭიროებს არაძალადობრივ გადაჭრას. სწორედ ძალადობრივ გადაწყვეტას კონფლიქტისა მიეყვართ ფატალურ და არასასურველ შედეგებამდე, რაც ნებისმიერ შემთხვევაში საზიანოა როგორც ინდივიდის, ისე საზოგადოებისათვის.

მხოლოდ სულიერად დახვეწილ, სულიერ სამყაროგამდიდრებულ, შინაგანად თავისუფალ და პროგრესულად მოაზროვნე პიროვნებებს ძალუბთ თავისუფალი საზოგადოების შექმნა; საზოგადოების, სადაც ყველა თანასწორია, რაც თავისთავად ქვეყნის (სახელმწიფოს) დემოკრატიულობის საფუძველია.

ამ მხრივ კი, უდიდესი მნიშვნელობა სწორედ რელიგიას ენიჭება.

„ბრძენ აღმოსავლეთისაში“ გამოთქმული მოსაზრებების მიხედვით, ჩვენ ვერ ვიტყვით, რომ აღ. ამილახვარი უარყოფს რწმენასა და მის მნიშვნელობას. მის აზროვნებაში არ შეინიშნება მკვეთრი დესტრუქციული მუხტი; პირიქით, იგი წინააღმდეგია დესტრუქციისა და დაპირისპირებისა სხვადასხვა სარწმუნოებებს შორის.

„მართალია, ქრისტეს სიტყვის კეთილქმედება ჭეშმარიტად გვწამს, მაგრამ მის მოადგილეთაგან არაფერს კარგს აღარ უნდა ველოდეთ, რადგან მათი კრულვით შეკრულია აქაურობაც. მართლაც, ერთი ეკლესია მეორეს შეაჩვენებს და საქმითაც ჩანს, რომ ქვეყნიერებას

ბოროტება უფრო დაუფლებია, ვიდრე სახარებისეული მშვიდობა“¹⁴⁹.

გამოსავალს ალ. ამილახვარი თავისუფალ აღმსარებლობაში ხედავს და უარყოფს ადამიანზე, უპირველეს ყოვლისა კი, მის მრწამსზე ყოველგვარი დიქტატის განხორციელების მცდელობას.

იგი აღნიშნავს: – „ამიტომ ვფიქრობ, სწორია მათი ის რჩევა, რომ არ შევავიწროვოთ სხვა სარწმუნოების მიმდევარნი და ნება დავრთოთ, თავისი რჯულის შესაბამისად ილოცონ, რადგან სხვის სულზე (ბატონობის) უფლება ჩვენ არა გვაქვს მოცემული“¹⁵⁰.

ალ. ამილახერის ნააზრევში მკაფიოდ იგრძნობა და გამოსჭვივის ტოლერანტობა – რელიგიური შემწყნარებლობის პრინციპები. ის ნათლად ათვითცნობიერებს, რაოდენ დიდ საშიშროებასა და დესტრუქციულობას შეიცავს სარწმუნოებრივი დაპირისპირება. ამის ერთერთ მკაფიო მაგალითს წარმოადგენს საფრანგეთში XVI საუკუნის ბოლოსა და XVII საუკუნის დასაწყისში წარმოებული სამოქალაქო ომი პროტესტანტებსა და კათოლიკებს შორის. საქართველოსთვის არასოდეს არ ყოფილა უცხო შემწყნარებლობის პრინციპები, რის დასტურადაც სავსებით გამოდგება ფრანგი მოგზაურისა და მისიონერის – ჟან შარდენის შემდეგი სიტყვები: – „საქართველოში ყველას აქვს უფლება იცხოვროს თავისი რჯულისა და ჩვეულებისამებრ, თავისუფლად ილაპარაკოს ამ საგნებზე და დაიცვას თავისი შეხედულება“¹⁵¹.

მიუხედავად რელიგიური მრწამსის თავისუფლების იდეებისა, იგი მოითხოვს „სხვა რჯულის“ ხალხთან მიმართებაში გარკვეული რეგულირების მექანიზმების შემუშავებასა და ამ იდეის მართებულობის დასადასტურებლად იყენებს მონტესკიეს იდეებისათვის დამახასიათებელ იდეურ პოსტულატს და ბაზისს ზომიერების შესახებ.

ალ. ამილახვარი აღნიშნავს: – „(ვფიქრობ) ამით არც ღმერთს შევეწინააღმდეგებით და მათი სიწმინდეების წინაშეც არ შევცოდებით, თუ როგორც ადამიანებს, მათ (სხვა რჯულის ხალხს) გარკვეულ ზღვარს დაუდებთ, რომელსაც აღარ გადავლენ. ეს გასაგები იქნება,

¹⁴⁹ ალ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.17.

¹⁵⁰ იქვე.

¹⁵¹ ჟან შარდენი, მოგზაურობა საქართველოში, თბ., 1935, გვ.85.

რადგანაც ქვეყანაზე არაფერია უსაზღვრო და არაფრის კეთება არ გამოდგება უზომოდ¹⁵².

ფაქტობრივად, ალ. ამილახერის ამ მოსაზრებებიდან გამომდინარე, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ იგი წინააღმდეგია არატრადიციული რელიგიებისა და, კერძოდ, დესტრუქციული სექტებისა. უნდა ვიფიქროთ, რომ „ზღვარის დაღებაში“ იგი გულისხმობს სახელმწიფოს მხრიდან სარწმუნოებისა და აღმსარებლობის თავისუფლების საკითხის საკანონმდებლო დონეზე დარეგულირების აუცილებლობას.

რელიგიის საკითხებთან დაკავშირებით გამოთქმულ მოსაზრებებში აშკარად იგრძნობა ალ. ამილახერის გაორება. იგი არ უარყოფს ღმერთს, პირიქით, აღნიშნავს, რომ: – „მხოლოდ ღმერთია უსაზღვრო და მიუწვდომელი. იგი ჩვენს ამ ხანმოკლე ცხოვრებაში, როგორც ჩანს, მცირედ ერევა, რადგან სულგრძელი მსაჯული, ჩვენს სულმოკლეობას კერ დააკმაყოფილებს, ვიდრე ჩვენს გარდაცვალებამდე, როცა მოვხვდებით მის საუკუნო და უსაზღვრო სამეფოში“¹⁵³.

ამავე დროს, აგრძელებს რა მსჯელობას სამღვდელოებასთან დაკავშირებით, თავის ბოლოში იგი გამოთქვამს დასაწყისში გამოთქმულ მოსაზრებათაგან უკიდურესად განსხვავებულ შეხედულებებს.

„ამას იმისათვის არ ვიტყვი, რომ მღვდელმთაერებს, რომლებიც ამ ქვეყნის (რომლიდგანაც ყველანი მცირე ჟამში გარდავალთ) მეურვეებად არიან დადგინებულნი, პატივი არ მივაგოთ. ამას იმიტომ ვამბობ, რომ გავარჩიოთ, ისინი (სამღვდელოება) ამ ქვეყნის ჩვეულებრივი ხალხისაგან („სოფლიური კაცისაგან“) და იმისთვისაც, რომ (თავის მხრივ) ისინიც არ ერეოდნენ იმ საქმეში, რაც მათ არ შეეფერებათ და (იმისთვისაც), რათა ჩვენც შეგვეძლოს მყარად – კეისარს კეისრისა და ღმერთს ღმერთისა – მივაგოთ“¹⁵⁴.

ასევე აშკარად შეინიშნება გაორება ვოლტერის აზროვნებაში, რასაც ცხადყოფს მისი ფრაზა – ღმერთი რომ არ ყოფილიყო, იგი უნდა გამოეგონათ.

ამ ფაქტორს, გარკვეულწილად, ხაზი გაუსვა მ. გაფრინდაშვილმა: – „ცნობილია, მაგალითად, რომ ფრანგული განმანათლებლური

¹⁵² ალ. ამილახერი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.17-18.

¹⁵³ იქვე, გვ. 18.

¹⁵⁴ იქვე.

მოძრაობის თვით ერთ-ერთი პირველი ინიციატორის, მისი ყველაზე აქტიური და მებრძოლი პროპაგანდისტის, გარკვეულ პერიოდში აგრეთვე მისი ღირიყორის, ეოლტერის მთელი ცხოვრება და მოღვაწეობა კონცენტრირებულად გამოხატავს ფრანგული „გონების საუკუნეს“ ყველა მისი ეტაპით, მიმართულებით და წინააღმდეგობით. ეოლტერის ფილოსოფიური დეიზმი იდეალისტურიცაა და მატერიალისტურიც. მისი სოციოლოგია ლიბერალურ-კონსერვატულ იდეებსაც შეიცავს და რევოლუციურ-დემოკრატიულსაც. ასევე წინააღმდეგობრივია საერთოდ განმანათლებლური მსოფლმხედველობა, მისი ფილოსოფია თუ სოციოლოგია, პოლიტიკა თუ ესთეტიკა. კონსერვატულისა და პროგრესულის წინააღმდეგობრიობა განსაკუთრებით ნათლად ჩანს ადრინდელი, განუვითარებელი განმანათლებლობის, კერძოდ XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის და XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული განმანათლებლების – ვახუშტი ბაგრატიონის, ანტონ ბაგრატიონის, ალექსანდრე ამილახერის, [...] სოლომონ დოდაშვილის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის, [...] გერონტი ქიქოძის მოსაზრებებში¹⁵⁵.

გაორებული აზროვნება ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშან-თვისებაა გარდამავალი ეპოქებისა. პოლიტიკური პროცესები უდიდეს გავლენას ახდენს პიროვნების გაორებული აზროვნების ფორმირებაზე, მაგრამ, ასევე, უდიდეს გავლენას პოლიტიკურ, პროცესებზე გაორებული აზროვნების მქონე პოლიტიკური მოღვაწენიც ახდენენ. საქართველოს წარსულიდან ამის ერთ-ერთ მკაფიო მაგალითს, ჩვენი აზრით, წარმოადგენს გიორგი სააკაძე; სამშობლოს პატრიოტი, ამავე დროს, მტერთან ეძებდა კავშირს და ცდილობდა მის გამოყენებას ფეოდალური დაქსაქსულობის აღსაკვეთად და ურჩი თავადების დასამორჩილებლად.

თითქმის ანალოგიურ შემთხვევასთან გვაქვს საქმე ალ. ამილახერის არა მარტო ნააზრევის, არამედ მისი პოლიტიკური მოღვაწეობის ანალიზის დროსაც. იგი წინააღმდეგია ძალადობისა, მაგრამ, ამავე დროს, აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა 1780 წელს ქართლში ერეკლეს წინააღმდეგ მოწყობილ არეულობებსა და ჩამოგდების მცდელობაში.

¹⁵⁵ მიხეილ გაფრინდაშვილი, ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ნარკვევები, თბ., 1988, გვ.18.

დუალიზმი (გაორება), პოლიტიკურ მეცნიერებაში განიხილება ორი სხვადასხვა, განსხვავებული კუთხით: – პირველი – ეს არის ხელისუფლების დუალისტური კონცეფცია.

„ამ კონცეფციის თანახმად, ხელისუფლება უნდა განვასხვაოთ ბატონობისაგან. ფრანგმა პოლიტოლოგმა მ. დიუვერეუმ გამოყო ორი ელემენტი ხელისუფლების შიგნით: ა) მატერიალური იძულება; ბ) დარწმუნება, დამორჩილებულთა რწმენა იმაში, რომ ასეთი მორჩილება საჭებარია, სამართლიანი, კანონიერი. მეორე ელემენტის არ არსებობისას – ეს უკვე არა ხელისუფლება, არამედ მბრძანებლობაა“¹⁵⁶.

მეორე მოსაზრების მიხედვით დუალიზმი განიხილება გეოპოლიტიკურ ასპექტში.

ა. დუგინი აღნიშნავს: – „გეოპოლიტიკის მთავარ კანონს წარმოადგენს ფუნდამენტალური დუალიზმი, რომელშიც ასახულია მსოფლიოს გეოგრაფიული მოწყობისა და ცივილიზაციების ისტორიული ტექნოლოგია. აღნიშნული დუალიზმი გამოიხატება სახმელეთო („თელუროკრატიის“) და საზღვაო („თალასოკრატიის“) მმართველობების დაპირისპირებაში. ასეთი წინააღმდეგობრივი ხასიათი დაიყვანება სავაჭრო (კართაგენი, ათენი) და სამხედრო-ავტორიტარული ცივილიზაციების (რომი, სპარტა) დაპირისპირებამდე. სხვა სიტყვებით, ეს არის „დემოკრატიის“ და „იდეოკრატიის“ დუალიზმი“¹⁵⁷.

ორივე შემთხვევაში, ჩვენი აზრით, საქმე გვაქვს ტერმინოლოგიურ და, რაც მთავარია, არსობრივ შეუთავსებლობასთან. ვინაიდან დუალიზმი არის ფსიქოლოგიური მოვლენა და იგი გულისხმობს აზროვნების გაორებას, იგი, გამომდინარე მისი გამოვლინების ფაქტორიდან, უნდა განიხილებოდეს სწორედ ამ კონტექსტში.

არჩილ ჯორჯაძე XIX საუკუნის I ნახევრის ქართული ინტელიგენციის პოლიტიკური აზროვნების განხილვისას აღნიშნავდა: – „ორ დიდ მოვლენას ჰქონდა მნიშვნელობა ქართველი ინტელიგენციის ფსიხიური ფიზიონომიის შემუშავებისათვის. საუკუნის დასაწყისში ეს იყო, ერთის მხრივ, საქართველოში თითქმის ძალით შემოჭრილი ახალი პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ფორმა მმართველობისა.

¹⁵⁶ Г.Т. Мухаев, Политология, М., 2000, стр.78.

¹⁵⁷ ა. დუგინი, გეოპოლიტიკის საფუძვლები, თბ., 1999, გვ.15.

[...] კახეთის ამბოხების დამხობის შემდეგ გაჩაღდა ფარული ბრძოლა „ქართულ-ეროვნულსა“ და „რუსულ-სახელმწიფოებრივს“ შორის. სახელმწიფო არაფერს ჰზოგავდა თავის მისწრაფების განსახორციელებლად“¹⁵⁸.

უპირველეს ყოვლისა, ეს გამოიხატა სახელმწიფოს მხრიდან ყოველგვარი ეროვნულისა და ტრადიციის წინააღმდეგ გაბრძოლებაში. ეროვნულ ტრადიციასა აღმოფხვრა-დავიწყება წარმოადგენს ერის დეგრადაციისა და დასუსტების უმთავრეს მიზეზს. „ქართულ-ეროვნულისა“ და „რუსულ-სახელმწიფოებრივის“ ბრძოლის ერთ-ერთ მეთოდად (რომელსაც იყენებდა იმპერიული ხელისუფლება) არჩილ ჯორჯაძეს მოჰყავს გიორგი ერისთავის არშეშვება რუსი პოეტის – გრიბოედოვისა და ნინო ჭავჭავაძის, ქორწილში იმ მოტივით, რომ მას ქართული, ეროვნული ტანისამოსი ეცვა.

„პირველ ხანში ამგვარი გარემოება საჩოთირო იყო ქართველებისათვის, ხოლო თანდათან, ამ ხასიათის მოვლენათა გახშირებასთან ერთად, ქართველი ადამიანის ამაყოფა დაცხრა, მის გულში რაღაც შიში შეიპარა, მისი აზრი ორბუნიბოვანი შეიქნა და ბოლოს, თითქოს თვითონ მას ეჩოთირობოდა ქულაჯაში სეირნობა. „ეროვნულის“ და „რუსულ-სახელმწიფოებრივის“ შეტაკების ხანაში ირკვეოდა და ისახებოდა ქართველი ინტელიგენციის სულიერი ვითარება. [...] შეგნებული ქართველის გული თითქმის ორად გაიყო. ერთი ეგუებოდა და ემონებოდა გარემოებას, მეორე თავისუფლებას ეძებდა, ოცნებით იკვებებოდა“¹⁵⁹.

ამავე დროს, არჩილ ჯორჯაძე ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ: – „დღეულიში მეტად მძიმე ფსიხიური მდგომარეობაა. პიროვნების ორად გაპოვა ღრმა წყაროა ადამიანის მწუხარებისა და სევდისა“¹⁶⁰.

ალ. ამილახვრის შემთხვევაში რა წარმოადგენდა მისი გაორების მიზეზს?

ჩვენი აზრით, ამის მთავარი გამომწვევი მიზეზი იყო ბავშვობაში გადატანილი ტრავმა. ის მეთოდი, რომლითაც იგი დასჯილ იქნა

¹⁵⁸ არჩილ ჯორჯაძე, თხზულებანი, ტ. II, თბ., 1911, გვ. 150.

¹⁵⁹ იქვე.

¹⁶⁰ იქვე, გვ. 151.

ერეკლე II-ის მიერ, ცხადია, დაბადებდა მასში გარკვეულ აგრესიას მეფისადმი და, რაც მთავარია, შეურყევდა მას ფსიქიკას. ადამიანის ფსიქიკის ფორმირება ხომ გადამწყვეტ ფაზაში სწორედ 14-15 წლის ასაკისათვის შედის. ამავე დროს, მისი ნააზრევის განხილვისას წარმოჩენილი გაორება ასახავს მის შეხედულებებზე მასავეთ გაორებული აზროვნების მქონე ფრანგ განმანათლებელთა, კერძოდ კი, ვოლტერის გავლენას.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ჩვენ შეიძლება დავასკვნათ, რომ დუალიზმი, როგორც ფსიქოლოგიური მოვლენა, ასახავს პოვნებს პოლიტიკურ იდეებსა და, ამავე დროს, პოლიტიკურ მოღვაწეობასა და პროცესებში. პოლიტიკური დუალიზმი, ეს არის დუალიზმის, როგორც ასეთის, პრაქტიკული გამოვლინება.

პოლიტიკური დუალიზმი შესაძლოა იყოს ორი სახის.

პირველი – ეს არის პოლიტიკური დუალიზმი, რომელიც ასახავს პოვნებს პიროვნების ნააზრევში;

მეორე სახის დუალიზმი ასახავს პოვნებს პიროვნების როგორც ნააზრევში, ისე მის მოღვაწეობაში (უმათერესად პოლიტიკურ).

აღ. ამილახვრის შემთხვევაში საქმე გვაქვს მეორე სახის პოლიტიკურ დუალიზმთან.

აღექსანდრე ამილახვარმა ახლებურ ჭრილში წარმოაჩინა ქართულ პოლიტიკურ აზრში ტოლერანტობის (მიმტევებლობის) პრინციპები. ამავე დროს, მან ერთ-ერთმა პირველმა მსოფლიო პოლიტიკურ აზრში წამოაყენა იდეა რელიგიურ კონფესიათა ურთიერთობის, მათი მოღვაწეობისა და მოქმედების არეალის განსაზღვრის საკანონმდებლო დონეზე.

§3. ალექსანდრე ამილახვრის მსოფლმხედველობა

აღექსანდრე ამილახვრის მსოფლმხედველობა მკაფიოდ და ნათლად წარმოჩნდა ტრაქტატის – „ბრძენი აღმოსავლეთისა“ – იმ ნაწილში, რომელიც ავტორის მიერ დათმობილი აქვს ეაჭრობის, გლეხობის, სწავლა-განათლებისა და ხელოვნების, საკანონმდებლო, ომისა და მშვიდობის საკითხებს.

საკმაოდ საინტერესო შეხედულებებს აყალიბებს ალ. ამილახვარი ტრაქტატის მეხუთე თავში ვაჭრობის საკითხებთან დაკავშირებით. მისი აზრით: — „არა რა არს ესრეთ განმამდიდრებელ და განმამდიდრებელ სახელმწიფოსა ვითარ სიმრავლე ვაჭართა და ვაჭრობა მათი“¹⁶¹.

კ. კიკნაძე აღნიშნავს, რომ: „რადგან ამ დროს საქართველოში კაპიტალიზმი ჩანასახოვან მდგომარეობაშიც კი არ იმყოფებოდა, მიწათმოქმედება, ვაჭრობა და ხელოსნობა მთავარი ეკონომიკური ბერკეტა“¹⁶².

საქართველოს ეკონომიკურ ცხოვრებაში უდიდეს როლს თამაშობდა ვაჭრობა; გამომდინარე ქვეყნის ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობიდან, ის საკმაოდ იყო განვითარებული. ალ. ამილახვრის მიერ ვაჭრობის საკითხებთან დაკავშირებით გამოთქმულ მოსაზრებებში აშკარად შეინიშნება მერკანტელისტურ იდეათა გავლენა.

„(ვაჭრები) მთელ ქვეყანას მოივლიან და ყველა სიმდიდრეს და ყველა — ცხოვრებისათვის საჭირო ნივთს მოიტანენ თავის მამულში“¹⁶³.

ქვეყნის ეკონომიკურ ძლიერებაზე დიდად არის დამოკიდებული მისი პოლიტიკური ძლიერება. ამ ფაქტორს მკაფიოდ ათვითცნობიერებდა ალ. ამილახვარი. იგი ფაქტობრივად სახელმწიფოს მხრიდან ვაჭრობის მიმართ პროტექციონიზმის პოლიტიკის მომხრეა.

„ამიტომაა მიზანშეწონილი მათი გამრავლება და მათი საქმიანობის გაზღვისება. და ნურც ნურავინ შეურაცხყოფს მათ სახელმწიფოში, რადგანაც ისინი არიან ჯარის სიმაგრე, ერის შემოსვენა და მეფის დიდება“¹⁶⁴.

ვაჭრებს ალ. ამილახვარი უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას ანიჭებს:

„მათ (ვაჭრებს) მე ვთვლი სამეფოს სიკეთისათვის დიდად საჭიროდ“¹⁶⁵.

ვაჭრობისა და ადგილობრივი ნაწარმის მიმართ პროტექციონის-

¹⁶¹ კ. კიკნაძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ფ. S:4921, ფ.126.

¹⁶² ალ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.45.

¹⁶³ იქვე, გვ.18-19.

¹⁶⁴ იქვე, გვ.19.

¹⁶⁵ იქვე.

ტული პოლიტიკის გატარებისა და განხორციელების აუცილებლობას ნათლად ათვითცნობიერებდა ხელისუფლება. ის ცდილობდა ყოველმხრივ შეეწყო ხელი ვაჭრობის განვითარებისათვის და, ამავე დროს, სახელმწიფო ხაზინაში სახსრების მობილიზებისათვის. მთავრობის ეს პოლიტიკა ასახვას პოულობდა საკანონმდებლო დონეზე.

„სახელმწიფო მფარველობდა მოქალაქეებსა და დიდ ვაჭრებს. მათი საქმიანობის წახალისების მიზნით შეადგინეს „საკუთრების ქალაქური წესი“, რომლის მიხედვით უშვილოდ გადაშენებული მოქალაქის „ბეითალმანი“ ქონება უნდა დარჩენოდა განსვენებულის ნათესავსო და არა მის სიუზერენს, როგორც ეს მანამდე იყო. მეფე ვახტანგმა ეს დებულება 1722 წელს დააკანონა თბილისის მოქალაქეთა სასარგებლოდ“¹⁶⁶.

ამავე დროს, ვაჭრობისა და ადგილობრივი საქონლის მფარველობა გამოიხატებოდა მთავრობის მიერ წარმოებულ საბაჟო პოლიტიკაში, რაც იცავდა ადგილობრივ ბაზარს და არეგულირებდა ფასებს შიდა ნაწარმის სასარგებლოდ.

„XVIII საუკუნის ქართლში საევაჭრო კაპიტალი ძეგლებურად ხელს უწყობდა საქონელგაცვლას და წვრილ საქონელმწარმოებლებსა და მომხმარებლებს შორის კავშირს ახორციელებდა. ცენტრალური ხელისუფლება თავისი საბაჟო პოლიტიკით არსებითად მონაწილეობდა საევაჭრო მოგებაში. ამავე დროს იგი რამდენადმე მფარველობდა ადგილობრივ საქონელმწარმოებლებს და მათ უცხოური საქონლის კონკურენციისაგან იცავდა. მაგალითად, დასტურლამალის მიხედვით უცხოურ აბრეშუმზე დაწესებული ბაჟი 4-ჯერ სჭარბობდა ბაჟს ადგილობრივ აბრეშუმზე“¹⁶⁷.

ალ. ამილახვარი ვაჭრებს „კეთილგონიერ ფუტკარს“ აღარებს, რომელთაც თავისი გარჯითა და შრომისმოყვარეობით სიკეთე, სტაბილურობა და განვითარება მოაქვთ ქვეყნისათვის.

დასკენის სახით „ბრძენი აღმოსავლეთისას“ ავტორი აღნიშნავს: — „ხოლო თუ რამე ნაკლს ენახავთ ვაჭრებს შორის, უნდა

¹⁶⁶ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, გ. მელიქიშვილის რედ., ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 391.

¹⁶⁷ იქვე, გვ. 392.

მოვითმინოთ ისევე, როგორც ფუტკართა პატრონი ითმენს მათ ნესტარს“¹⁶⁸.

როგორც ვხედავთ, ალ. ამილახერის ვაჭრობასთან დაკავშირებული შეხედულებები ემყარებოდა რეალობას და იმ პოლიტიკას, რომელსაც ახორციელებდა ხელისუფლება ამ სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი მიმართულებით.

ალ. ამილახერის პროგრესული აზროვნების კიდევ ერთ მკაფიო დადასტურებას წარმოადგენს ტრაქტატის მეექვსე თავი „გლეხობის ანუ მიწისმოქმედთა შესახებ“.

თავის დასაწყისშივე, უსვამს რა ხაზს გლეხობის სახელმწიფოებრივ ცხოვრებაში უდიდეს მნიშვნელობას, ალ. ამილახერი აღნიშნავს: – „მართალია, სახელმწიფოში მათ უკანასკნელი ადგილი უჭირავთ პატივის მიხედვით, მაგრამ მათი შრომა პირველ ადგილზე დგას, რადგან ისინი კვებავენ ერთიანად ყველას“¹⁶⁹.

„ბრძენი აღმოსავლეთისას“ ავტორის შეხედულებები გლეხობასთან დაკავშირებით გარკვეულწილად ემთხვევა ქართველი მოაზროვნისა და მეფის – არჩილის მოსაზრებას, რომელიც აღნიშნავდა: – „თუ ამოწყდეს გლეხი კაცი, საქართველო დამბუნდა“¹⁷⁰.

ალ. ამილახერი აღნიშნავს, რომ ყველაფერს მოითმენს ადამიანი, საკვების უქონლობის გარდა, და მხოლოდ ამ მოთხოვნის დაკმაყოფილების შემდეგ შეუძლია მას ნაყოფიერი მოღვაწეობა. ჩვენი აზრით, ალ. ამილახერი ამით მისდა უნებურად აღნიშნავს ადამიანისათვის დამახასიათებელ სისუსტეს – ადამიანის გონებრივი წარმოსახვის უნარი ფართოვდება ფიზიკური შიმშილობის დროს, როდესაც მისი სული იწმინდება.

„ყველაფერის უკმარისობას მოითმენს ადამიანი და მხოლოდ არა საკვების უქონლობას. ჩვენი ბუნება პირველ რიგში, მას (საკვებს) ითხოვს და სანამ (კაცი) თავის მოთხოვნის დაკმაყოფილებას არ დააკმაყოფილებს და თავს არ მოიმაგრებს, სხვაზე ვერც რაზე ფიქრობს, ხოლო როგორც კი კუჭს („აგებულებას“) აივსებს, მაშინ კი მისი გონება

¹⁶⁸ ალ. ამილახერი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.19.

¹⁶⁹ იქვე.

¹⁷⁰ ჩვენი საუნჯე, ტ. 4, გვ.220.

წარმოსახვით გაფართოვდება და მთელ სამყაროს კიდით-კიდემდე მრავალგვარი კუთხით შეისწავლის¹⁷¹.

ისეთი ქვეყნისათვის, როგორც საქართველოა, ნებისმიერ დროში, უპირველეს მიმართულებას ეკონომიკაში წარმოადგენდა აგრარული სექტორი — სოფლის მეურნეობა. ათეიტცნობიერებს რა ამ გარემოებას, ალ.ამილახვარი ასკვნის აუცილებლობას სოფლის მეურნეობის დარგში მოღვაწე პირთა უფლებათა დაცვისა; იგი უარყოფს ერთი პიროვნების უპირატესობას მეორის წინაშე და აღნიშნავს: — „ასეთი საჭირო დოვლათის მომპოვებელთა და მუშაკთა დაცვა და საქმიანობაში გამხმნეება, რაოდენ მნიშვნელოვანია, ეს ყოველ კეთილგონიერ ადამიანს მოეხსენება. და (საერთოდ), განა შეიძლება ვინმეს დამცირება, როცა ყველა ერთმანეთისათვის არის საჭირო. (ქვეყანად) უკანასკნელი პირველზე და პირველი უკანასკნელზეა დამოკიდებული. არავის ძალუძს თავის უპირატესობაზე ლაპარაკი, რადგანაც ერთმანეთის გასატანადა ვშობილვართ და ერთმანეთის (საშუალებით) გამოვდივართ ცხოვრებაში“¹⁷².

ჩვენ აბსოლუტურად ვეთანხმებით ე. კიკნაძის მიერ ტრაქტატის ამ თავთან დაკავშირებით გამოთქმულ მოსაზრებას: — „ალ. ამილახვრის მსჯელობიდან რამოდენიმე მომენტი იქცევეს ყურადღებას. ჯერ ერთი, აქ ხაზგასმულია ყველა ადამიანის თანასწორობის იდეა: ფეოდალური ხანის ქართულ ფილოსოფიურ მოაზროვნეთა შრომებში ამ აზრს ასე გამოკვეთილად ვერ შეხვდებით. უთუოდ იგრძნობა ვოლტერისა და მონტესკიეს ნაზრევის გავლენა“¹⁷³.

ამ მოსაზრების მკაფიო დადასტურებას წარმოადგენს ალ. ამილახვრის შემდეგი სიტყვები: — „თუ დავფიქრდებით, ამ ქვეყანაზეც თანასწორად ვშობილვართ, არც არავინ არის (დაბადებით) მეორეზე უკეთესი ან უარესი, არამედ ყველანი ერთი საერთო სხეულის ნაწილები ვართ“¹⁷⁴.

ამჟამად, რომ ალ. ამილახვარი საუბრობს რა თანასწორობაზე, ეხება ბუნებითი სამართლის საკითხს, რომელსაც ეყრდნობოდნენ

¹⁷¹ ალ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.19-20.

¹⁷² იქვე, გვ.20.

¹⁷³ იქვე, გვ.48.

¹⁷⁴ იქვე, გვ.20.

განმანათლებლობის ეპოქის მოაზროვნენი — თ. პოპსი, მონტესკიე, რუსო, ვოლტერი და სხვა.

„ადამიანები თანასწორნი იბადებიან“¹⁷⁵ — აღნიშნავდა მონტესკიე.

მართლაც, ადამიანები თანასწორნი და თავისუფალნი იბადებიან, მაგრამ ხშირად რატომღაც ფიქრობენ, რომ თავიანთი თავისუფლების რეალიზებას სხვისი თავისუფლების დათრგუნვის ხარჯზე მიაღწევენ. მსგავს შემთხვევებშიც ერთ-ერთ უმთავრეს ფაქტორს წარმოადგენს ადამიანში არსებული დესტრუქციული მუხტი — კოდი.

გაკოფაშვილი აღნიშნავს, რომ: — „თხზულების ამ თავში, რომელიც გლეხთა ფენისადმი მიძღვნილი, ალექსანდრე უაღრესად ჰუმანურ აზრებს გამოთქვამს, როდესაც აცხადებს — „ყოველნი ერთად და თანაპსწორნად ეშობილვართ, და არვინ არა უმჯობეს ერთისა, არცა ვინ უარეს მეორისა, გარნა ყოველივე ერთისა გუამისა საერთოსა ერთად“. მაგრამ ეს განცხადება ცარიელ ფრაზად რჩება, თუ გავიხსენებთ იმ უპირატესობას, რომელსაც ალექსანდრე ანიჭებს გვარსა და გვარიშვილობას. ეს შეთვისებული აზრი ადამიანთა თანასწორად გაჩენის შესახებ, კარგავს თავის მნიშვნელობას, თუ კი ჩამოშლავს განასხვავებს ადამიანთა პრივილეგიებს“¹⁷⁶.

აღ. ამილახვარი ქვეყნის მოსახლეობაში გამოყოფს ელიტას — საუკეთესო ნაწილს; ამაში დასაძრახი, ჩვენი აზრით, არაფერია, პირიქით, ელიტა არის სწორედ ის ბირთვი — წარმმართველი ძალა, რომელიც ერთ-ერთი უმთავრესი განმაპირობებელი ფაქტორია ქვეყნის განვითარებისა და ძლიერების. ელიტის დაქვეითება და მის ნაცვლად „ე.წ. ელიტის“ (ფსევდო ელიტის) წარმოჩენა ქვეყანაში უარყოფით პროცესებსა და მის დაქვეითებას განაპირობებს.

მართალია, აღ. ამილახვარი აღიარებს დიდებულთა გვარისა და მათ შთამომავალთა უპირატესობას, მაგრამ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი ის მოპოვებულია ქვეყნისადმი თავდადებული და უანგარო მოღვაწეობით; ის მომხრეც კი არის ტახტის მემკვიდრისათვის ხელისუფლების არგადაცემის, თუკი იგი არ არის თავის წინაპართა ღირსეული გამგრძელებელი და წარმომადგენელი. გვართან და გვარიშ-

¹⁷⁵ Ш. Монтескье, Персидские письма, 1936, стр.242.

¹⁷⁶ გაკოფაშვილი, დასახ. ნაშ., გვ.289.

ვილობასთან დაკავშირებით ალ. ამილახვარი თავის შეხედულებებს გამოთქვამს ტრაქტატის პირველ თავში, რომელსაც ჩვენ უკვე შევეხეთ ჩვენს ნაშრომში.

სახელმწიფოს პოლიტიკური სტაბილურობის ერთ-ერთ უმთავრეს განმაპირობებელ ბაზისს წარმოადგენს ქვეყნის კანონმდებლობა. ალ. ამილახვარის შეხედულების მიხედვით, კანონის მიღებისას გასათვალისწინებელია სამი ძირითადი ფაქტორი – კანონის დროსთან შეხამება, ერის ზნე-ჩვეულებები, ტრადიციები და ბუნებრივ პირობებთან შეხამება.

„ყოველი კეთილგონიერი სჯულმდებელი ვალდებულია ჯერ სამი პირობა შეასრულოს და შემდეგ შეიმუშაოს თავისი ერისათვის სასარგებლო კანონი. პირველი – ეს არის დროის შესაბამისობა („მდგომარეობა ჟამისა“); მეორე – ერის ზნე-ჩვეულებათა გათვალისწინება („ჩვეულებადი ერისა“) და მესამე – (კანონების) ბუნებრივ პირობებთან შეხამება („ბუნებითი გაჰსინჯულებადი“)¹⁷⁷.

როგორც ვხედავთ, სამივე პირობა წარმოადგენს მნიშვნელოვან ფაქტორს და პირობას კანონის ეფექტურობისა. ალ. ამილახვარის მიერ გამოთქმული ეს მოსაზრება გარკვეულწილად ემთხვევა მონტესკიესას, მაგრამ ამ შემთხვევაშიც იგი ბრმად არ მიყვება და პირდაპირ არ იმეორებს მის აზრს, არამედ აღნიშნავს: – „ამ პირობების გათვალისწინების გარეშე შემუშავებული სამართალი, მორჩილების ნაცვლად, ერს ურჩობამდე და შფოთამდე მიიყვანს, რაც არ უნდა კარგი ჩვევების ერი იყოს იგი“¹⁷⁸.

მართლაც, უამრავი მაგალითი არსებობს წარსულსა და აწმყოშიც, რომ უვარგის, რეალური ბაზისის არმქონე კანონს მრავალი მღელვარება და არეულობა გამოუწვევია სახელმწიფოში, ვინაიდან, გარდა ჰაეისა, ქვეყნები ერთმანეთისაგან ჩვეულებებითაც განსხვავდებიან. აქედან გამომდინარე, ალ. ამილახვარი წინააღმდეგია უცხო ქვეყნის კანონის ბრმა გადაღებისა. ავტორის აზრით: – „(ეს იმიტომ მოხდება, რომ) ასეთი კანონი მათ ზნე-ჩვეულებებს ეუცხოვება. თითოეული ადამიანი სხვადასხვა სახის, სხვადასხვა ზნისა და არსისაა. როგორც

¹⁷⁷ ალ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ. 21.

¹⁷⁸ იქვე.

სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვა ჰაეა, ასევე ამ ქვეყნების მცხოვრებნი, სხვადასხვა ჩვეულებისა არიან და არ შეიძლება, ერთი ქვეყნის კანონი, მეორე ქვეყანას გავუჩინოთ (არამედ კანონი უნდა შევიმუშავოთ) მათი ადამიანების და შესაძლებლობების გათვალისწინებით¹⁷⁹.

კანონის მიღებისას ალ. ამილახვარი უდიდესი ყურადღებისა და სიფრთხილის გამოჩენას მოითხოვს, ვინაიდან დაშვებულმა შეცდომამ შესაძლოა განაპირობოს მისი არაეფექტურობა და შეიქმნას აუცილებლობა მისი შეცვლისა.

ამ საკითხთან დაკავშირებით ავტორი აღნიშნავს: — „ეს არც სასურველია და არც სასარგებლო, რომ ერთხელ მიღებული კანონი ხშირად იცვლებოდეს“¹⁸⁰.

გარკვეულ ყურადღებას უთმობს ალ. ამილახვარი სისხლის სამართლის კანონს. აქ ავტორი კიდევ ერთხელ აელენს თავის შეხედულებათა და აზროვნების ჰუმანურობას. იგი მომხრეა დამნაშავეთა დამსახურებულად დასჯისა, მაგრამ, ამავე დროს, მოითხოვს: — „იმას კი ნუ წაერთმეოთ, რისი მიცემაც არ შეგვიძლია, და თუ თვითონ სხვისთვის წაერთვას (სიცოცხლე), მაშინ კანონის შესაბამისად, (დამნაშავეს) ამის ზღვევაც მართებს“¹⁸¹.

ალ. ამილახვარი წინააღმდეგია სიკვდილით დასჯისა და აქაც ბუნებით სამართალს ეხება. სიკვდილით დასჯის ნაცვლად, იგი აყენებს წინადადებას დამნაშავეს, რომელმაც მოკლა სხვა პიროვნება — ექსორიისა (ქვეყნიდან გაძევება).

„ძველი კანონების მიხედვით სისხლი-სისხლისა წილ და ა.შ. და რომელიც, არც ბუნების კანონს ეწინააღმდეგება და მაინც, ამ შემთხვევაშიც კი ვფიქრობ, თუ (დამნაშავეს) სიცოცხლეს შეუუნარჩუნებთ და სამუდამო გადასახლებას მივუსჯით, (უფრო სწორი იქნება), რადგან სიცოცხლის წართმევა ყველას შეუძლია, (მკვდრეთით) აღდგინება კი, არავის“¹⁸².

¹⁷⁹ ალ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.21-22.

¹⁸⁰ იქვე, გვ.22.

¹⁸¹ იქვე, გვ.23.

¹⁸² იქვე.

ვეთქრობთ, საკანონმდებლო საკითხებისადმი მიძღვნილი ეს თავი კიდევ ერთ დადასტურებას წარმოადგენს ალ. ამილახერის შეხედულებათა და მსოფლმხედველობათა პროგრესულობისა და ჰუმანურობისა.

ავტორი უდიდეს ყურადღებას ამახვილებს სწავლა-განათლების საკითხზე; იგი მიიჩნევს მას ადამიანის უმნიშვნელოვანეს ატრიბუტად, რომელიც მას ცხოვრებას უადვილებს. სწავლას ამილახვარი დღის სინათლეს ადარებს: — „მეცნიერებათა დაუფლება, ადამიანის თვალისა და გონების განმანათლებელია. ის გზას უჩვენებს იმათ, ვინც ადრე უეცოცობით იყვნენ გზას აცდენილნი. სწავლა ნათელ დღეს გაეს, როდესაც არ გჭირდება ღამის სიბნელებაში (სიარულისას) დამხმარე სანთლის ნათება. (სწავლას დაუფლებული ადამიანი) ყველგან დაუბრკოლებლივ თავისუფლად დადის“¹⁸³.

ქვეყნის ძლიერებისა და განვითარებისათვის ალ. ამილახვარი აუცილებლად მიიჩნევს განათლებული პიროვნებების არსებობას და მათ სიმრავლეს. უპირველეს ყოვლისა კი, თავად ქვეყნის მეთაური უნდა იყოს განათლებული, რამეთუ მასზეა მეტწილად დამოკიდებული სწორი მიმართულებით წარმართვა იმ სოციალურ-პოლიტიკური განვითარებისა, რაც სახელმწიფოს წინსვლას განაპირობებს. აყალიბებდა რა ამ მოსაზრებას, უნდა ვიფიქროთ, რომ ალ. ამილახვარი ისტორიულ გამოცდილებასაც ითვალისწინებდა და აღნიშნავდა: — „ამიტომ არის საჭირო, (ერის) მეთაურებმა თავის ქვეყანაში გაამრავლონ ნასწავლი ხალხი, რომლებიც ერის (სწორ) მართვას ძალზე ხელს უწყობენ. არც (ის) ვარგა, რომ უმეტრებმა ვინმეზე იმთავრონ, ისევე როგორც ბრმა არ გამოდგება ბრმის წინამძღოლად“¹⁸⁴.

ამავე დროს, ალ. ამილახერის აზრით, სწავლა-განათლება იმ მხრივაც არის სასარგებლო და მნიშვნელოვანი, რომ: — „რამდენადაც ცოდნა გამრავლდება ერში, მით მეფეთა შრომა შემსუბუქდება, რადგან განათლებული კაცის ერთი სიტყვით დამორჩილება უფრო ადვილია, ვიდრე უგუნურის — ასი განმარტებით“¹⁸⁵.

¹⁸³ ალ.ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.23.

¹⁸⁴ იქვე.

¹⁸⁵ იქვე.

აღ. ამილახვრის ეს მოსაზრება საეხებით მართებულია; იგი წარმოადგენს ამოსავალ და განმსაზღვრელ ფაქტორს დემოკრატიული მმართველობის მქონე ქვეყნებისა და იმ სახელმწიფოს მმართველთათვის, რომელნიც ეყრდნობიან თანასწორობისა და დემოკრატიის პრინციპებს. ქვეყნები კი, რომლის სათავეშიც ავტორიტარი ან დიქტატორი ლიდერები იმყოფებიან, პირიქით, განიცდიან ინტელექტუალურ დაქვეითებას. ასეთი ქვეყნების მმართველთ არანაირად არ აწყობთ განათლებული და, მით უმეტეს, მაღალი პოლიტიკური კულტურის მქონე პირთა არსებობა სახელმწიფოში – რაც უფრო გაუნათლებელი და დაბალი პოლიტიკური კულტურისაა მოსახლეობა, მით უფრო ადვილია მისი მართვა – მისით მანიპულირება. როგორც იტყვიან – რაც უფრო დიდია ტყუილი, მით უფრო ადვილია ადამიანის დაჯერება, გაუნათლებელი და უმეტესად ადამიანისა კი – მით უმეტეს. მმართველობის ამგვარი სტილის მქონე ლიდერები ვერ ათვითცნობიერებენ, რომ მსგავსი მეთოდით ისინი საფრთხეს უქმნიან ქვეყანას და, ამავე დროს – თავიანთ მმართველობას, ვინაიდან დროთა განმავლობაში ქვეყნის მოსახლეობა შეიძლება მოექცეს მმართველთან ოპოზიციაში მყოფ პოპულისტი და პირადი ამბიციების მქონე ახალი ლიდერის გავლენის ქვეშ, ან „გონს“ მოსულმა ხალხმა მოაწყოს ამბოხი. ორივე შემთხვევაში ზარალდება ქვეყანა და თავად ხალხი.

როგორც ალბერ კამიუ აღნიშნავდა: – „ამბოხი შორსაა რეალობისაგან“¹⁸⁶, ამიტომაც ქვეყნის მმართველობა გონიერულ გადაწყვეტილებებსა და მეთოდებს უნდა ემყარებოდეს.

აღ. ამილახვარი ასევე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს „ხელობის მცოდნე ხალხს“, თელის რა მათ საქმიანობას ქვეყნისათვის უაღრესად მნიშვნელოვნად.

„რაც შეეხება ხელობის მცოდნე ხალხს, ისინი სხვათა ნაკლებ არ ეხმარებიან სახელმწიფოს. მათი ხელობის წყალობით ყველა საჭირო ნივთი შეიძლება შენივე ქვეყანაში იშოვო და არ იქნება საჭირო მათი სხვა ქვეყნებში ძიება. ყველაფერი ის, რაც მანამდე ძვირი იყო, ხელოსანთა დახმარებით გაიაფდება“¹⁸⁷.

¹⁸⁶ А. Камю, Бунтарь, Минск, 2000, стр.161.

¹⁸⁷ აღ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.23-24.

ეროვნული პროდუქციის შექმნას ალ. ამილახვარი სასიამოვნოდ აც და სასარგებლოდაც მიიჩნევს. იგი პრიორიტეტს ადგილობრივ ნაწარმს ანიჭებს, გინდაც ის უფრო ძვირი ღირდეს, ვიდრე შემოტანილი. ამას იგი თანხის ქვეყანაშივე დარჩენით ხსნის. ამ მოსაზრებიდან შესაძლებელია გაეკეთოთ დასკვნა, რომ ალ. ამილახვარი წინააღმდეგია კაპიტალის ქვეყნიდან გადინებისა.

მსგავსი ეკონომიკური პოლიტიკა შემუშავებულ იქნა აშშ-სა და სხვა ქვეყნების მთავრობის მიერ; მათ დამკვიდრეს, მოსახლეობაში ადგილობრივი პროდუქციის მიმართ პრიორიტეტისა და უპირატესობის შეგნება, რაც, გარკვეულწილად, გამოხატულებაა ქვეყნის სიყვარულისა და პატრიოტიზმის.

ალ. ამილახვარი აღნიშნავს: — „და სასიამოვნო და სასარგებლოც არის, რომ (მოიხმარო) ის ნაკეთობა, რაც შენივე ქვეყანაში დამზადებული, გინდაც. ცოტა ძვირიც დაგიჯდეს, ვიდრე უცხოეთში გაკეთებული (უფრო იაფი ნივთი), შენივე ქვეყანაში დარჩება და შენი ერივე ისარგებლებს. ამიტომ, შენთვისაც არ ჩაითვლება წაგებად, რადგან ყველაფერი მათი (შენი ერის), შენია, და შენი კი, მათია“¹⁸⁸.

როგორც ვხედავთ, ალ. ამილახვარის ნებისმიერი მოსაზრება და დებულება ქვეყნის ინტერესებიდან გამომდინარეობს. იგი ნათლად ათვითცნობიერებს იმ ფაქტორსა და გარემოებას, რომ ქვეყნის ძლიერებისა და განვითარების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ბაზისს ეკონომიკა წარმოადგენს.

საკმაოდ საინტერესო და მნიშვნელოვანი მოსაზრებები აქვს გამოთქმული ალ. ამილახვარს ტრაქტატის მეცხრე თავში. აქ გამოვლინდა ავტორის არა მარტო პროგრესული და ჰუმანური, არამედ პაციფისტური (მშვიდობისმოყვარე) აზროვნება; იგი წინააღმდეგია ომებისა და მასობრივი განადგურების იარაღისა.

„იარაღი, რომელსაც ბუნებრივად ისეთი თვისება აქვს, რო უღარუნობს, ძველთაგანვე განდიდებულია და მისი მარჯვედ მხმარებლის სახელი ხომ ცას უწევს. მაგრამ ვერაინ დაამტკიცებს იმას, რომ იარაღის გაჩენით ადამიანებმა მოიგეს და (იგი) თავისივე საუბე-

¹⁸⁸ ალ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.24.

დუროდ არ გამოიყენეს. ამას თუნდაც ის მოწმობს, რომ მისი (იარაღის) გაჩენიდან, ვფიქრობ, იარაღით მეტია მოკლული, ვიდრე ბუნებრივი სიკვდილით დაღუპული“.¹⁸⁹

ერთერთ მთავარ ნიშან-თვისებას, რომელიც დამახასიათებელი იყო გზმანათლებლებისათვის, წარმოადგენდა პროგრესის რწმენა. მის წარმომადგენლებს სჯეროდათ პროგრესის, კაცობრიობის განვითარებისა. სამწუხაროდ, პროგრესი, რომელზეც ისინი ოცნებობდნენ, კაცობრიობას თავისდა საწინააღმდეგოდ შემოუტრიალდა.

ის, რაც პროგრესად მიიჩნეოდა XVIII საუკუნეში და, სამწუხაროდ, ასეთადვე მიიჩნევა დღესდღეობით – ტექნიკური პროგრესი – ბუმერანგივით შემოუბრუნდა კაცობრიობას. მას აღმოაჩნდა „საოცარი“ ნიჭი ყველა მეტ-ნაკლებად სასარგებლო ტექნიკური და, საერთოდ, მეცნიერული გამოგონების თავისდა, საზიანოდ და საწინააღმდეგოდ გამოყენებისა.

„ამერიკელმა პოლიტოლოგებმა ზ. ბუეზინსკიმ და რ. მეილიმ შეადარეს იდეური უპირატესობანი, რომელიც ბატონობდა დასავლეთის ქვეყნებში XVIII საუკუნის ბოლოს, უპირატესობებთან XX საუკუნის ბოლოს და მიიღეს შემდეგი შედეგი.

დასავლური ცივილიზაციის იდეოლოგიური ორიენტაციები	
XVIII საუკუნე	XX საუკუნე
1. პროგრესის რწმენა 2. ადამიანი რაციონალურია 3. მითები და ცრურწმენები მავნეა 4. დემოკრატიულ ფასეულობათა რწმენა	1. ეჭვი პროგრესში 2. ადამიანი ირაციონალურია 3. მითები და ცრურწმენა ხანდახან სასარგებლოა 4. ეჭვი დემოკრატიულ ფასეულობებში, რომელთაც მოჰყავთ ხელისუფლების სათავეში არაკომპეტენტური მასები, მიყვარათ სოციალურ კატაკლიზმებამდე

¹⁸⁹ ალ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.24.

შედარებითი ანალიზის შედეგად ისინი მივიღენ პესიმიზმურ დასკვნამდე იდეოლოგიათა დასასრულისა“¹⁹⁰.

მოხდება თუ არა იდეოლოგიათა დასასრული, რთული სათქმელია, თუმცა ფაქტია, რომ ძალადობამ და აგრესიამ ფართო მასშტაბები მიიღო, გაცილებით ფართო, ვიდრე ამას XVIII საუკუნეში ჰქონდა ადგილი; ისე კი, ალბათ უფრო სწორი იქნებოდა გვეთქვა, რომ ტექნიკური და მეცნიერული გამოგონებები, კაცობრიობის საწინააღმდეგოდ გამოიყენეს პოლიტიკოსებმა და იმ პირებმა, ვინც ფლობს ძალაუფლებას ან მიიღტვის მისკენ. ამ შემთხვევაშიც ერთ-ერთ უმთავრეს ფაქტორს ადამიანის მსგავსი ქმედებისა, წარმოადგენს მისი დესტრუქციულობა.

კაცობრიობა უფსკრულისკენ მიექანება. ალექსანდრე ამილახვარმა განჭვრიტა მოვლენათა ასეთი განვითარება, ისიც კი, რომ კაცობრიობას შეიძლებოდა გამოეგონებინა მძლავრი გამანადგურებელი იარაღი (ისეთი, როგორიცაა მაგ: – ატომური ბომბი, ფრთოსანი რაკეტები, ქიმიური და ბაქტერიოლოგიური იარაღი და სხვ.) და ამიტომაც წინააღმდეგია არა მარტო მისი გამოგონებლის, არამედ მისი გამოყენებლისაც. იგი ვერ ხედავს კერანაირ განსხვავებას მათ შორის, ვინც დარიშხანით (საწამლაკით) კლავს და მათ შორისაც, ვინც იარაღის გამოყენებით კლავს.

ალ. ამილახვარი აღნიშნავს: – „ამიტომ, მის მომგონსაც და მომხმარებელსაც ვერ ვაქებ, თუნდაც ხელებიც კი (მხოლოდ) ამისათვის (იარაღის ტარებისათვის) მოეცა ჩვენთვის ღმერთს. პირიქით, მას მივიჩნევ მტაცებელ ცხოველთა კბილებზე უარესად, ვიდრე ადამიანის რჩეულ ნაწილად. (იარაღის) მხმარებელი, დარიშხანის მხმარებელზე მეტი სახელის არ არის, რადგან ეს უკანასკნელი ერთი ლიტრი დარიშხანით მეტ ადამიანს გამოასალმებს სიცოცხლეს, ვიდრე პირველი (იარაღით მებრძოლი) ასი ლიტრი (თოფის) წაშლით, თუკი (ასეთი) ბოროტმოქმედება სასახელოდ მისაჩნევი ქმედებაა“¹⁹¹.

ალ. ამილახვრის უარყოფით დამოკიდებულებას იმსახურებს ის პიროვნება, ვინც საკუთარი თავისადმი პატივისცემის დამკვი-

¹⁹⁰ Г.Т. Мухаев, Политология, М., 2000, стр.281.

¹⁹¹ ალ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.25.

დრებას იარაღის ძალით ცდილობს. მისი აზრით, ასეთი ადამიანი არა მარტო ღმერთის წინაშე სცოდავს, არამედ თავის ბუნებასაც ეწინააღმდეგება. ამით, შესაძლოა, ალ. ამილახვარს სურდა ხაზი გაესვა იმ კეთილი საწყისისათვის, რომელიც ყოველ ადამიანშია ჩადებული. ეს კეთილი საწყისი კი, როგორც უკვე აღვნიშნავდით, ადამიანში ღმერთის მიერაა ჩადებული, რომელმაც შექმნა იგი სახითა და ხატად მისად.

„ეფიქრობ, რომ ამგვარი დიდების მაძიებელი, როგორც ჩვენი შემოქმედის წინაშე სცოდავს, ასევე თავის ბუნებასაც ეწინააღმდეგება. არ ვიცი ვისგან ელოდება ასეთი ადამიანი თავის განდიდებას, თუ არა კაცთა მოდგმის მოძულეთაგან“¹⁹².

იგი დადებით შეფასებას აძლევს იმ პიროვნებას, რომელიც მშვიდობისაკენ ისწრაფვის და გამოხატავს კეთილგანწყობას იმ მმართველის მიმართ, რომელიც იარაღის გამოყენებას, შეზღუდავს.

„თუკი ადამიანი ჭეშმარიტად სახელს ესწრაფვის, რა არის მშვიდობაზე უძვირფასესი? თუ (ვინმე) შესძლებს და თავის მეფობაში გააუქმებს ყოველ იარაღს და მის ნაცვლად სიბრძნესა და გულისხმიერებას დაამკვიდრებს, რითაც პირველყოფილ ბედნიერებას დაუბრუნებს კაცობრიობას, მისი სახელის შესადარი არავინ იქნება“¹⁹³.

ალ. ამილახვისათვის მხლოდ ის ომები და იარაღია მისაღები, რომელიც ადამიანის თავდაცვისათვის ზორციელდება.

„მარჯვენა და იარაღი სიცოცხლის დასაცავად არის კარგი და არა სახელის მოპოვებისათვის გაჩაღებულ სისხლისღვრისთვის“¹⁹⁴.

ტრაქტატის მეათე თავი – საყოველთაო განსჯისათვის – წარმოადგენს დასკვნით ნაწილს.

ალ. ამილახვარი ადამიანის უმთავრეს მოვალეობად მიიჩნევს საკუთარ არსში გარკვევას. იგი აშკარად ხაზს უსვამს იმ ფაქტორს, რომ უმეტესწილად ადამიანში ქვეცნობიერი ჭარბობს ცნობიერს, რაც ხშირ შემთხვევაში წარმოადგენს სწორედ ერთ-ერთ უმთავრეს მიზეზს ადამიანში ილუზიური სამყაროს შექმნისა. მისი შექმნა კი

¹⁹² ალ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.25.

¹⁹³ იქვე, გვ.26.

¹⁹⁴ იქვე.

განაპირობებს მის გარშემო მიმდინარე საციალურ-პოლიტიკური პროცესების ირაციონალურ და ირეალურ აღქმას.

ავტორი აღნიშნავს: — „ყოველი ადამიანი მოვალეა გონების თვალთ ჩაუკვირდეს და გულმოდგინედ განსაჯოს რას წარმოადგენს იგი. ხოლო თუ იგი სწორად განსჭვრეტს ამ საკითხებს, დაინახავს, რომ ჩვენი ცხოვრება სხვა არაფერია, თუ არა ჭირით შობა, (მძიმე) შრომა და ყველაფრის სწრაფად არარად ქცევა. რამდენადაც ჩვენი გონების სარკე პატივმოყვარეობის ორთქლით არის დაბინდული, იმდენად ჩვენი გონება ჭეშმარიტების გზას აცდენილია. ამიტომაც ყოველი ჩვენთგანი სულ სხვას ეხედავთ და სულ სხვა კი გვევლინება. (გვეჩვენება) რომ ჩვენი დაბადება შვებით მოხდა, ცხოვრება — განცხრომა და ჩვენი (სიცოცხლის) დღენი კი, დაუსრულებელია“¹⁹⁵.

გამოსავალს აღ. ამილახვარი იმისა, რომ ადამიანმა მის გარშემო მიმდინარე პროცესი უარყოფითად არ შეაფასოს და არ შეიქმნას ირეალური სამყარო — რაციონალურ აზროვნებასა და ზომიერებაში ხედავს. სწორედ ეს ორი ფაქტორი წარმოადგენს, ჩვენი აზრით, უმთავრეს პირობას სახელმწიფოს სტაბილური, ჰარმონიული და დემოკრატიული განვითარებისა.

„იმისათვის, რომ ეს ასე აღარ იყოს (მრუდე სარკეში არ დაეინახოთ ყოველივე), უნდა ყველა გონს მოვეგოთ და ზომას არ გადავიდეთ. არც მეფეები არ უნდა გადავიდნენ ზომას თავისი დიდების გამო, არც მთავრები უნდა იწონებდნენ თავს წოდებით, არც მხედრები უნდა იქებდნენ თავს საჭურვლის სიმახვილით; მღვდლებიც უმურველად და უსასყიდლოდ უნდა აკურთხებდნენ ხალხს; ვაჭრებიც არ უნდა ეძებდნენ მეტ სარგებელს, გლეხებიც უდრტიწველად უნდა მუშაობდნენ“¹⁹⁶.

ასეთი ვითარება, აღ. ამილახვრის აზრით, შესაძლებელს გახდის, „რომ ყველანი ბედნიერებაში და კეთილდღეობაში ცხოვრობდნენ, როგორც ეს თავდაპირველი ჩაფიქრებული პქონდა ჩვენ კეთილ შემოქმედს; იგი (შემოქმედი) ყველაზე მაღალია და ჩვენ კი, მათ წინაშე ყველანი თანასწორნი ვართ. იგი ჩვენი შემწე იქნება იმაში,

¹⁹⁵ აღ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ. 26.

¹⁹⁶ იქვე, გვ. 26-27.

რომ გონს მოვევოთ და ჩვენი სიციცოხლის მოკლე დღენი მშვიდობით განველოთ. (იგი გვეხმარება იმაშიც), რომ საუკუნო ცხოვრების წინაშეც (საიქიოში) არა წინააღმდეგობით აღსაესენი წარვდგეთ“¹⁹⁷.

როგორც ვხედავთ, აჯამებს რა თავის ნააზრევს, ალ. ამილახვარი გამოთქვამს უაღრესად ჰუმანურ და მშვიდობისმოყვარე (პაციფისტურ) იდეებს. ის უმთავრეს პირობას ქვეყანაზე ბედნიერებისა და მშვიდობის დამყარებისა, გონიერებაში (რაციონალიზმში) ხედავს, ნათლად ათვითცნობიერებს რა იმ ზიანს, რომელიც შეიძლება კაცობრიობას ირაციონალურმა ქმედებამ მოუტანოს.

პოლიტიკურ ტრაქტატ „ბრძენი აღმოსავლეთისას“ განხილვისას ნათლად წარმოჩნდა, რომ მისმა ავტორმა გაუსწრო თავის დროსა და ეპოქას, ახლებურად წარმოაჩინა ქართულ პოლიტიკურ აზრში ტრაქტატში განხილული საკითხები; მაგრამ, ამავე დროს, ისმის კითხვა — მოახდინა თუ არა გავლენა ალ. ამილახვრის ნააზრევმა შემდგომი პერიოდის ქართული პოლიტიკური აზრის განვითარებაზე?

ამ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესო მოსაზრება აქვს გამოთქმული პ. გელეიშვილს: — „შეიძლება მითხრან: რა გავლენა უნდა ჰქონოდათ ვისმეზე ისეთ ნაწარმოებებს, რომლის არსებობაც 1907 წლამდე არავინ არ იცოდა და რომლის არსებობა თითო-ორიოჯა ქართველმა სპეციალისტმა თუ იცისო. ეს კითხვა კანონიერია, მაგრამ იგი თავი და თავი არ არის. რა ეუყოთ, რომ ამილახვორის ტრაქტატი დაბეჭდილი და გავრცელებული არ იყო იმ დროს, როცა ჩვენი დიდი მწერლები ნიკოლოზ ბარათაშვილი, ილია ჭავჭავაძე და აკაკი წერეთელი სალიტერატურო ასპარეზზე გამოვიდნენ; სამაგიეროდ ამილახვორის ტრაქტატის ხელნაწერი არა ერთ ეგზემპლარად ინახებოდა ზოგიერთი ქართველი დიდი თეადიშვილის ოჯახში, რომელთა რიცხვს ეკუთვნოდნენ დასახელებული ქართველი პოეტების ოჯახები. აი საიდან იცნობდნენ ამ ტრაქტატს ბარათაშვილი, ჭავჭავაძე, წერეთელი და სხვები“¹⁹⁸.

¹⁹⁷ ალ. ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, თბ., 1997, გვ.27.

¹⁹⁸ პ. გელეიშვილი, დასახ. ნაშ., გვ.107.

პროფ. შ. ზიდაშელის აზრით: – „ბრძენი აღმოსავლეთისა“ წარმოადგენს უაღრესად საყურადღებო და XVIII ს-ის ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების მნიშვნელოვან ძეგლს.

[...] ალექსანდრე ამილახვრის ხსენებულმა ტრაქტატმა პირველად გახსნა კარი დასავლეთის მოწინავე აზროვნებისათვის და, ამით, როგორც ჩანს, გარკვეული გავლენაც მოახდინა ქართული სოციალურ-პოლიტიკური აზროვნების განვითარებაზე¹⁹⁹.

ასევე მაღალი შეფასება მისცა ალ. ამილახვრის ნაღვაწსა და დამსახურებას პროფ. გ. იობაშვილმა: – „ალექსანდრე ამილახვარი ერთგვარი დამაკავშირებელი ხიდიცაა ადრინდელ და ახალ ქართულ პოლიტიკურ აზროვნებას შორის“²⁰⁰.

პოლიტიკური აზრის განვითარება და ფორმირება, უპირველეს ყოვლისა, ემყარება წინარე ხანის მოაზროვნეთა მიერ წამოყენებულ იდეებსა და შეხედულებებს. თუკი გადავხედავთ ქართული პოლიტიკური აზრის განვითარების ეტაპებს, აშკარად ჩანს, რომ „ბრძენი აღმოსავლეთისას“ შექმნის პერიოდიდან 1832 წლის შეთქმულების პერიოდამდე მსგავსი მასშტაბის პოლიტიკური ნააზრევი არ შექმნილა. თუკი გავითვალისწინებთ ამ ფაქტს და, აგრეთვე, ჩვენ მიერ ზემომოყვანილ პ. გელეიშვილის მოსაზრებას, შესაძლებელია განვაცხადოთ, რომ ალექსანდრე ამილახვრის ნააზრევმა იქონია გავლენა და, რაც მთავარია, უნდა აღინიშნოს, რომ – დადებითი გავლენა ქართული პოლიტიკური აზრის ფორმირებასა და განვითარებაზე.

¹⁹⁹ შ. ზიდაშელი, ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიის ნარკვევები, ტ. V, თბ., 1977, გვ. 91.

²⁰⁰ გ. იობაშვილი, ალექსანდრე ამილახვარი, გვიანფეოდალური საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზრი, თბ., 1997, გვ. 3-4.

§4. ალექსანდრე ამილახვარი პოლიტიკისა და მორალის შესახებ – „მოქმედება ასტრახანში“

მეცნიერთა და მკვლევართა უმეტესობა ალექსანდრე ამილახვრის ნააზრევის მთავარ წყაროდ მიიჩნევს „ბრძენ აღმოსავლეთისას“ და მის პოლიტიკურ შეხედულებათა განხილვისას სწორედ მასზე ამახვილებს ძირითად ყურადღებას. ჩვენი აზრით, არანაკლებ ყურადღებას იმსახურებს პიესა „მოქმედება ასტრახანში“, რომელიც 1802 წელს, ალექსანდრე ამილახვრის ციხიდან განთავისუფლების შემდეგ არის დაწერილი.

პიესა პოლიტიკური ხასიათისაა. მასში ავტორი აყალიბებს თავის შეხედულებებს პოლიტიკის, მისი დანიშნულებისა და მასში მიმდინარე პროცესების შესახებ; ავტორი ავლენს ერუდიციისა და ანალიტიკური აზროვნების მაღალ დონეს, საქართველოსა და მსოფლიო ისტორიის ღრმა ცოდნას.

პიესაში – „მოქმედება ასტრახანში“ – მკაფიოდ ჩანს ავტორის მიერ დაგროვილი ცხოვრებისეული ცოდნა, გამოცდილება და პრაქტიკულობა, რაც უპირველეს ყოვლისა, ნებისმიერ საკითხთან და მით უმეტეს, პოლიტიკაში მიმდინარე მოვლენებისა და პროცესების რეალისტურ აღქმასა და ანალიზის მცდელობაში გამოიხატება.

თუმცა, სულხან-საბა ორბელიანისა და დავით გურამიშვილის ნააზრევში, გარკვეულწილად, შეიმჩნევა პოლიტიკური რეალიზმისათვის დამახასიათებელი ნიშნები, მაგრამ ჩვენი აზრით, სწორედ ალექსანდრე ამილახვარმა, პირველმა ქართულ პოლიტიკურ აზრში, დანერგა პოლიტიკური რეალიზმის ელემენტები. მან ჩამოაშორა პოლიტიკას ის იდეალისტური ფერები და სტერეოტიპები, რომელთა გავლენას თავადაც განიცდიდა პოლიტიკური მოღვაწეობის დასაწყისში და რაც გარკვეულწილად იგრძნობა კიდევ „გეორგიანულ ისტორიასა“ და „ბრძენ აღმოსავლეთისაში“.

პოლიტიკური რეალიზმი გულისხმობს პოლიტიკური პროცესებისა და ვითარების არსობრივ აღქმას. ის სათავეებს იღებს XVI საუკუნის დასაწყისიდან და დაკავშირებულია მსოფლიო პოლიტიკური აზროვნების ისეთი ავტორიტეტული პიროვნების სახელთან, როგორიც

არის ნიკოლო მაკიაველი; მან პირველმა წარმოაჩინა ის რეალური პრინციპები, რომელთაც ეფუძნება პოლიტიკა, პოლიტიკური ურთიერთობებისა და სახელმწიფოს მართვის ძირითადი ასპექტები.

ზაზს უსვამს რა ნიკოლო მაკიაველის უდიდეს ღვაწლს თანამედროვე პოლიტიკური რეალიზმის ფორმირებაში, კ. გაჯიევი აღნიშნავს: – „აღამაღლა რა სახელმწიფო, მაკიაველი დარწმუნებული იყო ადამიანის ცოდვისეულ არსში, მის მანკიერებაში, ეგოიზმში, რომელნიც კვებავენ მის სულიერ სწრაფვასა და ენებებს. ამიტომაც ის მზად არის შესწიროს ასეთი სახელმწიფოსათვის არა მარტო საზოგადოების ცალკეულ წევრთა კეთილდღეობა, არამედ მორალურ-ეთიკური მოსაზრებებიც. არცაა გასაკვირი, რომ მისი „მთავარი“ განურჩეველია საშუალებებში; ის ძლიერია როგორც ლომი, ჭკვიანი და ეშმაკია როგორც მელა, შეუძლია არ დაიცვას სიტყვა, უარი თქვას დაპირებებზე და ა.შ., თუ ეს ნაკარნახეია სახელმწიფოს ინტერესების დაცვის მოსაზრებებით. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მაკიაველი უმორჩილებს მიზნებს საშუალებებს და გამოყოფს ზნეობრიობას პოლიტიკისაგან“²⁰¹.

როგორც უკვე აღენიშნავდით და პიესის – „მოქმედება ასტრახანში“ – შემდგომი განხილვა და ანალიზი წარმოაჩენს, უნდა ვიფიქროთ, რომ პიესის ავტორი, გარდა განმანათლებლობის ეპოქის პოლიტიკური აზრისა, იცნობდა აგრეთვე აღორძინების ეპოქის მოაზროვნეთა და, კერძოდ, ნიკოლო მაკიაველის პოლიტიკურ შეხედულებებსა და იდეებს.

„მოქმედება ასტრახანში“ წარმოადგენს დიალოგს ქართულ თავად ამირ-ახორისა, რომლის პროტოტიპიც არის თვითონ ალექსანდრე ამილახვარი და ეკატერინე II-ის მმართველობისდროინდელ, ვიბორგის ციხის ყოფილ ოფიცერთან.

პიესის დასაწყისში რუსი ოფიცერი გაკვირვებას გამოთქვამს ალექსანდრე ამილახვართან შეხვედრის გამო, ვინაიდან ვარაუდობდა, რომ ის უკვე საქართველოში იმყოფებოდა. ეს დეტალი და ის განმარტება, რომელსაც იძლევა ავტორი, აგრეთვე ისტორიული ცნობები, თუკი ჩვენ მათ შევაჯერებთ და გავაანალიზებთ, იძლევა საკმაოდ

²⁰¹ К.С. Гаджиев, Политическая философия, М., 1999, стр.402.

საინტერესო დასკვნის გაკეთების საშუალებას ალექსანდრე ამილახვრის ცხოვრებასა და პოლიტიკურ მოღვაწეობასთან დაკავშირებით.

ალექსანდრე ამილახვრის მონათხრობიდან ირკვევა, რომ ციხიდან განთავისუფლების შემდეგ, როდესაც მან კავკასიონის ქედს მოაღწია, მას შეატყობინეს იმპერატორის ბრძანება, რომელიც ასტრახანში დაბრუნებას ავალებდა²⁰².

ოფიცრის კითხვაზე, თუ რატომ მოიქცა ასე მეფე, ალექსანდრე ამილახვარი პასუხობს: — „პოლიტიკა ასე მოითხოვს: მის ურჩობას კი ვერაფერს გაბედავს, ვერც თვით ხელმწიფე და ვერც მისი კარის კაცები“²⁰³.

ალექსანდრე ამილახვრის ამ სიტყვებიდან გამომდინარე, ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მისი აზრით, ქვეყნის მმართველთა და სახელმწიფო მოხელეთა მოქმედებანი ხშირ შემთხვევაში დამოკიდებულია პოლიტიკურ ვითარებაზე. მის ამ სიტყვებში აშკარად ჩანს პოლიტიკური რეალიზმის ელემენტები; მეტწილად, სწორედ არსებული რეალობით არის გამოწვეული პოლიტიკოსთა ქმედებანი და გადაწყვეტილებანი.

ამ კონკრეტულ საკითხთან მიმართებაში კი საინტერესოა, იყო თუ არა იმპერატორის გადაწყვეტილება გამოწვეული პოლიტიკური ვითარებით? საკითხის განხილვისას გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, რომ საქართველოს (ქართლ-კახეთის სამეფოს) რუსეთის იმპერიასთან შეერთების შემდეგ, 1802 წელს იფეთქა აჯანყებამ. მის ერთ-ერთ მთავარ ცენტრს წარმოადგენდა საამილახვრო. ეს გარემოება გვაფიქრებინებს, რომ რუსეთის მთავრობა მოერიდა (და ალბათ, არცთუ უსაფუძელოდ) ალექსანდრე ამილახვრის შექმნილ ვითარებაში საქართველოში შემოშვებას, ვინაიდან ვარაუდობდა, რომ იგი საკმაოდ აქტიურად ჩაერთვებოდა მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებში. ალბათ ამიტომაც, რუსეთის მთავრობამ ამჯობინა იგი ასტრახანში გაებრუნებინა.

გასათვალისწინებელია მეორე გარემოებაც, რაც, გარკვეულწილად, ალბათ კავშირშია ჩვენს მიერ ზემოაღნიშნულ ვითარებასთან.

²⁰² პ. გელუშვილი, დასახ. ნაშ., გვ.165.

²⁰³ იქვე, გვ.165.

პ. ცხილელოს ცნობით: – „1801 წ. რომ რუსებმა ფეხი მოიკიდეს საქართველოში, სპარსელებს ელდა ეცათ. ამისათვის ბაბახანმა განიზრახა დიდი ჯარის შეყრა და რუსების განდევნა საქართველოდან. ამისათვის 1802 წ. ბაბახანმა საიდუმლოდ გაგზავნა ნიკოლოზ ამილახვარი (ალექსანდრეს ძმა – ა.წ.) ახალციხისაკენ, რათა ამ მხარეში გაეძლიერებინა რუსეთისადმი მძულვარება და საომრად ფეხზე დაეყენებინა; აქედან უნდა გადასულიყო იმერეთში და იქაც აეშალა მთელი იმერეთი რუსეთის გასაძეველად“²⁰⁴.

ნიკოლოზ ამილახვრის ეს საიდუმლო მისია ცნობილი გახდა მთავარმართებელ პავლე ციციანოვისათვის, რომელმაც მოახერხა ნიკოლოზის გადაბირება და თბილისში ჩამოყვანა.

ჩვენ მიერ მოყვანილი ამ ორი ფაქტის შეჯერებით, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ხელისუფლება შეეცადა თავიდან აეცილებინა ძმების – ალექსანდრე და ნიკოლოზ ამილახვრების ერთმანეთთან შესხედრა და მათი ერთობლივად საქართველოში მიმდინარე პროცესებში ჩართვა. სწორედ ამ ფაქტორით უნდა იყოს განპირობებული ალექსანდრე ამილახვრის ასტრახანში შეყვება.

ყოველივე ეს ალბათ ცნობილი იყო ალექსანდრე ამილახვრისათვის და ამიტომაც ხსნის მის შეყვენებას პოლიტიკური გარემოებით.

რუსი ოფიცერი საკმაოდ მიაშიტურ კითხვას უსვამს ამილახვარს: – „ვინ არის ბატონო ეს პოლიტიკა? მე მის შესახებ დღემდე არაფერი მსმენია. რა თქმა უნდა, ის ბრძენი ნემეცი იქნება, თუ მისი ყველას ასე სჯერა. ჩვენში ახლა ყველაფერი ნემეცები არიან, მართლმადიდებელთ კი არავენ არაფერს კითხავს“²⁰⁵.

გ. იობაშვილი თვლის, რომ ამით ალ. ამილახვარს უნდოდა რუსი ოფიცრის ჩამორჩენილობის ჩვენება²⁰⁶; თუმცა, შესაძლოა, ალ. ამილახვარს უნდოდა ხაზი გაესვა იმ ფაქტორისათვის, რომ ხშირ შემთხვევაში ჯარისკაცები და ოფიცრები შემსრულებელნი არიან ხელისუფალთა და პოლიტიკოსთა ნება-სურვილისა. მათ არ ძალუძთ რაიმე არსებითი ზეგავლენის მოხდენა მოვლენებსა და მიმდინარე

²⁰⁴ პ. ცხილელო, ერეკლე II და დემეტრე ამილახვარი, ჟ. „მოამბე“, 1896, №1, გვ.18.

²⁰⁵ პ. გელეიშვილი, დასახ. ნაშ., გვ.165-166.

²⁰⁶ გ. იობაშვილი, დასახ. ნაშ., გვ.98.

პოლიტიკურ პროცესებზე. ამავე დროს, უნდა აღინიშნოს სამხედრო-თა და, უშუალოდ, გვარდიის ოფიცერთა როლი რუსეთში XVIII საუკუნესა და 1801 წელს განხორციელებულ სასახლის გადატრიალებებში, რომლის დროსაც მოკლულ იქნა პავლე I.

უხსნის რა ოფიცერს პოლიტიკის არსს, ალექსანდრე ამილახვარი აღნიშნავს, რომ:

„მან მრავალი ქვეყანა დალუპა და შემდეგ ევროპას ესტუმრა“²⁰⁷.

ავტორი აფასებს პოლიტიკას, როგორც ზიანის მომტან და უარყოფითი პროცესების გამომწვევ ფაქტორსა და მოვლენას.

ოფიცრის კითხვაზე:

– „დიდი ხანია ბატონო, რაც ის რუსეთში გაჩნდა?“²⁰⁸

ამილახვარი პასუხობს:

– „ის ხანდახან მრისხანე იოანესაც ესტუმრებოდა ზოლმე. მაგრამ რადგანაც ეს მეფე ხშირად მის რჩევას არ იჯერებდა, პოლიტიკა გაუჯავრდა მას და მისი შთამომავლობა სულ ერთიანად გასწყვიტა; სამეფო ტახტზე აიყვანა გოდუნოვი. შეჰქმნა ოთხი ცრუ დიმიტრი, რომლების მეშვეობით მოიყვანა რესეთში პოლონელები“²⁰⁹.

ივანე IV (მრისხანეს) მმართველობის ხანა მნიშვნელოვანი პერიოდია რუსეთის სახელმწიფოს ისტორიაში. ალექსანდრე ამილახვრის სიტყვებიდან გამომდინარე, ჩვენ შეიძლება დავასკვნათ, რომ მისი აზრით, ივანე IV ხშირად არ უწევდა ანგარიშს შექმნილ პოლიტიკურ ვითარებას და ზოგ შემთხვევაში არასწორ ნაბიჯს დგამდა. ივანე IV-გან განსხვავებით, ალ. ამილახვარი მაღალ შეფასებას აძლევს პეტრე I-ის პოლიტიკასა და მის მიერ განხორციელებულ რეფორმებს და აღნიშნავს, რომ „პეტრე პირველის დროიდან პოლიტიკა ნემცებთან ერთად ხელახლად დაესახლა რუსეთში, სადაც უძიმისოდ არაფრის გაკეთება არ შეიძლება“²¹⁰.

ალექსანდრე ამილახვარი, განიხილავს რა პოლიტიკის წარმოშობის საკითხს, ხაზს უსვამს იმ ფაქტს, რომ ის სათავეს იღებს

²⁰⁷ პ. გელეიშვილი, დასახ. ნაშ., გვ.166.

²⁰⁸ იქვე.

²⁰⁹ იქვე.

²¹⁰ იქვე.

უძველესი დროიდან. იგი ეხება ისრაელში მეფე იროდის მიერ ახალ-შობილთა ამოხოცვის ფაქტს. მოყვანილი მაგალითი შეადგენს არა ერთადერთ ფაქტს ხელისუფლების შენარჩუნების მიზნით ყველანაირ ზომაზე, უკიდურესზეც კი წასვლისა.

ავტორი აღნიშნავს: — „ამბობენ, რომ მან შთააგონა ადამის შვილს კაენს თავისი ძმის, აბელის მოკლა, რათა მთელი დედამიწა მასა და მის შთამომავლებს საკუთრებად დარჩენოდათ“²¹¹.

ეს მოსაზრება გარკვეულწილად ემთხვევა თანამედროვეობის უდიდესი ფრანგი ფილოსოფოსისა და მოაზროვნის — ალბერ კამიუ-სას: — „კაენისათვის ამბოხის პირველი გამოცდილება დაემთხვა პირველ დანაშაულს. ჩვენი დღევანდელი ისტორია ამბოხისა, ეს უფრო კაენის შთამომავალთა ისტორიაა, ვიდრე პრომეთეოსის მიმდევართა“²¹².

ძალაუფლების შენარჩუნების სურვილი უბიძგებს ადამიანს მრავალი დანაშაულის ჩადენისაკენ. პოლიტიკური მკვლევლობის მაგალითის მრავალი ფაქტი არსებობს მსოფლიო ისტორიაში, რომელთაც უდიდესი ზეგავლენა იქონიეს მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებზე. მაგალითის სახით, ვფიქრობთ, საკვებით საკმარისია იულოუს კეისრისა და აესტრიის ერც-ჰერცოგის მკვლევლობის ფაქტის დასახელება.

ავტორის აზრით, სატანასაც პოლიტიკამ შთააგონა ღმერთის წინააღმდეგ აჯანყება, ანუ ძალაუფლების ხელში ჩაგდების სურვილმა. თუ შევხედავთ პოლიტიკას რელიგიური კუთხით, ის შეიძლება შეფასებულ იქნეს როგორც სფერო, სადაც ყველაზე მკაფიო და მძაფრ ასახვას ჰპოვებს ბრძოლა სიკეთესა და ბოროტებას შორის.

ალექსანდრე ამილახერის აზრით, პოლიტიკურ პროცესებზე ყველაზე რეალური გავლენისა და ზემოქმედების მოხდენა მხოლოდ დროს შეუძლია. იგი აღნიშნავს, რომ: — „ის (პოლიტიკა — ა.წ.) ყველგან ასწრებს, თუმცა ქართველები არც თუ დიდად უჯერებენ“²¹³.

რისი თქმა უნდოდა ამით ალ. ამილახერს, რას გულისხმობს იგი? ალბათ იმას, რომ ქართველები ვერ აწარმოებდნენ სწორ და გონიერულ საშინაო და, მით უფრო, საგარეო პოლიტიკას. ალ.

²¹¹ პ. გელეიშვილი, დასახ. ნაშ., გვ.167.

²¹² А. Камю, Бунтарь, Минск, 2000, стр.225.

²¹³ პ. გელეიშვილი, დასახ. ნაშ., გვ.168.

ამილახვრის აზრით, ერეკლე II ირანში გაეცნო პოლიტიკის სპეციფიკასა და პოლიტიკური ურთიერთობებისათვის დამახასიათებელ ნიუანსებს.

საქართველოს გარშემო მიმდინარე მწვავე პროცესებს ავტორი პოლიტიკური ინტერესით ხსნის. ავტორის აზრით, სახელისუფლებო კრიზისმა, ანუ ძალაუფლების დაკარგვის შიშმა, აიძულა ერეკლე II რუსეთის მფარველობაში შესულიყო.

„რუსებს ურჩია (პოლიტიკამ – ა.წ.) მიეღოთ ერეკლე: მე კი, რაც უნდა დაჯდომოდით, უნდა დავეჭირეთ, რისთვისაც მან იმათ ოქროს მთები აღუთქვა, მათ არა მარტო საქართველო მისი ოქროს მადნებით, არამედ საქართველოს მეშვეობით თვით თურქების ევროპიდან განდევნა და ირანის, რომელიც იმ დროს აღრეულობაში იყო, სრულიად დაპყრობას დაპირდა, იქამდე მივიდა, რომ რუსეთს შთააგონა მსოფლიო მონარქიის იდეა“²¹⁴.

ფაქტობრივად ალექსანდრე ამილახვარი, პირველი ქართველი მოაზროვნეა, რომელიც მსჯელობს და აანალიზებს რუსეთ-საქართველოს 1783 წლის ტრაქტატის ხელმოწერის და საქართველოს შეერთების რეალურ პოლიტიკურ ასპექტებსა და გამომწვევ მიზეზს. მისი შეფასება რუსეთის, როგორც იმპერიისა მართებულია, ვინაიდან, სწორედ საქართველოს შეერთებით დაადგა იგი გადამწყვეტ ეტაპს იმპერიად ჩამოყალიბებისა.

როგორც პროფ. ა. სურგულაძე და პროფ. პ. სურგულაძე აღნიშნავენ: – „რუსეთის მმართველ წრეებში კავკასიისადმი ინტერესი განსაკუთრებით გაიზარდა XVIII ს. მეორე ნახევრიდან. 80-იან წლებში ეკატერინე მეორის დიპლომატიებმა შეიმუშავეს ახლო აღმოსავლეთის ათვისების გრანდიოზული გეგმა („საბერძნეთის პროექტი“), სადაც რუსეთის პროტექტორატის ქვეშ ნაგარაუდები ძლიერი ქრისტიანული სახელმწიფოს მეთაურად ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე მეორე იყო გაშიზნული“²¹⁵.

თუკი გავითვალისწინებთ ეკატერინე მეორისადმი ალექსანდრე ამილახვრის მიერ 1792 წელს გაგზავნილ წერილში გამოთქმულ

²¹⁴ იქვე. გვ.168-169.

²¹⁵ ა. სურგულაძე, პ. სურგულაძე, საქართველოს ისტორია, თბ., 1992, გვ.5.

მოსაზრებას, რომ ის ერთადერთია, ვისაც ძალუძს საქართველოს მიერთება, შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ ალ. ამილახვარმა ნაწილობრივ ან სრულად იცოდა „საბერძნეთის პროექტის“ არსებობა და, ალბათ, სწორედ ამ ფაქტიდან გამომდინარეობს ის, რომ იგი ციხიდან რუსეთის მთავრობის მიერ გამოშვებულ იქნა 1802 წელს, მხოლოდ საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ.

ალექსანდრე ამილახვარი აღნიშნავდა: – „პოლიტიკა მაშინვე როდი იძლევა სარგებელს. ის სარგებელის მიღებას პირდება ხოლმე რამდენიმე საუკუნის შემდეგ“²¹⁶.

რთულია არ დავეთანხმოთ მის ამ სიტყვებს, რომელსაც უფრო მეტად ამყარებს ზურაბ ავალიშვილის მოსაზრება ანალოგიურ საკითხთან მიმართებაში.

„საქართველოს შეერთება რუსეთთან იყო უპირველესი მნიშვნელობის მქონე მოვლენა. სწორედ ამ შეერთების დროიდან დგება რუსეთი გზაზე, რომელმაც შესაძლოა მიიყვანოს ის სპარსეთის ყურის ნაპირებთან. მომავალი ყოველთვის სათუა, მაგრამ საკმარისია შესაძლებლობა ასეთი მომავლისა, საკმარისია იმის ფლობა, რაც რუსეთს აქვს კავკასიის იქით, რომ ეხედავდეთ მოვლენის მთელ მნიშვნელობას, რომლითაც კერძოდ იწყება რუსეთის სამფლობელოების გაფართოება აზიის ამ ნაწილში“²¹⁷.

ერთადერთი, რაშიც ვერ დავეთანხმებით ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ალ. ამილახვარს, ეს არის ის, რომ საქართველოს რუსეთთან შეერთება მოხდა ერეკლე II -ის რჩევის შედეგად. რუსეთის მმართველ წრეებს გააჩნდათ თავიანთი საკუთარი მოსაზრებანი და ისინი ერეკლე II-ის რჩევის გარეშეც მოახდენდნენ საქართველოს სახელმწიფოებრიობის გაუქმებასა და მის შეერთებას.

ალ. ამილახვარის მკაცრ კრიტიკას იმსახურებენ პავლე I და გიორგი XIII, რომელთაც ვერ შეძლეს თავიანთ სახელმწიფოებში მიმდინარე პროცესებისათვის ალღოს აღება და ქვეყანა მათი „წყალობით“ მწვავე კრიზისში აღმოჩნდა. ავტორის აზრით, სწორედ შიდა აშლილობამ და არეულობამ აიძულა გიორგი XIII, მოექცია

²¹⁶ ჯ. გელეიშვილი, დასახ. ნაშ., გვ.168.

²¹⁷ З. Авалов, Присоединение Грузии к России, С.-Петербург, 1901, стр. I.

საქართველო რუსეთის შემადგენლობაში. აქ არ შეიძლება არ დავეთ-
ანხმოთ ალ. ამილახვარს. უნდა აღინიშნოს, რომ ერთ-ერთ მთავარ
მიზეზს საქართველოს დამოუკიდებლობის მოსპობისა და გაუქმებისა
წარმოადგენდა შიდა არეულობა და დაქსაქსულობა.

საკმაოდ საინტერესო მოსაზრებას აყალიბებს ალ. ამილახვარი
ქვეყნის მმართველთა და პოლიტიკურ მოღვაწეთა შესახებ, მისი
აზრით: — „პოლიტიკა ჰქმნის მხოლოდ ჩვეულებრივ მეფეებს, დრო
კი განსაკუთრებულ მეფეებსა, რომლებსაც პოლიტიკა ვერ დაენახე-
ბა და რომლებსაც იგი სრულებითაც არ ესაჭიროებათ, სადაც მხ-
ოლოდ მათი ნება-სურვილი შეადგენს საფუძველს (სახელმწიფოს)
მართვა-გამგეობისას და სანამ მათ დრო წყალობს, ვერაინ და
ვერაფერი წინ ვერ აღუდგება“²¹⁸.

ასეთ მმართველთა რიცხვს, ალ. ამილახვრის აზრით, განეკუთვნე-
ბოდნენ: ნეეროდი, კიროსი, ალექსანდრე მაკედონელი, მაჰმადი, ჩინ-
გიზ-ყაენი და თემურ-ლენგი.

ჩამოთვლილი მმართველნი, უპირველეს ყოვლისა, იმიტომაც იყვნენ
„განსაკუთრებულნი“, რომ ისინი გრძნობდნენ დროის მოთხოვნას და
უდიდესი ძალისხმევისა და ნებისყოფის გამოჩენით აღწევდნენ დასახ-
ულ მიზანს.

ალ. ამილახვრის ეს მოსაზრება გარკვეულწილად ემთხვევა XX
საუკუნის ერთ-ერთი დიდი მეცნიერის — ვ. რაიხისას. ზაზს უსვამდა
რა „პატარა“ ადამიანისათვის დამახასიათებელ ნიშან-თვისებებს, იგი
აღნიშნავდა: — „მხოლოდ ერთი რამით განსხვავდები შენ („პატარა
ადამიანი“ — ა.წ.) დიდი ადამიანისაგან — დიდი ადამიანი იყო ოდეს-
ღაც ძალიან პატარა ადამიანი, მაგრამ მან აღზარდა თავის თავში
ერთი უმთავრესი თვისება: მან გაათვითცნობიერა თავისი არარაობა,
ასევე თავისი ნაზრევისა და ქმედებების შეზღუდულობა. წყვიტავდა
რა თავისთვის მნიშვნელოვან რომელიღაც ამოცანას, მან დაინახა,
რამდენად აყენებენ საშიშროების ქვეშ მის ბედნიერებას მისი სიპატ-
არავე და უმნიშვნელობა.

სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, დიდ ადამიანს ესმის, რაში და
როგორ არის ის პატარა, იმ დროს, როდესაც პატარა ადამიანს არა

²¹⁸ პ. გელეშვილი, დასახ. ნაშ., გვ. 170-171.

მარტო არ ესმის ეს, არამედ ეშინია კიდევ გაიგოს“²¹⁹.

ჩვენი მხრიდან დავამატებთ, რომ ადამიანის შესაძლებლობანი განუსაზღვრელია. იმისათვის, რათა პიროვნებამ შეძლოს თავისი შესაძლებლობების სრული – მაქსიმალური რეალიზება, საჭიროა სამი რამ – რწმენა საკუთარ შესაძლებლობათა და, საერთოდ, ღმერთისა; შიშის უკუგდება, რომელიც ცნობიერად თუ ქვეცნობიერად (ზშირ შემთხვევაში, ადამიანში ქვეცნობიერი შიში ჭარბობს) არის ჩაბუდებული მასში და დაუღალავი, ყოველდღიური შრომა, რწმენა ეხმარება ადამიანს, გადალახოს შიშის გრძნობა და უწყობს ხელს მისი შრომისუნარიანობის ამაღლებას. სწორედ ამ სამი კომპონენტის არსებობის შემთხვევაში აღწევს ადამიანი და, მით უმეტეს, პოლიტიკური ლიდერი რეალურ შედეგს.

„განსაკუთრებულ მეფეებთან“ მიმართებაში ალ. ამილახერის მიერ გამოთქმულ მოსაზრებასთან დაკავშირებით, რუსი ოფიცერი აღნიშნავს:

„ეტყობა მართალი ყოფილა ბატონო რუსული თქმულება: თავს დრო ვარცხნის და არა სავარცხელიო“²²⁰.

ალ. ამილახერი ეთანხმება რუს ოფიცერს:

„სწორია, დროა ყოველიფერის დასაწყისი და დასასრული. ამ ქვეყნად მხოლოდ ის არის ყოველიფერის საზომ-საწონი“²²¹.

ამ სიტყვებიდან გამომდინარე, შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ ნებისმიერი პოლიტიკური პროცესის განმსაზღვრელ უმთავრეს ფაქტორად ალ. ამილახერი მიიჩნევს დროს. ასევე დრო განსაზღვრავს და აძლევს შეფასებას ამა თუ იმ მოვლენას და მიღებული გადაწყვეტილების მართებულობას, რომელიც უნდა გამომდინარეობდეს დროის მოთხოვნილებიდან.

პიესა „მოქმედება ასტრახანში“, როგორც დაეინახეთ, ავტორი დიდ ყურადღებას უთმობს პოლიტიკის არსისა და მისთვის დამახასიათებელ ნიუანსებს. პიესაში აშკარად იგრძნობა პოლიტიკური რეალიზმის ელემენტები, რაც უფრო ფასეულს ხდის ალ. ამილახერის ნააზრევს.

²¹⁹ Психология и психоанализ власти, Вильгельм Райх, Посмотри на себя, т.1, Самсра, 1999, стр.4.

²²⁰ პ. გელიშვილი, დასახ. ნაშ., გვ.171.

²²¹ იქვე.

XXI საუკუნე, ისევე როგორც XVIII საუკუნე, კაცობრიობის ისტორიაში შვეა როგორც გარდამავალი — „ტრანზიტული“ — საუკუნე. მსოფლიომ უნდა შეძლოს მის მიერ დაგროვილი ცოდნისა და გამოცდილების გონივრულად (რაციონალურად) გამოყენება. კაცობრიობა განვითარების უმნიშვნელოვანეს ფაზაში შევიდა.

პოლიტიკური აზრი ის ბაზისია, რომელსაც უნდა ემყარებოდეს საქართველოს სახელმწიფოებრივი განვითარების კონცეფცია. ამ მხრივ უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ქართული პოლიტიკური აზრის უმდიდრეს მემკვიდრეობას, რომლის ბრწყინვალე წარმომადგენელი XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში ალექსანდრე ამილახვარი იყო.

პოლიტიკური ტრაქტატის — „ბრძენი აღმოსავლეთისას“ შექმნისას, სწორედ მისი პრაქტიკული გამოყენების ფაქტორს ითვალისწინებდა ალ. ამილახვარი. მიუხედავად იმისა, რომ მისი ნააზრევით ეფუძნება ფრანგი განმანათლებლების პოლიტიკურ შეხედულებებს, მასში არ იგრძნობა ბრმა მიმბაძელობა. მის ნააზრევში ჩანს ღრმა ცოდნა ქართული პოლიტიკური აზრისა. ჩვენ ვერ ვხვდებით იმ ბრმა იდეურ მიმბაძელობას, რაც დამახასიათებელი იყო მის შემდგომ ლიბერალურ-დემოკრატიული იდეების წარმომადგენლებისათვის. სწორედ ყველაზე ახლოს და „უმტკივნეულოდ“ მათ შეითვისეს XIX-XX საუკუნის კოსმოპოლიტური იდეები. „უცხო ბაძი“, როგორც დიდი ილია იტყოდა, აღმოჩნდა ქართული საზოგადოების მავნე სენი.

ალ. ამილახვარი უმთავრეს ყურადღებას ამახვილებდა ქვეყნის მმართველისა (პოლიტიკური ლიდერის) და მართვა-გამგეობის პრინციპების დახასიათებაზე. მან პირველმა ქართული პოლიტიკური აზრის ისტორიაში წამოაყენა ორი მართლაც რომ პროგრესული იდეა:

1. მეფის არჩევითობა, სადაც უარყოფილია მემკვიდრეობითობის პრინციპი;

2. ერის უფლება, არ დაემორჩილოს მეფეს, თუ იგი არ ღვას მოწოდების სიმაღლეზე.

აყენებს რა მეფის არჩევითობის პრინციპს, ალექსანდრე ამილახვარი გვევლინება შეზღუდული აბსოლუტიზმის მომხრედ. იგი დიდ ყურადღებას უთმობს სახელმწიფო მართვა-გამგეობაში ღირსეული,

პატიოსანი ხალხის (უპირველეს ყოვლისა, ქვეყნის ინტელექტუალური ელიტის) მონაწილეობას. იგი ერთ-ერთი პირველი ქართველი მოაზროვნეა, რომელიც, განსაზღვრავს რა ხელისუფლების ლეგიტიმურობის განმაპირობებელ ფაქტორსა და გამომწვევ მიზეზებს – საუბრობს ქარიზმატული ლეგიტიმურობის ტიპზე. ხელისუფლების განაწილების მისეულ სქემაში ნაწილობრივ იგრძნობა მონტესკიეს გავლენა.

„ბრძენი აღმოსავლეთისას“ ავტორმა გარკვეულწილად წინ გაუსწრო თავის ეპოქას, მაგრამ, სამწუხაროდ, მის ამ იდეებს იმ დროს განხორციელება არ ეწერა, რასაც თავისი ობიექტური მიზეზები ჰქონდა:

პირველი – საქართველო იმ პერიოდში არ წარმოადგენდა ერთიან (მთლიან) სახელმწიფოს;

მეორე – საქართველოში არ არსებობდა სათანადო პოლიტიკურ-ეკონომიკური და სამართლებრივი ბაზისი, რომელიც ხელს შეუწყობდა განმანათლებლობის იდეების განხორციელებას.

რელიგიური მიმტევებლობის (ტოლერანტიზმი) პრინციპები, რომელთაც წინა პლანზე აყენებს თავის ტრაქტატში ალ. ამილახვარი სარწმუნოების საკითხის განხილვისას, განსაკუთრებით აქტუალურად რჩება დღესაც. იგი მომხრეა თავისუფალი აღმსარებლობისა, მაგრამ, ამავე დროს, მოითხოვს რელიგიურ კონფესიათა მოქმედების ფარგლებისა და საზღვრების კანონის ძალით განსაზღვრას. სწორედ ამ გზას დაადგა მსოფლიოს დემოკრატიული ქვეყნების უმეტესობა, რომელთა კანონმდებლობითაც ნებადართულია ნებისმიერი რელიგიური კონფესიისა და სექტის ფუნქციონირება, რომელიც საშიშროებასა და საფრთხეს არ უქმნის პიროვნებას, საზოგადოებასა და სახელმწიფოს.

რელიგიურ კონფესიათა და სექტების ურთიერთობის საკითხი განსაკუთრებით აქტუალური გახდა საქართველოში ამ ბოლო ათი წლის განმავლობაში. საჭიროა საკანონმდებლო ბაზისის შექმნა, რომელიც დაარეგულირებს ამ ურთიერთობას და ამავე დროს განსაზღვრავს დესტრუქციულ რელიგიურ სექტებს, არ მისცემს მათ ფუნქციონირების საშუალებას.

მკვლევართა ნაწილი, როგორც დავრწმუნდით, გარკვეულწილად, სუბიექტურად აფასებს ალ. ამილახერის მოღვაწეობასა და პოლიტიკურ შეხედულებებს. ამის უმთავრეს მიზეზს წარმოადგენს დუალიზმი, რომელიც ასახვას პოვებდა როგორც მის ნააზრევში, ისე პოლიტიკურ მოღვაწეობაში. საერთოდ დუალიზმი დამახასიათებელია გარდამავალ პერიოდში მოღვაწე მოაზროვნეების, პოლიტიკოსებისა და, საერთოდ, საზოგადოებისათვისაც. ის შეიმჩნეოდა ასევე XVIII საუკუნის ფრანგი განმანათლებლის – ეოლტერის ნააზრევში.

ჩვენ მიერ დუალიზმის საკითხის განხილვისას წარმოჩენილი ფაქტორები გვაფიქრებინებს პოლიტიკური ფსიქოლოგიის დისციპლინაში ცალკე ქვედისციპლინის – პოლიტიკური დუალიზმის გამოყოფას.

პოლიტიკურ დუალიზმში, როგორც ქვედისციპლინაში, ამ ეტაპისათვის შესაძლებელია გამოვყოთ კვლევის ორი ძირითადი მიმართულება:

პირველი – დუალიზმი, რომელიც ასახვას პოვებს და ახდენს გავლენას პიროვნების პოლიტიკურ ნააზრევსა და იდეებზე;

მეორე – დუალიზმი, რომელიც ასახვას პოვებს და ახდენს გავლენას არა მარტო პიროვნების პოლიტიკურ ნააზრევსა და იდეებზე, არამედ მის პოლიტიკურ მოღვაწეობაზეც.

ალ. ამილახერის მიერ ვაჭრობის, განათლებისა და ხელოსნობის საკითხებთან დაკავშირებით გამოთქმული ზოგიერთი მოსაზრება არანაკლებ აქტუალურია დღესაც. ტრაქტატში ალ. ამილახერმა წამოაყენა ადგილობრივი წარმოების პროტექციონიზმის და ბაზრის დაცვის აუცილებლობა სახელმწიფოს მხრიდან, რომელიც განსაკუთრებით აქტუალურია დღესაც, მსოფლიოში მიმდინარე გლობალიზაციის პროცესის ფონზე.

სახელმწიფომ ყოველმხრივ უნდა შეუწყოს ხელი ადგილობრივი წარმოებისა და ბიზნესის (უპირველეს ყოვლისა მცირე და საშუალო ბიზნესის) განვითარებას და დაიცვას შიდა ბაზარი უცხოური მდარე და უხარისხო, იაფფასიანი პროდუქციისაგან. დღეს, როგორც არასდროს, პოლიტიკური დამოუკიდებლობა დამოკიდებულია ქვეყნის ეკონომიკურ დამოუკიდებლობაზე.

ამახვილებდა რა ყურადღებას სწავლა-განათლებისა და მეცნიერების საკითხებზე, ალ. ამილახვარი მას სახელმწიფოებრივი განვითარების ერთ-ერთ უმთავრეს პირობად მიიჩნევდა. დღეს გლობალიზაციის პროცესში, როდესაც მის ერთ-ერთ მთავარ ბაზისსა და დასაყრდენს წარმოადგენს მაღალი ტექნოლოგიები, საინფორმაციო ქსელები და საშუალებები – საქართველოს სახელმწიფოებრივი განვითარების ერთ-ერთ უმთავრეს პრიორიტეტად უნდა იქცეს განათლებისა და მეცნიერების სფერო.

სამართლის საკითხებთან მიმართებაში გამოთქმულ მოსაზრებებში ასევე იგრძნობა განმანათლებელთა და, კერძოდ, მონტესკიეს გავლენა. ტრაქტატის ამ ნაწილში კიდევ ერთხელ დასტურდება ალ. ამილახვრის იდეათა ჰუმანურობა – იგი წინააღმდეგია სიკვდილით დასჯისა.

ალ. ამილახვრის იდეათა ჰუმანურობა კიდევ უფრო მკაფიოდ გამოჩნდა ტრაქტატის მეცხრე თავში. აქ გამოთქმული მოსაზრებებით ალ. ამილახვარმა, გარკვეულწილად, გაუსწრო თავის ეპოქას. ავტორი წინააღმდეგია კონფლიქტების ომის გზით გადაწყვეტისა და იარაღისა, რომელსაც შეუძლია გამოიწვიოს მასობრივი განადგურება. ეს შეხედულებები განსაკუთრებით აქტუალურია დღეს, მას შემდეგ, რაც კაცობრიობამ გამოიარა განსაკუთრებით სასტიკი ომები და უფრო სასტიკი გამანადგურებელი იარაღიც გამოიგონა.

ტრაქტატის ბოლოში ალ. ამილახვარი გამოთქვამს იმედს, რომ ადამიანები შეძლებენ ურთიერთობის გონივრული მიმართულებით წარმართვას; მის ნააზრევში, გარკვეულწილად, იგრძნობა რაციონალიზმის ელემენტები.

ალ. ამილახვრის მიერ პიესაში – „მოქმედება ასტრახანში“ – პირველად ქართული პოლიტიკური აზრის ისტორიაში, მკაფიოდ და ნათლად წარმოჩენილ იქნა პოლიტიკური რეალიზმის ელემენტები. მან, მსგავსად მაკიაველისა, განაცალკევა ერთმანეთისაგან პოლიტიკა და მორალი. ეს საკითხი წარმოადგენს ერთ-ერთ აქტუალურს დღესდღეობითაც და ის ფაქტი, რომ ალ. ამილახვარი ამახვილებს ყურადღებას მასზე, მეტყველებს მის და, საერთოდ, ქართული პოლიტიკური აზრის მაღალ დონეზე.

პიესაშივე აღ. ამილახვარი განიხილავს რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკურ ურთიერთობას. პრინციპში, იგი პირველი ქართველი მოაზროვნეა, რომელიც ეხება და მსჯელობს 1783 წლის ტრაქტატის ხელმოწერის და საქართველოს რუსეთთან შეერთების საკითხებსა და განმაპირობებელ ფაქტორებზე. ამ განხილვისას იგი ეხება რა საქართველოს გეოპოლიტიკურ ადგილმდებარეობას, ხაზს უსვამს მის სტრატეგიულ მნიშვნელობას.

ჩვენ მიერ განხილული რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობების ფაქტორებიდან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ XVIII საუკუნის განმავლობაში, რუსეთი ითრევდა რა საქართველოს უაზრო ომებსა და მისთვის მომგებიან პროცესებში, სპეციალურად, მიზანმიმართულად ასუსტებდა მას; დასუსტებული და დაუძლურებული საქართველოს დაუფლება ზომ გაცილებით ადვილი იქნებოდა. საბოლოო ჯამში ამ პოლიტიკამ გაამართლა და მან შეძლო საქართველოს შეერთება.

დღეს, კავკასიაში და, კერძოდ, საქართველოში, ისევე, როგორც ორი საუკუნის წინ, გადაიკეთა რამდენიმე სახელმწიფოს ინტერესები.

რუსეთი ცდილობს, შეინარჩუნოს თავისი გავლენა საქართველოში, რომელიც წარმოადგენს რეგიონის ხერხემალს. თავისი კონკრეტული ინტერესები აქვს საქართველოსა და სამხრეთ კავკასიასთან მიმართებაში აშშ-ს. სამხრეთ კავკასია მისთვის ასოცირდება, გარდა სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი რეგიონისა, შუა აზიასთან დამაკავშირებელ დერეფნად.

ამავე დროს, აშშ-ისა და რუსეთის ინტერესი სამხრეთ კავკასიისა და საქართველოსადმი უმთავრესად განპირობებულია იმით, რომ ისინი წარმოადგენენ Heartland-ის უმნიშვნელოვანეს ნაწილს.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მაკინდერი ყველაზე მომგებიან პლაცდარმად მსოფლიოს კონტროლისათვის ცენტრალურ ადგილმდებარეობას თვლიდა და მას მსოფლიო გეოპოლიტიკურ ცენტრად მიიჩნევდა, რომელსაც Heartland-ი უწოდა თუ დავაკვირდებით მაკინდერისა და დუგინის მიერ შედგენილ რუკებს (დანართი №1 და №2), მათზე ცენტრალური ადგილმდებარეობა უკავია კავკასიის რეგიონს და კერძოდ, საქართველოს. ეს გვაძლევს ჩვენ საფუძველს იმისა, რომ

განვაცხადოთ – სწორედ საქართველო წარმოადგენს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მსოფლიო გეოპოლიტიკურ ცენტრს – ლერძს. შესაბამისად, მიზანშეწონილად და შესაძლებლად მიგვაჩნია, კავკასია და საქართველო გამოყოფილ იქნეს Heartland-ისაგან, როგორც ცალკე გეოპოლიტიკური რეგიონი (დანართი №3) და ეწოდოს მას Caucasland-ი.

თალასოკრატიის (აშშ-ისა) და თელუროკრატიის (რუსეთის) დაპირისპირების ფონზე მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია საქართველოს მხრიდან დაპირისპირებულ მხარეებთან ზომიერი და დიპლომატიური პოლიტიკის წარმართვა. საქართველომ მთელი თავისი ძალისხმევა უნდა წარმართოს ქვეყნის განვითარებისა და გაძლიერებისაკენ.

ჩვენ მიერ ალ. ამილახერის პოლიტიკურ შეხედულებათა განხილვის შედეგად თამამად შეიძლება დავასკვნათ, რომ მან წამოაყენა თავისი დროისათვის მნიშვნელოვანი და აქტუალური იდეები, გარკვეულწილად გაუსწრო კიდევ მას და დიდი წვლილი შეიტანა ქართული პოლიტიკური აზრის განვითარების საქმეში.

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ АЛЕКСАНДРА
АМИЛАХВАРИ

Резюме

В историю человечества XXI век, так же как и XVIII век, войдёт как переходный, «транзитный век». Человечество должно суметь использовать рационально накопленные им опыт и знания. Человечество вошло в важнейшую фазу развития.

Политическая мысль – тот базис, на которую должна опираться концепция государственного развития Грузии. Поэтому огромное значение следует уделять богатейшему наследию грузинской политической мысли, ярчайшим представителем которой во второй половине XVIII был Александр Амилахвари.

При создании политического трактата «Мудрец Востока» Александр Амилахвари, в первую очередь, предусматривал фактор его практического применения. Несмотря на то, что его мысли основаны на политических взглядах французских просветителей, они не являются слепым подражанием, в них прослеживается глубокое знание грузинской политической мысли. Мы не видим того слепого идейного подражания, что было характерно для последующих представителей либерально-демократических идей. Именно они более близко и безболезненно усвоили космополитические идеи XIX-XX вв. «Подражание чужому», как говорил Илья Чавчавадзе, оказалось вредным недугом грузинского общества.

Основное внимание А. Амилахвари уделял характерис-

тике правителя страны (политического лидера) и принципам управления. Он первым в грузинской политической мысли выдвинул две прогрессивные идеи:

1. Избирательность государя, где отрицается принцип наследственности;

2. Право нации (народа) – не подчиняться царю (правителю), если он не стоит на должном уровне.

Выдвигая принцип избирательности царя, Александр Амилахвари в определённой мере является сторонником ограниченной монархии. Большое внимание он уделяет участию в управлении государством честных людей (в первую очередь интеллектуальной элиты страны). Он один из первых грузинских мыслителей, который, рассматривая факторы и причины легитимности власти, говорит о харизматическом типе легитимности. В его схеме разделения власти в определённой мере чувствуется влияние Монтескье.

Автор «Мудреца Востока» опередил свою эпоху, однако в то время его идеи не могли реализоваться в силу ряда причин: 1) Грузия не являлась единым государством; 2) в Грузии не существовало соответствующего политико-экономического и правового базиса, который мог способствовать распространению и реализации идей просвещения.

Принципы религиозной толерантности, которые выдвигает на передний план в своём трактате А. Амилахвари, при рассмотрении религиозного вопроса, остаются особенно актуальными и по сей день. Александр Амилахвари был сторонником свободного вероисповедания, хотя при этом требовал определить рамки действия религиозных конфессий с помощью закона. Именно этим принципом руководствуется большинство современных демократических стран мира, которые в своем законодательстве допускают функционирование любой секты и религиозных конфессий, не

угрожающих личности, обществу и государству. Этот вопрос стал актуальным в Грузии особенно на протяжении последних десяти лет.

Необходимо создать законодательный базис, который отрегулирует эти отношения и определит деструктивные секты, не даст им возможность функционирования.

Исходя из выявленных в процессе анализа факторов политического дуализма, считаем целесообразным выделить из политической психологии субдисциплину – «политический дуализм». В данном случае мы не имеем в виду не Декартовский дуализм, Под этим термином мы подразумеваем – раздвоенность мышления. Основной целью и предметом исследования этой субдисциплины является изучение влияния и роли раздвоенности политических деятелей и лидеров или общества на политические процессы (как на внутривнутриполитические, так и на глобальные).

В политическом дуализме, как в субдисциплине, на этом этапе выделены два основных направления:

Первое – дуализм, который влияет на политическое мышление и идеи личности;

Второе – дуализм, который влияет на политическую деятельность.

В пьесе А. Амилахвари «Действие в Астрахани» впервые в грузинской политической мысли проявляются элементы политического реализма. Он так же как и Макиавелли отделил друг от друга политику и мораль. Этот вопрос является одним из актуальных и по сей день. Тот факт, что А. Амилахвари уделяет ему внимание, говорит об общем высоком уровне грузинской политической мысли.

Александр Амилахвари – первый грузинский мыслитель, который в своих размышлениях анализирует реальные политические аспекты подписания российско-грузинского трактата 1783, факторы и вопросы, вызвавшие присоединение

Грузии к России. Он указывает на те геополитические причины, которые вызвали интерес России и подчёркивает значение стратегического местоположения Грузии.

Сегодня на Кавказе и, в частности в Грузии, так же как два века тому назад, пересеклись интересы нескольких государств.

Россия пытается сохранить своё влияние в Грузии, которая является стержнем региона. Кроме России, определённые интересы в отношении Грузии и вообще Южного Кавказа имеет и США. Южный Кавказ для США, кроме стратегически важного региона, ассоциируется также с коридором, связывающим с Центральной Азией.

В то же время интересы США и России к Южному Кавказу и, в частности Грузии, в основном обусловлены тем, что они являются важнейшей частью Heartland-а. По мнению Маккиндера, самый выгодный плацдарм для контроля над миром – это центральное местоположение и считал его геополитическим центром, назвав Heartland-ом. Если рассмотрим составленные Маккиндером и Дугиным карты (приложение №1 и №2), на них центральное положение занимает Кавказский регион и, в частности, Грузия. Это даёт нам основание заявить, что именно Грузия является одним из важнейших геополитических центров – осью. Соответственно мы считаем целесообразным и возможным выделить Кавказ и Грузию из Heartland-а, как отдельный геополитический регион (приложение №3) и назвать его Caucasusland-ом.

На фоне противостояния талассократии (морского могущества – США) и теллутократии (сухопутного могущества – Россия) считаем важным вести сбалансированную и дальновидную политику. Грузия все свои силы должна направить на развитие и усиление страны.

На основе рассмотрения политических идей

А. Амилахвари можно заключить, что он выдвинул важные и актуальные идеи для своего времени, в определённой мере обогнал своё время и внёс значительный вклад в развитие грузинской политической мысли.

**ALEXANDER AMILAKHVARI'S
POLITICAL THOUGHTS**

RESUMY

In the history of mankind, XXI century as well as XVIII century will be involved as a “transitive” century – world should be able to carry out a rational usage of knowledge and experience gained by it. The mankind entered the most important phase of development.

Political thought is a base, which should be depended on the conception of state development of Georgia. The riches inheritance of the Georgian political opinion, splendid representative of which was Alexander Amilakhvari in the second half of XVIII century is conferred the greatest meaning from this point of view.

While creating of political treaty “Wise of East”, A. Amilakhvari contemplated just the factor of its practical usage. In spite of it, that his thinking is based on the political points of view of French enlighteners, there is not meant a deep imitate in it there. In his thinking there seems a deep knowledge of the Georgian political opinion. We can't guess a blind ideal imitation, what was characteristic for its further representatives of liberal – democratic ideas. Right the most “painless” they were able to learn the Cosmopolitical ideas of XIX-XX century. “Foreign imitate”, as the Great Ilia used to say, turned out to be a harmful disease of the Georgian Society.

A. Amilakhvari paid an essential attention to characterization of administrators (political leaders) and the principles of managing-administrating of the country. He, the first in the history of Geopolitical opinion rose two, really progressive ideas:

1. Elections of King, where there is negated a principle of succession.

2. Right of nation not to obey the King, if he is not competent.

Rising the principle of election of the King, Alexander Amilakhvari turns out to be a supporter of limited absolutism. He pays a great attention to the participation of honest, worthy people (first of all intellectual elite of the country) in the state managing-administration. He is one of the first Georgian thinkers, who defining a factor and causing reasons of providing the legitimacy of authority – talks about a type of charismatic legitimacy. In his scheme of distributing the authority, for the certain part there is felt an influence of Montesquieu.

Author of “Wise of East” for the certain part outrun his epoch, but unfortunately, his ideas were impossible to be carried out that time. It, for the certain parts had its objective reasons.

First – That time Georgia had not been an united (complete) state.

Second – There was not a proper political-economic and legal base in Georgia there, which would provide the carrying out of the ideas of enlighten.

The principles of religion tolerates, which he puts on the advanced place in his treaty, while discussing a question of religion, Al. Amilakhvari is still essentially active even nowadays. He is a supporter of free confession, but meanwhile requires the limits of the action of religious confession and determining the borders by virtue of Law. Right this way was chosen by the most of the world Democratic countries, by the Legislation of which, there is admitted the functioning of any religious confession and sects, which don't create a danger and peril for the person, society and state.

As we got sure, the part of researchers, for the certain part, subjectively estimated Al. Amilakhvari's activity and political opinions. The most important reason of it dualism, which found its depiction in his opinion, as well as in his political activity. In this case, we don't mean dualism characteristic for Descartes, but – doubling of thinking. Generally, dualism is characteristic for the thinkers, politicians activating in transitive period and generally, for the certain part, for society as well. It was noticed in the thinking of French enlightener of XVIII century – Volter.

The factors risen while our discussing a question of dualism (doubting) makes us think about the research of two principal trends in the discipline of political psychology.

First – dualism, which finds its depiction and makes an influence not only on political thinking and ideas of the person, but his (her) political activity as well.

“Action in Astrakhan”, first in the history of the Georgian political, there was shown the elements of political realism quite clear by Amilakhvari. He, like Machiavelli separated politics and moral from each other. This question is one of the actual even nowadays and the fact, that Al. Amilakhvari pays an attention to it, talks about a high level of his and generally, the Georgian political opinion.

In the play, Al. Amilakhvari discusses a political relation of Russia – Georgia. In principle, he is the first Georgian thinker, who deals with and discusses the questions and providing factors of signing the treaty of 1783 and the uniting of Georgia with Russia. While this discussion, dealing with geopolitical location of Georgian, he underlines its strategical meaning.

Nowadays, in the Caucasus and namely in Georgia, as well as two centuries ago, there were crossed several state interests.

Russia tries to maintain its influence in Georgia, which is a spine of the Region. Besides it, USA has its concrete interests towards Georgia and South Caucasus. The South Caucasus is associated for it as a connecting corridor with Middle Asia, not to say anything of its being strategically important Region.

Meanwhile, interest of the USA and Georgia towards the South Caucasus and Georgia is mainly provided by the fact, that they are the most important part of Heartland.

As we're already mentioned, Mackinder considered the central location as the most profitable platform for controlling the world and considered it to be a geopolitical center of the world, which he called “Heartland”. If we observe the maps drawn up by Mackinder and Dugin (Annexes №1 and №2) Caucasian Region occupies a central location on it

and namely, Georgia. It gives us the base to declare, that right Georgia is one of the most important geopolitical center of the world – the axe. Accordingly, we consider it expedient and possible to be separated Georgia from the Heartland, as a separate geopolitical Region (Annex №3) and to be called it as the “Caucasusland”.

On the background of opposing Thalassocracy (USA) and Thelurocracy (Russia), we consider the carrying out of moderate and diplomatic politics towards opposed parties by Georgia expedient. Georgia should do its best for the development and strengthening of the country.

Al. Amilakhvari rose the ideas important and actual for his time, for the certain part he outran it and made a great contribution in the matter of developing the Georgian political opinion.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

საარქივო მასალები

1. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ფონდი S:303
2. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ფონდი S:4921

პრესის მასალები

1. პ. ცხილეშვილი, ერეკლე II და დემეტრე ამილახვარი ჟ. „მოამბე“, 1896, №1.
2. ალექსანდრე ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, „მოამბე“, 1902, №2.
3. ალექსანდრე ამილახვარი, გეორგიანული ისტორია, ჟ. „მნათობი“, 1939, №8.

ლიტერატურა

1. ალექსანდრე ამილახვარი, ბრძენი აღმოსავლეთისა, გივი ალხა-ზიშვილისა და როსტომ ჩხეიძის რედ., თბ., „ლომისი“, 1977.
2. ვ. აბაშმაძე, ნარკვევები საქართველოს პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიიდან, თბ., თსუ გამ-ბა, 1984.
3. გ. აკოფაშვილი, საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიიდან საქართველოში XVIII ს. დასასრულს. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. I, გვ. 271-300, თბ., 1955.
4. არისტოტელე, პოლიტიკა, თბ., „პირველი სტამბა“, 1995.
5. ლ. ასათიანი, ვოლტერიანობა საქართველოში, ტფ., სახელგამი, 1933.

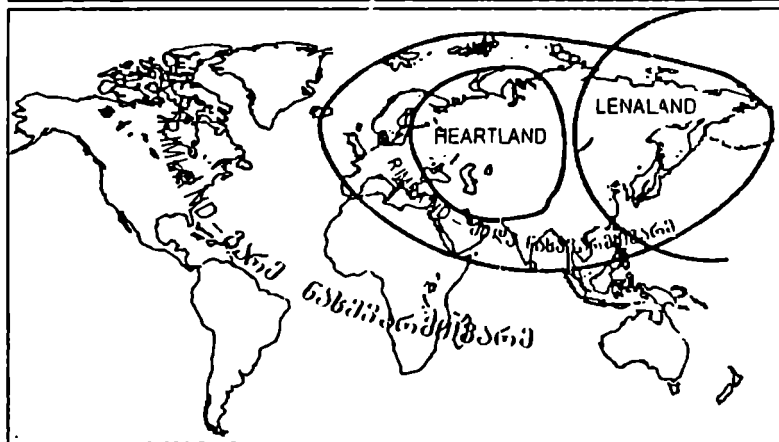
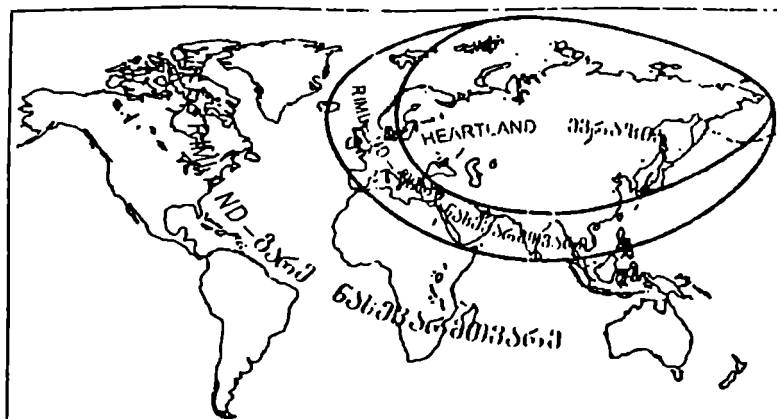
6. ე. ბურჯანაძე, ალექსანდრე ამილახვრის პოლიტიკური ნააზრე-
ვი, ქ., 2000.
7. ზოსე ორტეგა, ი. გასეტი, მასების ამბოხი, თბ., „ზომლი“
1993.
8. მ. გაფრინდაშვილი, ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების
ნარკვევები, თბ., „საბ. საქართველო“, 1988.
9. გეორგიევსკის ტრაქტატი, თბ., „მეცნიერება“, 1983.
10. გეორგიკა, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით, ტ. III, თბ., თსუ გამ-ბა
1936.
11. პ. გელეიშვილი, XVIII საუკუნის პოლიტიკური აზროვნებიდან,
თბ., „სახელგამი“, 1936.
12. გ. დედაბრიშვილი, ქართულ-რუსული ფილოსოფიური აზრის
ისტორიიდან, თბ., „მეცნიერება“, 1984.
13. ა. დუგინი. გეოპოლიტიკის საფუძვლები, თბ., „მაწმინდელი“,
1999.
14. მ. ვაჩანაძე, გ. გურული, საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა,
თბ., 2001.
15. გ. იობაშვილი, ალექსანდრე ამილახვარი, გვიანფეოდალური
საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზრი, თბ., თსუ
გამ-ბა, 1997.
16. დ. ლაშქარაძე. ევროპეიზმის პრობლემა ქართულ ლიტერატურ-
აში, თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1977.
17. გ. ლობჯანიძე, ნარკვევები ქართულ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ
მოდღვრებათა ისტორიიდან I, ქ., სააქციო საზოგადოება „სტამ-
ბა“-ს საგამომცემლო ცენტრი, 1998.
18. ნ. მაკიაველი, „მთავარი“, თბილისი, „საბჭოთა საქართველო“,
1984.
19. ე. მამისთვალიშვილი, ამილახვრები, გორი, „ქართლი“, 1996.
20. მ. მაცაბერიძე, ქართული პოლიტიკური აზრის განვითარების
ძირითადი ეტაპები (V-XVIII სს.), თბ., 1999.
21. ალ. მენთეშაშვილი, საერთაშორისო ურთიერთობების და დიპ-
ლომატიის ისტორია, წ. I, თბ., თსუ გამ-ბა, 2000.
22. შ. ლ. მონტესკიე, კანონთა გონი, თბ., მშვიდობის, დემოკრატი-
ისა და განვითარების კავკასიური ინსტიტუტი, 1994.

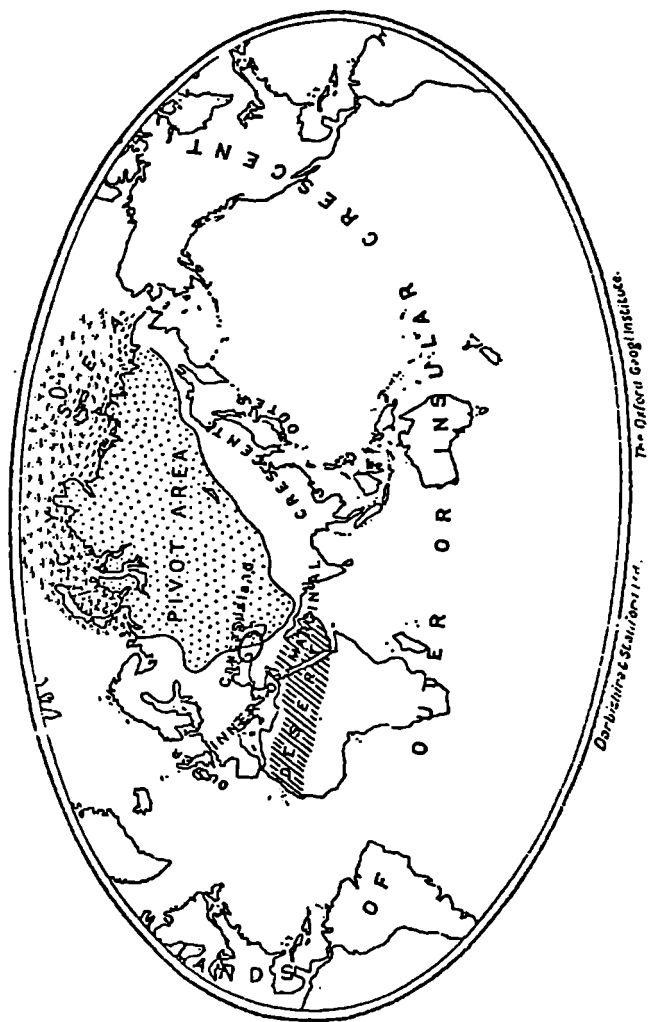
23. შ. ნუცუბიძე, ქართული ფილოსოფიის ისტორია, ტ. 2, თბ., საქ. მეც. აკადემია, 1956.
24. პოლიტოლოგია, სალექციო კურსი, პროფ. ომარ გოგიაშვილის რედ., თბ., თსუ გამ-ბა, 2001.
25. ტრიფონ რუხაძე, ძველი ქართული თეატრი და დრამატურგია, თბ., „ხელოვნება“, 1949.
26. სულხან-საბა ორბელიანი, მოგზაურობა ევროპაში, თბ., „ფედერაცია“, 1940.
27. მ. სამსონაძე, საქართველოს გაერთიანების პრობლემა და საგარეო ორიენტაცია XVIII საუკუნეში, თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1988.
28. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, გ. მელიქიშვილის რედაქტორობით, ტ. IV, თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1973.
29. ივ. სურგულაძე, სულხან-საბა ორბელიანის პოლიტიკური და იურიდიული შეხედულებები, თბ., თსუ გამ-ბა, 1959.
30. ივ. სურგულაძე, საქართველოს პოლიტიკურ მოძღვრებათა ისტორიიდან, თბ., თსუ გამ-ბა, 1985.
31. ა. სურგულაძე, საქართველოს შეერთება რუსეთთან, თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1977.
32. ა. სურგულაძე, პ. სურგულაძე, საქართველოს ისტორია, თბ., თსუ გამ-ბა 1992.
33. ისტორიული რარიტეტები, ივ. ჯავახიშვილი, დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის მე-18 საუკუნეში, თბ., „ბბნ“, 1989.
34. ი. ტაბაღუა, ევროპაში სულხან-საბა ორბელიანის დიპლომატიური მისიის შედეგები, თბ., „მეცნიერება“, 1968.
35. ლ. ტუხაშვილი, რუსეთი და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობა საქართველოში, თბ., „მეცნიერება“, 1983.
36. ჟან შარდენი. მოგზაურობა საქართველოში, თბ., „სახელგამი“, 1935.
37. ზ.ჭიჭინაძე, ასპინძის ომის ისტორიის სიყალბე და სინამდვილე, თბ., 1920.
38. ზ.ჭიჭინაძე, საქართველოს გაერთიანების აზრი XVIII საუკუნეში, თბ., 1907.

39. ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. III, თბ., თსუ გამ-ბა, 1982.
40. არჩილ ჯორჯაძე, თხზულებანი, ტ. II, თბ., 1911
41. შ. ხიდაშელი, ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიის ნარკვევები, V, 1977.
42. З. Авалов, Присоединение Грузии к России, С.-Петербург, тип. А.С. Суворина, 1901.
43. М.П. Баскин, Шарль Луи Монтескье – выдающийся французский мыслитель XVIII века, М., Мысль, 1975.
44. Б.М. Бернидинер, Социально-политическая философия Жан-Жака Руссо, В., 1940.
45. З. Бжезинский, Великая шахматная доска, М., Между-народные отношения, 1999.
46. Е.Г. Вейденбаум, Кавказские этюды, Тифлиς, Центр. книж. торговли в Тифлиς, 1901.
47. В.П. Волгин, Развитие общественной мысли во Франции в XVIII в. М., Наука, 1958.
48. Вольтер. Бог и люди, II, Изд-во Акад. наук СССР, 1961.
49. К.С. Гаджиев, Введение в геополитику, М., Логос, 1998.
50. К.С. Гаджиев, Политическая философия, М., Экономика, 1999.
51. Т. Гоббс, Соч., в 2 т., М., Мысль, 1989.
52. А. Дугин, Основы геополитики, М., АРКТОГЕА-центр, 1999.
53. Г. Жоржوليани, Исторические и политические корни конфликта в Абхазии/Грузии, Тб., Мецниереба, 2000.
54. Европейское просвещение и Французская революция XVIII в., ред. кол. Г.С. Кучеренко, К.М. Андерсон, М., 1988.
55. Ю.В. Ирхин, В.Д. Зотов, Л.В. Зотова, Политология, М., Юрист, 2000.
56. История политических и правовых учений XVII-XVIII вв., ответственный редактор доктор юридических наук, профессор В.С. Нерсисянц, М., Наука, 1989.

57. История политических и правовых учений XVII-XVIII вв., ответственный редактор доктор юридических наук, профессор В.С.Нерсисянц, Наука, 1989.
58. История политических и правовых учений, XVII-XVIII вв., ответственный редактор доктор юридических наук, профессор В.С.Нерсисянц, М. ИНФРА, 1996.
59. История политических и правовых учений, под редакцией доктора юридических наук, профессора О.Э.Лейста, М., ЗЕРЦАЛО, 1996.
60. А. Камю. Бунтарь. Минск, Попурри, 2000.
61. А. Киквадзе, Общественно-политические движения в Грузии в XIX веке, Тб., ТГУ, 1952.
62. Дж. Локк, Сочинения: в 3 томах, (ред. Н.С.Нарский, А.Л.Субботин), М., Мысль, 1985.
63. О.П. Маркова, Россия, Закавказье и международные отношения XVIII века, М., Наука, 1966.
64. Ш.-Л. Монтескье, Персидские письма, М., Наука, 1936.
65. Г.Т. Мухаев. Политология. М., изд-во "Приор", 2000.
66. Переписка Екатерины Великой с господином Вольтером, М., 1803.
67. Психология и психоанализ власти, Вильгельм Райх, Посмотри на себя, т.1, Самсара, Бахарах, 1999.
68. В.П. Пугачев, А.Н. Соловьев. Введение в политологию. М., АСПЕКТ Пресс, 1999.
69. Ж.-Ж. Руссо. Трактаты., М., Госполитиздат, 1962.
70. Французское Просвещение и революция, отв. ред. М.А. Киссель, М., Наука, 1989.
71. Э. Фромм, Бегство от свободы, Минск, Попурри, 2000.
72. Э. Фромм. Психология человеческой деструктивности, Минск, Попурри 2000.
73. А.К. Хаханов, К материалам по драматической литературе XVIII в., М., Синодальная типография, 1911.
74. М.Д. Цебенко, Атеизм материалистов XVIII века, М., Знание, 1950.

75. R.G. Barry James, *The World Turned up side Down?. Globalization at the future of the State*, St. Martin's Press, N.-Y., 2000.
76. Robert J. Holton, *Globalization and the Nation – State*, New York: St. Martin's Press Inc., 1998.
77. H.I. MACKINDER, *DEMOCRATIC IDEALS AND REALITY*, Pelican Books, N.Y., 1944.
78. Gearo'id O'Tuathal, *Critical Geopolitics*, London, 1996.

გამომცემლობის რედაქტორი მ. ვარამაშვილი
კორექტორი ც. მოლოდინი

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 23.09.05
საბეჭდი ქაღალდი 60X84
პირ. ნაბეჭდი თაბახი 9,35
სააღრ.-საგამომცემლო თაბახი 6,39
შეკვეთა №365 ტირაჟი 200

ფასი სახელშეკრულებო

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა,
0128, თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზ., 14.

გამომცემლობა „მერიდიანი“
თბილისი, აკაკი წერეთლის გამზ., 112.